

D i p l o m d a r b s.

A G R Ā R Ā   R E F O R M A   L A T V I J Ā.
=====

Minna Gundegs-Kirsis,
Latvijas universitātes Tautsaim-
niecības un tiesību zinātņu fakul-
tātes Tautsaimniecības nodaļas
studente,

matr.Nr.8228.

R ī g ā, 1 9 3 1.

S a t u r s.

Lp.

Priekšvārdi	3
-------------------	---

I d a l a.
Vēsturisks apskats

1) Senlatvija.- Zeme, iedzīvotāji un kultūra.....	6
2) Latvju nebrīvības laiki	18
3) Agrārās reformas vēsture	23

II d a l a.
Teoretisks apskats.

1) Latvija kā agrārvalsts	33
2) Agrārās problēmas būtība un apmērs	41
3) Agrārjautājums vēsturiskā skatījumā.....	44
a) Senie laiki	44
b) Merkantilisms	44
c) Saimnieciskais liberālisms	47
d) Agrārkrīze	51
4) Mūsu zeme pagātnē un tagadnē	54

III d a l a.
Agrārās reformas izvesana un sasniegumi.

1) Brīvās Latvijas mantojums	60
2) Agrārās reformas likumdošana	66
3) Agrārās reformas likumu izpildīšana.....	80
a) Valsts zemes fonds un tā platība	80
b) Zemes fonda sadalīšana un sadalītāji.....	85
c) Parveidotās zemes īpašumu attiecības.....	98
4) Liel-saimniecības vai mazsaimniecības.....	115
5) Agrārās reformas sasniegumi	131
6) Nākotnes uzdevumi	141
7) Muižnieku sūdzība Tautu Savienībai	152
a) Muižnieku sūdzība un tās motivācija.....	152
b) Latvijas valdības atbilde	159
c) Vācu muižnieku loma un politika	170
8) Agrārā reforma citās valstīs	179
9) Dažas piezīmes pie mūsu agrārās reformas.....	193
Literatūra	204.

P r i e k š v ā r d i.

Latvju tautas dzīve pēdējos 50 gados ir ritējusi ļoti straujā gaitā. No galīgi nomāktās nebrīvās zemnieku kārtas mēs esam izauguši par patstāvīgu kultūras tautu, nonākuši līdz brīvai, neatkarīgai valstij. Ir notikušas lielas pārvērtības un notikumi ir ritējuši neaptverami ātri. Liekas, ka dažos gadudesmitos latvji ir sasnieguši to pašu stāvokli, ko citas tautas veidojušas gadusimteņos, un ka visi mūsu sasniegumi, panākumi ir tikai nejaušība, kā aklas laimes spēles iznākums. Tā var domāt tie, kas nav līdzī dzīvojuši tautiskās apziņas un varonības atmodas laikus, kas nav iedziļinājušies notikumu gaitā un vēsturē.

Lielas pārvērtības ir notikušas ar mūsu zemi un zemes saimniecību, tās nav saprotamas un izskaidrojamas, ja mēs nezinātu tās vēsturi un attīstības gaitu dažādos pārvērtību laikos. Ļoti daudz faktu, kas apgāž iepriekš nodibinājušos uzskatus, ir noskaidrots tikai pēdējā laikā. Tamdēļ uzskatu par nepieciešamu savam darbam pievienot arī vēsturisko daļu, lai, kaut īsumā, minētu faktus, kas vēl samērā jauni.

Agrārās reformas sākumus un gaitu pirms Latvijas valsts nodibināšanas minēju arī tikai īsumā darba vēsturiskā

daļā, jo tā nav šķirama no mūsu zemes vēstures nebrīvības laikos. Pie tam, rēķinoties ar darba apmēriem, negribēju sīkāk apstāties.

Lai mans darbs par agrāro reformu Latvijā būtu noslēgts un aptverošs, darba trešā daļā nācās apstāties pie daļiem ļoti interesantiem un svarīgiem jautājumiem (piem. 5., 6. un 8.), kurus nevarēju atļauties apskatīt sīkāk un vispusīgāk, jo darbs jau tā iznāca pēc apjoma plašāks, nekā biju sākumā domājusi. Tā paša iemesla dēļ viscaur centos izteikties pēc iespējas īsi, kur vienu otru vietu vēl varētu vairāk un plašāk apgaismot ar skaitļiem un piemēriem.

I d a l a .

V ē s t u r i s k s   a p s k a t s .

1. Senlatvija.- Zeme, iedzīvotāji un kultūra.

No gadusimteņiem ilgās vēstures tumsas ir atkal saulē celta mūsu gaismas pils - Latvija. Latvju tauta atguvusi savu patstāvību, var brīvi veidot savu dzīvi, citu kultūras tautu saimē. Tas noticis tikai pirms gadu desmitiem. Bet latvju tauta ir viena no vecākām kultūras tautām Eiropā. Šī patiesība bija slēpta no pasaules, bija slēpta no mums pašiem, caur mūsu kultūras sagravēju radītām vēsturiskām pasaciņām par mežonu zemes iekarošanu pie Baltijas jūras. Ilgos gadusimteņos mūsu zemes un kultūras vēsture bija zudusi aiz nebrīvības laikos radītiem vēstures putekļiem. Tikai pēdējā laikā par to ir sākts noskaidrot vēstures patiesību. Lielu daļu no šī darba ir veikuši mūsu pašu tautas zinātnieki un vēstures pētnieki. Senlatvijas vēsture, pētījumi par mūsu tautas senatni, nav vēl nobeigts darbs. Pie tā joprojam strādā mūsu arhailogi, vēsturnieki, valodnieki, sevišķi mūsu Universitātes zinātnieki, gan vācot un kopojot jau agrākos un citu tautu zinātnieku pētījumus, gan izdarot jaunus. Visi jau tagad pieejamie materiāli par mūsu tautas senatni dod pavisam jaunu uzskatu par latviešiem un Latvijas senatni. Agrākā Latvijas vēsturē bija sastopamas daudz nepareizības un aplamības, kas kavēja arī turp-

māko notikumu izpratni un daudzas parādības palika neizprastas un neizskaidrotas.

Lai aptvertu lielos notikumus un pārmaiņas, kas notikušas mūsu zemē pēdējos gadu desmitos, un lai izprastu mūsu tagadējos uzdevumus, tad uzskatu par nepieciešamību, īsumā minēt arī par latvju tautas sasniegumiem senatnē.

Prof. F. Balodis pēc ilgjiem mūsu zemes arhailogijas pētījumiem ir nācis pie slēdziena, ka gadusimteni līdz vācu atnākšanai ir bijuši mūsu kultūras ziedu laiks.¹⁾ Vācieši, iekarojot mūsu zemi, sagrāva mūsu kultūru un arī iznīcināja latvju tautas vēsturi, radīdami tās vietā nostāstus, ka latvji bijuši mežoņi, kuriem iekarotāji atnesuši augstāku kultūru. A. Grīns raksta²⁾: "Vācu vēsturnieki mēdz skatīties uz baltiem XII un XIII g.s. kā mežoņiem, kuriem tie nesuši augstāku kultūru un augstāku reliģiju (kā vidutāja maksu par to atņemdami baltiem viņu zemi un neatkarību.) Jaunākie arhailogiskie pētījumi liecina pavisam ko citu. Baltu kultūrai šai laikā jau atradusēs uz augstas attīstības pakāpes un iespaidojusi pat kaimiņu tautas. Baltiem ir bijusi īpatnēja tautas māksla un savas rakstu zīmes. Viņu ciltis vācu iebrukuma laikā jau ir sākušas organizēties valstīs, kurās sākumā

1) Latvijas arhailogija F. Baloža redakcijā. *lp*

2) Pasaules vēsture VII 90.lp.

visa vara pieder novadu vecāko sapulcēm un valsts galva ir tikai kara vadonis un vecāko sapulces lēmumu izpildītājs. Uz šīs attīstības pakāpes vāci sastop gandrīz visas baltu ciltis."

Par latviešiem kā par vecu kultūras tautu savus atziņumus ir izteikuši arī citu tautu zinātnieki. Piemēram, franču vēsturnieks prof. Seignobos (Les annales des Nationalités 1913) latvju un leišu valodu apzīmē par vecākām valodām Eiropā. Tāpat prof. Meijē (A. Meillet, Les annales des Nationalités 1913) saka, ka atbalsi no indo-eiropiešu kopvalodas vēl šodien var noklausīties pie Lietavas zemniekiem.

Leišu zinātnieks Bazanavičius pēc ilgām un plašām literatūras studijām nācis pie slēdziena, ka latvieši un leiši ir seno traķu un tiem radniecīgo getu-prīgu tieši pēcnācēji. Šī teorija, saka mūsu kultūrvēsturnieks Ed. Paegle¹⁾, dod izskaidrojumu tam faktam, ka latviešu materiālā kultūra un tautas māksla, īpaši no pirmiem gadusimteniem pēc Kr., gan ornamentu, gan stila un apstrādāšanas tehnikā, ir daudz vairāk orientēta uz Eiropas dienvidaustrumiem, nekā vakariem.

Par senās Latvijas iedzīvotājiem, to dzīves vietām un viņu kultūru prof. Fr. Balodis raksta:²⁾

"Kurši dzīvoja Bārtas, Ventas-Abavas, Usmas ezera un

1) Latvija 1918-1928. Iekšl. min. vēstneša izdevums. 27. lp.

2) Latvijas arhailogija. 71. lp.

Spilves apvidos, rietumos līdz jūrai, ziemeļos līdz Mērsraga, Rojas, Kolkas raga un Ovišu tuvākai apkaimei, dienvidos līdz Ņemunes upei un Kuršu jomai, austrumos līdz Ciecerei un Džūkstei. Kurši gan nodarbojās arī ar zemkopību, bet bija izcilus jūrnieki, tirgotāji un drošsirdīgi sirotāji. Ar saviem lieliem tirdzniecībai un sirošanai piemērotiem būru kuģiem kurši apciemoja Gotzemes un Zviedrijas, pat Danijas piekrastes, bieži vien pārvezdami mājās bagātu laupījumu.

Zemgaļi dzīvoja ap Lielupi un viņas pietekām, nodarbojās ar zemkopību, lopkopību un tirdzniecību. Zemgaļiem - varbūt Lielupes grīvā - bija sava osta, kurā pietājās arī svešzemju tirgotāji un kuŗa likās būt pat jaunai Rīgai bīstama līdzcensone: bīskaps Alberts, piedraudot ar lāstiem, aizliedza tanīmiebraukt vācu tirgotājiem. Zemgaļi bija visdūšīgākā latviešu cilts; zemgaļu karavīri 1106.g.sakāva polockiešus un 13.g.s. visilgāki atsita vācu uzbrukumus. Nomāti 1290.gadā, viņi - vismaz liela daļa - aizgāja uz Lietuvu brīvprātīgā trimdā.

Latvji (latgaļi) dzīvoja gar Sedu, Gaujas augšdaļu (līdz Amatai), Lubanes ezeru un pietekām un Ludzas-Raznas apvidū, austrumos līdz Zilupei, dienvidos līdz Daugavai. Arī latvji nodarbojās ar zemkopību un lopkopību, arī biškopību, medniecību un tirdzniecību. Latvjiem bija smaga nasta pastāvī-

gie kaŗi: jākaŗo bija nevien ar igauņiem un lībiešiem, bet arī ar krieviem. Pēdējie (jeb vaŗagi) nodibināja nocietinātas tirgotāju nometnes gar Daugavu un gribēja tādējādi pārvaldīt šo svarīgāko tirdzniecības ceļu visā Baltijā.

Sēļi dzīvoja dienvidos no Daugavas līdz Mēmelei.

Krievu un lietuvju kaimiņi, sēļi bija draudzīgās attiecībās ar pēdējiem. Sēļu materiālā kultūra bijusi vistuvāka latvju kultūrai: to pierāda pilskalni, kapi un senlietas, - un tāpat kā latvji, sēļi nodarbojās ar zemkopību, lopkopību un tirdzniecību.

Atzīmēsim jau šeit, ka latviešu zemkopji sēja miežus, auzas, rudzus, kviešus, linus, kaņepes un zirņus; kā labības mēru pazina pūru. Spriežot pēc izrakumiem pilskalnus un citām ziņām, mājlopi bija: zirgs, suns, govns, kaza, aita, cūka, vista, pīle un zoss.

Ziemeļos no kuršiem un rietumos no latvjiem gar Irves šaurumu un Vidzemes jūras līci atradās lībiešu zeme. Lībieši nodarbojās ar zemkopību un biškopību, bet tāpat kā kurši, bija jūrnīeki, tirgojās un siroja.

Idumejā (Straupes apvidū) un Aizkraukles apgabalā dzīvoja latvieši un lībieši vienkopus."

Par mūsu zemes plašiem tirdznieciskiem sakariem ar tālām zemēm prof.Fr.Balodis atzīst, ka tie izveidojušies

jau 8.g.s. Tāpat vēlāk caur Latviju ir turpinājušies dzīvi tirdznieciski sakari starp rietumiem un austrumiem. Viņš saka:¹⁾ "Šo tirdzniecisko sakaru vēsturi un dalībniekus spilgti raksturo Latvijā atrastās naudas, no kurām arabiešu kaltas Samarkandā, Taškentā, Bucharā un Bagdadē un attiecas uz laiku no 725.līdz 1014.gadam; Bicantijas naudas attiecas uz laiku no 868.līdz 1014.g.; anglosakšu un anglodāņu - no 804. līdz 1040.g. un vācu no 823.līdz 1180.g.(un vēlāk); pēdējās kaltas Utrechtā, Kelnē, Magdeburgā, Dortmundē, Trirā, Strasburgā u.c."

Par mūsu senču sabiedrisko un valstisko organizāciju liecību dod viņu daudzie vēsturē minētie virsaišu vārdi. Dažus no tiem, kā piem.zemgaļu virsaiti Viesturu un kursu Lamekinu, *chronisti* dēvē par ķēniņiem. Vēl noteiktāka liecība ir Latvijas teritorijā atrastie daudzie seno latvju pilskalni un pilenes (nocietinātas vietas). Par to A.Švābe raksta sekojošo:²⁾ "Ārkārtīgi svarīgi atgādināt, ka vāciem ienākot Latvijā bij 277 pilskalni un 66 pilenes, pie kam pilskalnu novietojums bij šāds: Kursā 60, Zemgalē 15, Sēlā 28, tagadējā Latgalē 84 un tagadējā Vidzemē 90. Pavirši rēķinot, uz katriem diviem tagadējiem pagastiem iznāk pa pilskalnam. Katrs pils-

-----
1) Latvijas arhailogija. 73.lp.

2) A.Švābe. "Zemes attiecību un z.ref.vēsture Latvijā" 10.lp.

kalns bij toreizējai kara teknikai vairāk vai mazāk piemērots cietoksnis, kur no leišu, igauņu un krievu sirotāju draudzēm varēja paglābties pils novada ļaudis, kā arī paslēpt savu vērtīgāko mantu." Šo apcietinājumu nozīmi labi raksturo prof. A.Tentelis šādiem vārdiem:¹⁾ "Pilskalnu varenums mums nepārprotami rāda sociālās un politiskās organizācijas dziļu nokārtošanu, kas mums jo sevišķi uzkrīt, ja atmināties latviešu parašu, arī viņu piļu celšanas laikā, dzīvot viensētās, nelielos ciemos. Vajadzēja būt stiprai un labi iekārtotai valsts varai, kas spēja kopot un pienācīgi vadīt lielos ļaužu vairumus, kas nepieciešami šādu darbu izvešanai." Tālāk A.Švābe raksta, ka pēc 13.g.s.vēstures avotiem, baltu apdzīvotā zeme bijusi iedalīta dažāda lieluma pils novados. Blakus pils tiesai (t.i. ir novadam) bijusi arī klēts un ciema tiesa. Autors saka: "Jau vikingu laikos ziemeļnieku tiešā vai netiešā ^{tek} iekmē, vismaz Rietumlatvijā kuršu un zemgaļu zeme bij iedalīta pils un ciema tiesā. Kuršu ciema vecākie rakstos apliecināti jau 13.g.s. (1234.g. un 1253.g.)".

Tā tad šādā valsts administrācijas nozīmē vācieši nav atnesuši mums neko jaunu nedz labāku, viņi tikai piemērojās jau pastāvošiem apstākļiem un tos izmantoja saviem nolūkiem. Savu mērķu sasniegšanā, sevišķi sākumā, iekarotāji rē-

-----
1) Latvieši. 122.lp.

ķinājās ar zemē pastāvošo iekārtu un parašām. Pat nodokļu uzlikšanā viņi nepieturējās pie kanoniskām tiesībām, bet parastās "desmitās tiesas" vietā, kā aizrāda A.Švābe¹⁾, nodokļu lielumu lībiem, latviešiem, kuršiem un zemgaļiem sākumā noteica pēc vietējām parašām, kas paredzēja daudz mazākus nodokļus, nekā desmitā tiesa.

Vienīgi kara teknikā ar savu apbruņojumu un prasmi celt mūra pilis, vācieši bija pārāki. Neskatoties uz to, ar savu politiku viņi tomēr nespēja nodibināt šeit stipru valsti un aizstāvēt to pret vēlākiem uzbrucējiem.

Pēc chronistu ziņām, mums pazīstamie letgaļi, kurši, zemgaļi un sēļi ir tikuši uzskatīti kā atsevišķas tautiņas, pat ar savu valodu, bet tiešu pierādījumu par to nav. Tāpat nav nekādu norādījumu par to, kad notikusi visu šo tautiņu sakušana tagadējās Latvijas pirmiedzīvotājos - latviešos. Mūsu vēsturnieku tuvāki pētījumi šinī jautājumā ir noveduši pie citādiem ieskatiem. Tā prof. Tentelis raksta:²⁾ "Tāpat vēlākā vēsture rada zināmas šaubas par krievu chronikas ziņu, ka katrai tautiņai bijusi sava valoda, protams, izņemot lībiešus. Minētie itkā tautu nosaukumi, varbūt, ir tikai apgabalu nosaukumi."

-----
1) A.Švābe "Zemes attiecību un z.ref.vēsture Latvijā" 13/14.lp.
2) Latvieši. 121.lp.

Ievērojot to, ka mūsu zemi, no vācu iebrukšanas laikiem līdz Latvijas brīvvalstij, ir piemēklējuši dažādi likteņi, latvieši, zem vācu, poļu, zviedru un krievu valdīšanas uz ilgiem laikiem dalīti, ir pārdzīvojuši dažādus laikus un tomēr pastāv kā vienota tauta; gan vairāk ticamāk, ka arī 12.gs. letgaļi, zemgaļi, kurši un sēļi ir viena tauta ar kopēju valodu un dzīvojuši atsevišķos novados jeb valstiņās. Ir bijusi: Kursa, Zemgale, Sela, Latgale, Lība un vēl citi novadi.

Par seno latviešu kultūrālo attīstību pirms vācu iebrukuma, kā arī par senlatviešu sasniegumiem zemkopībā, noteiktu liecību dod mūsu arhailogs, prof. Fr. Balodis. Viņš raksta:¹⁾ "Vispāri latviešu kultūra vēlā dzelzs laikmetā sasniedza ievērojamu attīstības pakāpi, atradumi apliecina turību un nokārtotu dzīvi, tirdznieciskus sakarus ar citām zemēm, bet arī neapšaubami patstāvību šai laikā." Un tāpat citā vietā:²⁾ "Latviešu ciltis šais laikos bija ievērojami zemkopji un lopkopji, kas sava darba produktus plašos apmēros varēja eksportēt arī uz citām zemēm pret saņemto metālu. Sēja rudzus, kviešus, miežus, auzas, kaņepes, linus un, varbūt, jau ābolīnu. Latvieši bija jau labi organizēti novados un pastāvīgās valstiņās, kuŗu priekšgalā stāvēja "seniores", "principes",

-----
1) "Latvieši" 116.lp.

2) Turpat. 114/115.lp.

"duces" un "reges" (konic), proti "vecākie", "kungi" un "lielkungi".

Tā, pēc vēsturnieku noskaidrotiem faktiem īsumā apgaismojuši mūsu zemes un tautas stāvokli vācu iebrukuma laikā, redzam, ka mūsu tauta pieder pie senām kultūras tautām, kas jau viduslaikos bij sasniegusi ievērojamu attīstības pakāpi kā saimnieciskās, tā sabiedriskās un gara kultūras laukos. Tikai no tā izejot, varam izskaidrot to darba izturību, iekšējā spēka pārpilnību un dvēseles dzīves bagātību, ko izrādījis latvis savas dzīves vistumšākos laikos, visgrūtākos brīžos.

Ar mūsu zemes bagātību un saimniecisko attīstību daļai arī izskaidrojama tā neatlaidība, ar kuru vācieši-iekaro-tāji lauzās šurp veselu gadusimteni ilgās, niknās cīņās. Atkrīt visi nostāsti par viņu kultūras misiju jeb apgaismības darbu mūsu zemē. Taisni otrādi, svešnieki ar savu ierašanos pārtrauca zemes saimniecisko uzplaukšanu un tautas kultūrālās attīstības gaitu. Tā tika apturēta un nomākta uz vairākiem gadusimteņiem. Runājot par mūsu zemes un tautas turpmāko likteni, mēs redzēsīm šo svešo iebrucēju viscaur negatīvo lomu.

J.Sanders pēc plašiem pētījumiem par latviešu saimniecisko senkultūru, uz valodas un vēsturisku ziņu pamata ir nācis pie šādiem slēdzieniem:¹⁾ " Mēs redzam mūsu senčus kopā

1) J.Sanders. "Latviešu saimnieciskā senkultūra" 169.lp.

ar citām āriešu tautām nevis kā kādus mežoņus, klaidoņus jeb nomadus, bet jau ar ievērojamu kultūru, kā zemkopju tautu. To liecina visi tie lopkopības un zemkopības nosaukumi, kas nav pārņemti no citām tautām, bet ir mūsu un citu āriešu tautu valodās uzglabājušies kā kopīpašums no senās kopdzīves laikiem vairāk tūkstošus gadus pr. Kristus."

Vēl interesantāki ir agronoma Dr. Mazvērsīša pētījumi par latviešu lauksaimniecības kultūras vēsturi. Viņš atzinis, ka latvieši jau senos laikos ir ieguvuši lielus panākumus lauksaimniecības kultūrā. Viņš saka:¹⁾ " Senās Latvijas laukopības kultūras ziedu laiki sākušies jau piektajā gadu simtenī." Izrakumos lielā vairumā atrastās rotas un citas lietas ir taisītas no dārgmetāliem, kuri mūsu zemē nav atrodamī, - tā tad tie ievesti no citām zemēm apmaiņā pret mūsu zemes ražojumiem. Dr. Mazvērsīts raksta:²⁾ " Tā kā senās Latvijas tauta (ciltis) bija lauksaimniecības tauta, kā to apliecina jau agrāki minētie senatnes vēsturnieki, tad ir gluži skaidra tā doma, ka seno latviešu eksporta priekšmeti bija lauksaimniecības ražojumi. No aprādītā apstākļa ir sekoši slēgumi taisāmi:

1) Senajiem latvjiem vajadzēja tik daudz iegūt lauksaimniecības ražojumu, ka to pietika pašu vajadzībām un bija

-----
1) Dr. Mazvērsīts. Latviešu lauksaimniecības kultūras vēsture.

2) Turpat. 51/52.lp.

50.un 57.lp.

pārpalikumā, kurū varēja uz ārieni izvest. Tā tad lauksaimniecības kultūrai vajadzēja būt augsti attīstītai, tikai tad bija iespējams no lauksaimniecības iegūt tik daudz ražojumu, ka viņus nevarēja pašu tauta patērēt, bet atlika ko izvest uz ārzemēm.

2) Kaimiņu tautu lauksaimniecības kultūra bij uz zemākas attīstības pakāpes, pie kuras lauksaimniecība nedeva tik daudz ražojumu, cik vajadzēja pārtikai; viņām vajadzēja meklēt ārzemēs lauksaimniecības ražojumus iegūt. Tos viņi ieguva par saviem metāla priekšmetiem no latvju zemes."

Vāciem iekarojot Baltu zemes, tika iznīcināta mūsu politiskā patstāvība un sagrāuta latvju senā kultūra. Latvju tauta un viņas kultūra nonāca aizmirstībā uz ilgiem laikiem. Bija izzudušas arī ziņas un atmiņas par seno latvju lauksaimniecības kultūru. Dr. Mazvērsīts saka:¹⁾ "Tās pašas tautas piederīgie, kuri V gadusimtenī galīgi sagrāva Romas lauksaimniecības un arī citu kultūru, nepilnus 1000 gadus vēlāki to pašu izdara Baltijas jūras piekrastē ar latvju tautas lauksaimniecības kultūru."

-----
1) Dr. J. Mazvērsīts. Latv. lauks. kultūras vēsture. 267. lp.

2. Latvju nebrīvības laiki.

Senās Livonijas agrāro satversmi noteica 13.g.s.miera līgumi starp uzvarētiem iedzīmtiem - latgaļiem, zemgaļiem un kuršiem no vienas puses, un jauno valsts varu - Vācijas bīskapiem un vācu bruņinieku ordeni no otras puses. Pēc šo līgumu satura vietējo iedzīvotāju stāvoklis vēl nebija visai ļauns, viņiem tika uzliktas dažas kļaušas un nodevas. Pie tam sākumā iekaroņotāji ir pa daļai turējušies pie vietējām parašām. Zīmīgi, ka savus ieguvumus, vienalga kā tie iegūti, vācieši arvien mēdza ietērpt juridiskos aktos, lai varētu atsaukties uz savām tiesībām. Bet šie līgumi noteica tikai pagaidu stāvokli viņu iekarošanas gājienā. Vietējo iedzīvotāju stāvoklis arvien faktiski bija ļaunāks un līgumus vācieši nepildīja, ja atrada par izdevīgāku tos pārkāpt.

Vasaļiem izlēnotā zeme nebija gruntsgabals tagadējo privāttiesību nozīmē, bet valsts novads ar zināmām publiskām tiesībām.¹⁾ Lēņa novada lielumu noteica arklos, kas 13.g.s. pirmā pusē bija vērtības mērs: zemnieka saimniecība, kuŗu apstrādāja ar vienu zirgu vai vērsu pāri. Vācu ordeņa dāvātie lēņi bij 1-5 arklu lieli, turpretim Rīgas virsbīskapa dāvātie ļoti plaši, pat 1000 arklu lieli.

-----
1) Materiāli Latvijas agrārās reformas vēsturei.360.lp.

1555.g.Livonijā bija 121 vasaļu pils, no kuŗām 99 bij publiski tiesiski lēņi un tikai 22 atradās privātīpašnieku rokās. Kā pils varēja pāriet privātīpašumā, par to atrodamas šādas iespējamības: 1) atpērkot zemi no vietējiem iedzīvotājiem, 2) apmainot nodokļus pret maksātāja zemi, 3) padzenot vietējos iedzīvotājus no mājām ar varu, 4) dibinot saimniecības mežos ar vietējo iedzīvotāju piekrišanu, jo brīvā zeme pēc 1518.g.tiesas sprieduma pieder tikai Dievam un zemniekam.

Muižu laukiem pieaugot, pavairojās arī kļaušas un nodevas. Zemnieki krīt parādos un bieži pamet savas saimniecības. Tāpēc 15.g.s. zemes kungi un vasaļi sāk ierobežot zemnieku brīvību, noslēdzot līgumus par bēgļu izdošanu, nemaz neprasot, vai izbēgušais ir kungam parādā. Šie līgumi un likumi nodibina prezumciju, ka katrs zemnieks ir vācu muižnieka parādnieks un tāpēc nedrīkst atstāt lēņa novada teritoriju bez vasaļa atļaujas.¹⁾ Pilsētas protestēja pret īpašuma tiesībām uz dzimtāudīm, jo tās nevarot pamatot ne ar Dieva, ne cilvēka, ne arī dabas likumiem, bet bija spiestas padoties zemes kungu un vasaļu prasībai. Sekas bija tās, ka darbības spēka trūkuma gadījumā dzimtāudis sāka pārvietot no viena lēņa novada uz otru, izveidojās cilvēku pirkšana un pārdošana.

-----
1) Materiāli Latv.agr.ref.vēsturei. 362.lp.

Tā kā zemnieks tika atsavināts bez zemes, tad redzams, ka zemnieku zemi jau 15.g.s.sāka uzskatīt par muižas īpašumu. Muižnieki to piesavinājās arī no karaš izkautiem un izmirušiem zemniekiem.

Savstarpējās cīņās tika vājināta un sabruka Livonijas valsts. Vidzeme 1561.g.nāca zem Polijas un poļu karālis Sigismunds Augusts sevišķā privilēģijā nodrošina muižniekiem veselu rindu priekšrocību,¹⁾ lēņu mantošanas tiesības paplašinātas uz abēja dzimuma sānu līnijām, dzimtļaudis nodoti pilnīgā muižnieku varā, pēdējiem atdota kriminālā un civilā jurisdikcija, bēgļus katrā laikā varēja atprasīt. Sigismunda pēcnācējs Stefans Batorijs aizstāvēja pilsētniekus un zemniekus. Viņš prasīja, lai muižnieki samazina zemnieku klaugas un nodevas un neper tos ar rīkstēm. Muižnieki prasību noraidīja. Tā kā Stefans Batorijs drīz nomira, viss palika pa vecam.

25.g.ilgos karaš zeme bija pavisam izpostīta un daudz zemnieku zemes tukšas. Muižnieki tās paņēma savā rīcībā. Tika ierobežotas zemnieku tiesības arī uz viņu kustamu mantu: katrā pārdodama manta bij iepriekš jāpiesola muižai. 18.g.s.zemnieks jau pilnīgi zaudē īpašuma tiesības²⁾ - muiža vairs nepērka dzimtļaužu kustamu mantu, bet uzskata to pilnīgi par savu.

-----
1) Materiāli Latv.agr.ref.vēsturei. 364.lp.

2) Turpat. 365.lp.

Zemnieku stāvokli vēl pasliktināja ilgais poļu-zviedru karš. Ar 1629.g.pamieru Latgali atstāja Polijai, bet Vidzemi un Igauniju pievienoja Zviedrijai. 1625.g.no 3 apriņķu 5158 zemnieku saimniecībām 53% bija pamestas, no atlikušām kļaušas spēja nest tikai 36%.

Zviedrijā nebija dzimtbūšanas un no Vidzemes tā ieveda labību. Gustavs Adolfs 1632.g.atņēma muižniekiem civilo un kriminālo jurisdikciju, nodibinot katrā apriņķī zemes tiesu un Terbatā virstiesu. Kārlis XI 1681.g.prasa, lai Vidzemes muižniecība atsakas no dzimtbūšanas, - muižniecība lūdz atstāt visu pa vecam. 1680.g. Zviedrijas reichstags nolēma attiecināt uz Vidzemi muižu redukciju: visas muižas, kas savā laikā izlēnotas vai atdāvinātas vasaļiem, tika no jauna ieskaitītas valsts domēnēs. Neskatoties uz muižnieku protestiem¹⁾, valdība 1683.-87.g.zemi pārmērija un 1687.-93.g. to kadastrēja, pie kam no 6236 arkliem 5215 arkļus jeb 5/6 visas zemes atņēma muižniekiem, atļaujot tiem palikt par savu agrāko muižu rentniekiem. Tānī pat laikā izveda nodokļu reformu. Noteica, ka 60 dalderi sastāda zemes arklu, kas nebija platības mērs, bet nodokļu uzlikšanas vienība pēc zemes labuma. Kļaušas tika noteiktas pēc revidentu sastādītām vaku grāmatām. Tika aizliegts pārcelt kroņa zemniekus bez īpašas -----

1) Materiāli Latv.agr.ref.vēsturei. 367.lp.

atļaujas. Aizliegts izlikt zemniekus no mājām. Tie bija labie zviedru laiki.

1561.g.Livoniju sadalot, Kurzeme un Zemgale tika piešķirta ordeņa mestram Gothardam Ketleram no Polijas lēnos kā hercogiste. Hercogam muižnieki neklausīja un viņš spiests tiem dāvāt Gotharda privilēģiju. Lēņu zemes tika atzītas par muižnieku dzimtsīpašumu. Landtaga lēmums aizliedz zemniekiem kroģēt alu, pārdot preces ārpus tirgus, medīt, turēt šaujamos ieročus un tml. Ar statuta Curlandica zemnieki saistīti pie kunga un nevar to atstāt bez atļaujas, aizliegts bez atļaujas zemes iznomāt. Muižu lauki paplašinājās un zemnieku stāvoklis kļuva jo ļaunāks. Samērā labāks bija kroņa zemnieku stāvoklis. Pie hercoga Jēkaba valdīšanas uzplauka zemes saimniecība - tirdzniecība, rūpniecība un kugniecība, bet tas bija uz īsu laiku un karā tika atkal sagrauts. Vēlākie hercogi maz rūpējās par zemes labklājību. 1795.g.Kurzemi pievienoja Krievijai.

Ziemeļu karā krievi izpostīja Vidzemi un sērgās nomīra vairāk kā puse no visiem zemniekiem. Muižnieki bija pabalstījuši Vidzemes nodošanu Krievijai un pie padošanās izkaulēja sev dažādas tiesības un priekšrocības. Tika atdotas zviedru laikā reducētās muižas un dāvāja vienīgi muižniekiem tiesību iegūt un paturēt muižas. Zviedru laikā izdotie likumi par zemnieku stāvokļa uzlabošanu tika iznīcināti.

3. Agrārās reformas vēsture.

Zem Krievijas virskundzības dzimtbūšana pamazām pārvērtās verdzībā.¹⁾ Zemnieks kļuva par sava kunga personīgo īpašumu, kuŗu kungs manto, pērk un pārdod pēc savas gribas. Kungam piederēja visa zemnieka rocība, kuŗu tas varēja atņemt un izlietot pēc saviem ieskatiem. Zemnieka nodokļus un klaušas noteica kungs pēc saviem ieskatiem un zviedru ievestās vaku grāmatas zaudēja savu nozīmi. Ari tiesu spriest par savu zemnieku varēja vispatvarīgākais dzimtkungs. Viens no pirmajiem Pēterpils valdības rīkojumiem latviešu zemnieku lietās bija 1713.gadā izdots rīkojums, kuŗš atvēl zemniekus pēc patikas šaust ar kņutu. 1719.g.krievu valdība izdeva rīkojumu, kuŗā teikts, ka "Viņa Cariskai Majestātei visžēlīgi labpaticis uzlikt zinamu sodu aizbēgušiem zemniekiem". Šis sods bija - ausu un deguna nogriešana un zīmes iededzināšana pierē. Pret šo barbarisko rīkojumu arī vietējā muižniecība cēla iebildumus un lūdza atstāt spēkā agrākos nosacījumus, kuŗi noķertos zemniekus lika pert rīkstēm un kā smagāko sodu noteica spaidu darbus.

Pašu muižnieku starpā sāka pacelties balsis par zemnieku stāvokļa uzlabošanu. Tā minams no Vācijas Igaunijā ie-

---

1) Skujenīeks. Latvija 1927.g. 727.lp.

ceļojis mācītājs Eizens, kas pēc 20 g.novērojumiem sarakstīja rakstu par dzimtbūšanu, ko 1764.g.publicēja Krievijas zinātņu akadēmija.¹⁾ Tad vēl Aizkraukles barons Šulcs savā muižā atcēla dzimtbūšanu un galvenos vilcienos atjaunoja zviedru laiku kārtību. Uz viņa priekšlikumu un uz valdības prasību 1765.g. landtagā tika pieņemti daži ierobežojumi, bet bez sevišķas nozīmes priekš zemniekiem. Klausas arvien palielināja, notika zemnieku nemieri. Sevišķi plaši tie izvērtās 1784.g. Ģenerālgubernators rakstīja ķeizarienei:²⁾ "Visā gubernā sacelšanās ir tik vispārīga, ka nezinu gandrīz nevienas muižas, kurā tā nenotiktu". Tikai 1804.g.notika pirmā ievērojamā pārgrozība zemnieku dzīvē. To veicināja franču revolūcijas notikumi, kā arī G.Merķeļa, fon Zīversa u.c. uzstāšanās zemnieku labā. 1804.g.likums atjaunoja zviedru laiku vaku grāmatas, kuŗas, atkarībā no zemes lieluma un labuma, zemniekiem uzlika noteiktas klausas un nodevas. Zemnieki ieguva arī lietošanas tiesības uz zemi, kuŗu tiem varēja atņemt tikai likumos noteiktos gadījumos. Likuma izvešanai dzīvē valdība ievēla komisijas ar muižnieku piedalīšanos, bet pēdējie apzinīgi traucēja darbu. Tērbatas komisijas priekšnieks rakstīja:³⁾ "Daži muižnieki, uzdodot zemnieku pienākumu sarakstu, pavairo tos div-un trīs-

1) Latvijas agrārā reforma. 124.lp.

2) Turpat. 128.lp.

3) Turpat. 151.lp.

kārt, tā kā zemnieki atvieglojuma vietā dabū vēl lielākas kļaušas. Citi spiež zemniekus liecināt nepatiesi, piedraudot ar sitieniem un sodiem." Darbus bija domāts nobeigt vienā gadā, bet tie ievilkās 15 gadus. Krievu armijas apsardzībā zemniekus ar varu spieda pieņemt nepareizas vaku grāmatas. Rīgas komisijas priekšnieks ziņoja iekšlietu ministriem: 1) "Vidzemes zemju mērīšana ir tīrais šarlatānisms un zemju pradācija pedantiska krāpšana, jo saimnieks cenšas pievilt muižnieku uz zemes lieluma, bet muižnieks zemnieku uz tās labuma rēķina." Pie tam notikusi kūkuļošana un citas mērnieku laiku parādības. Beidzot viena likuma vietā iznākuši četri, katrā aprīņķī savāds. Ne muižniekus, ne zemniekus likums neapmierināja. Ap 1814.g. labības cenas bija cēlušās div- un vairākkārtīgi, bet muižnieki nevarēja paplašināt ražošanu, ierobežoti no likuma. 2)

Likums bija jāatceļ un to panāca zemniekus atlaižot no dzimtbūšanas. Kurzemē dzimtbūšanu atcēla 1817.g. un Vidzemē 1819.g. Zemnieki vairs nebija savu kungu personīgs īpašums, bet tanī pašā reizē tie arī zaudēja zemi, jo visā Baltijā visa zeme pārvērtās par muižnieku neierobežotu personīgu īpašumu. Tanī pašā laikā zemniekiem noliedza izceļot no guberņas, apmesties pilsētās uz dzīvi vai arī pieņemt algotu vietu pilsētnieku dienestā. Vienīgi uz brīva līguma pamata tie varēja

1) Latvijas agrārā reforma. 153.lp.

2) Latvija. 728.lp.

nomāt zemi no muižniekiem, vai arī kļūt par muižnieku kalpiem. No brīvības zemnieki nejuta itin nekā. Īstenībā tie bija pārvērsti no atsevišķo muižnieku dzimtļaudīm par visas provinces muižnieku dzimtcilvēkiem. Vaku grāmatas bija atceltas, klausu un nodevu lielumu varēja uzlikt pēc patikas.

Zemnieku stāvoklis bija tapis ļoti ļauns. Pēc tam iestājās dziļa agrārkrīze un muižnieki vairāk pārgāja uz lopkopību, sevišķi aitkopību. Sākās "māju spridzināšana", zemnieku māju pievienošana muižai. Kurzemē 45 g. laikā pie muižām bija pievienotas 3059 mājas t.i. 15%¹⁾, Vidzemē 27 g. laikā ap 1000 zemnieku māju jeb 4%. Zemnieku zemei samazinoties, tai bija jānes lielākas nastas kā agrāk. Zemnieku saimniecības bija galīgi paputējušas un zemnieki kroniski cieta badu²⁾, kuŗš 1841. g. pieņēma šausmīgus apmērus. Noslēptā kurnēšana vietām izvērtās atklātos nemieros, kas tika apspiesti ar karaspēku un lietoja pat artileriju. Sevišķi plašs bija tā sauktais Bebru dumpis. Notika arī mēģinājums izceļot uz siltām zemēm un pāreja pareizticībā, pret ko muižnieki pielietoja represijas.

Zemnieki vēl ilgi dabūja ciest, bet tika arī domāts par viņu stāvokļa uzlabošanu. Tas netika panākts caur land-

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 163.lp.

2) Latvija. 729.lp.

tagu, bet beidzot bija ieinteresējusēs valdība un tā iecēla komisiju no muižniecības pārstāvjiem. Tika izstrādāti vairāki projekti. Beidzot bija izstrādāts likumprojekts, sadalīts 1206.pantos, to ķeizars apstiprināja 1849.g.jūlijā, kā pagaidu likumu uz 6 gadiem. Ar likumu ierobežota muižnieku rīcības brīvība ar zemnieku zemi, tā izrentējama vai pārdodama zemniekiem. Bez tam noteikta kļaušu izlietošana. Blakus zemnieku jeb vaku un muižu zemei tiek nodibināta jauna zemes kategorija - tā saucamā kvotes zeme.¹⁾ Tā noteikta daļa, ko muižnieks varēja atdalīt no zemnieku zemes un rīkoties ar to neierobežoti, bet tā bija padota nastām un nodokļiem tāpat kā vaku zeme. Par kvotes zemi pārvērsta apm.1/5 no zemnieku zemes.

Likuma autors bija H.Felkerzams un A.Švābe saka²⁾, ka Felkerzams uzlūkojams kā pirmskaņa agrārās iekārtas autors un arī kā sīkgruntniecības nodibinātājs Vidzemē.

Muižnieki mēģināja atgriezt veco stāvokli un likvidēt nodibināto zemnieku rentes banku un ar citiem noteikumiem 2/3 muižām Vidzemē padarīja zemes pārdošanu par neiespējamu. Muižnieku pūles visumā neattaisnojās, jo Krievijā gatavoja dzimtbūšanas atcelšanu un muižnieki, baidīdamies zaudēt vēl

-----
1) Fr.Zālīts. Latvijas vēsture.192.lp.

2) Latvijas agrārā reforma. 166.lp.

vairāk, piekāpās. 1860.g. tiek izdoti Vidzemes zemnieku likumi, kas sakrīt ar 49.g.likuma projektu.

Latgalē zemnieki ieguva personīgo brīvību 1861.g. reizē ar krievu zemniekiem.¹⁾ Zemniekiem viņu zeme palika lietošanā, par to muižniekiem viņi maksāja naudu vai pildīja klaušas. Bija arī tiesība ar valsts palīdzību zemi no muižniekiem atpirkt un tā pārgāja sādžas kopīpašumā. Pēc 1863.g. izpirkšana noteikta par obligātorisku. Maksājamie nodokļi par izpirkšanas maksām, kas izbeidzas 1911.g. Vēlāk izpirkšanas maksa tika samazināta un 1907.g.pavisam atcelta. Zeme bija sadalīta šņorēs, kas kavēja to intensīvi izmantot. Zemi starp brāļiem sadalot, tās palika maz un nevarēja no tās pārtikt, bija jāmeklē blakus nodarbošanās un saimniecība panīka. Pēc 1906.g.likuma sākās viensētu dibināšana.

Tiesību iepirkt mājas par dzimtu līdz 1861.g.bija izlietojuši tikai 209 Vidzemes saimnieki. Zemniekiem nebija brīvas naudas un muižnieki nelabprāt pārdeva mājas. Pēc 1861g. brīvvaldības likuma Vidzemes muižnieki cenšas pēc iespējas ātrāk pārdot zemnieku zemes. Visvairāk māju pārdots²⁾ 1865.-75.g.g. Līdz 1882.g.bija pārdoti 64,5% zemnieku zemes, līdz 1910.g.89,1%. Līdz 1901.g.vidzemnieki bij samaksājuši skaidrā naudā un obligācijās 76 milj.z.rb. un 1914.g.17641 māja bija

1) Fr.Zālīts. Latvijas vēsture. 207.lp.

2) Latvijas agr.reformas vesture.168.lp.

apgrūtināta ar 31 milj.z.rb.parādu. Klausas Vidzemē tika atceltas 1868.g. un atņemta muižniekiem tiesība piespriest zemniekiem miesas sodu.

Kurzemē pēc brīvlaišanas agrārie apstākļi nokārtojās mierīgākā gaitā. 1840.g.sākās pāriešana uz naudas nomu.1865.g.galīgi atcelts miesas sods. 1863.g.lik.atļāva iegūt zemniekiem par īpašumu nomas objektus. 1867.g.ari brunniecības un 1870.g.fideikomisu muižām atļauts pārdot zemniekiem zemi. 1864-69.g.g.bija pārdotas 1313 mājas jeb 11%, līdz 1887.g.pārdots 77,7% ar 1.158.120 pūrv.kopplatības par 36 milj.rb., no tiem 8,9% skaidrā naudā. 1910.g.Kurzemē bija pārdots ap 98% zemnieku zemes.

Ir vispār atzīts, ka ar zemnieku brīvlaišanu Baltijas guberņās muižnieki taisīja labu veikalu¹⁾, iegūdami kapitālu par pārdodamo zemi. Tas bija netikai veikals, bet vislielākā spekulācija, jo zeme tika pārdota par sakrūvētām cenām. Ap 1865.g.,kad zeme Novgorodas gub.maksāja Rb.2,25 pūrvieta²⁾, Kurzemē zemes cena bijusi līdz Rb.43,- pūrvieta.

Daži simti vācu dzimtas bija piesavinājušas savā īpašumā visu zemi, kuŗu apdzīvoja divas tautas un uz kuŗas tagad nodibinātas divas valstis. A.Švābe raksta, ka 1839.g.brunnieku matrikulās skaitījās: Vidzemē 253,Kurzemē 154 un Igaunijā

1) Materiāli Latv.agr.ref.vēsturei. 384.lp.

2) Kr.Valdemārs un viņa centieni. 216.lp.

225 muižnieku dzimtas.¹⁾ "Šo 632 dzimtu rokās atradās nevien visu privāto muižu un zemnieku zeme, bet arī ļoti lielas publiskas un privāttiesiskas privilēģijas, kas Baltijas agrārai iekārtai vēl 20.g.s.sākumā piešķīra neapšaubamu feudālu raksturu." Par muižu izcelšanos viņš turpat saka: "Bruninieku muižas nodibinājās Latvijā no lēņa novadiem, kas izcēlās, sadalot valsts teritoriju starp vasaļiem. Jau 17.g.s. vasaļi no karavīra bija galīgi pārvērties par muižnieku lauksaimnieku, kas nekādu publisku kalpību valsts labā vairs nepildīja, bet no tās atpirkās ar dažiem dalderiem no katra arkla zemnieku zemes. Tāpēc viņa politiskā vara un publiskās tiesības pār bijušā lēņa novada ļaudīm vairs ne ar ko nebija attaisnojamas."

Lēņu tiesiskais stāvoklis atcelts Kurzemē 1776.g. un Vidzemē 1783.g. Muižnieki paturēja sev zemes īpašuma tiesības un arī visdažādākās privilēģijas. Vēl līdz 1860.g. muižai pieder policijas vara, tā var sodīt ar arestu un ar rīkstēm. Vēlāk tā tika sašaurināta, bet ne galīgi iznīcināta. Svarīga muižnieku privilēģija, kas daudz ir postījusi tautas garīgos un fiziskos spēkus, bija tiesība darīt degvīnu un alu, ierīkot krogus. 1900.g. valsts, pārņemot degvīna un spirta monopolu, par šo tiesību samaksāja Baltijas muižniekiem Rb.9 milj. Bez tam muižniekiem bija tiesības ierīkot tirgotavas, tirgus un gadatirgus, dibināt miestņus, tiesība ierīkot dzirnavas, zvejas

1) Latvijas agrārā reforma.173.lp.

un medību tiesības, atvieglojumi no nodokļiem un ceļu klaušām.

Šie daži simti muižnieku ar savām privilēģijām un tiesībām bija "valsts valstī". To jo sevišķi apstiprina viņu likumu izstrādāšanas tiesības landtagos.

Tā 19.g.s.krievu valdība bez sevišķām sekmēm pūlējās atrisināt mūsu zemes agrārjautājumu. Valsts interesēm par ļaunu, tas palika neatrisināts. No vienas puses zemnieki un galvenā kārtā bezzemnieki, ierobežoti savās tiesībās, atradās ar nemieriem draudošā stāvoklī. No otras puses muižnieki-cittautieši atradās pastāvīgā aizsardzības stāvoklī pret savu privilēģiju aizkaršanu. Savas privilēģijas viņi bija iemīļojuši vairāk par visu un ar neuzticību vēroja valdības darbību. Kara laikā šī neuzticība kļuva vēl lielāka un redzamāka, itin dabīgi, nosveroties uz seno tēviju.

Interesanti, ka to pašu nenokārtoto agrārjautājumu tālāk kārtot uzņēmās tūlī vācu okupācijas vara, pie tam daudz plašāki un noteiktāki, nekā agrākā krievu valdība. Atzīmējams, ka vācu muižniecība šīnī jautājumā uzsāka savu politiku jau pēc 1905. gada. 1908-1915.g.g. Kurzemē bija sadalītas ap 30 muižas¹⁾ un nodotas ap 15 tūkst. vācu bezzemniekiem. Kara laikā spertie soļi bija tikai viņu politikas turpinājums un atkārtojums. Tā bija vērsta pret latviešiem, lai vēlreiz atņemtū latviešiem zemi. Bet šoreiz vēsture nav atkārtojusēs.

-----
1) Materiāli Latv. agr. ref. vēsturei. 390.lp.

II d a l a.

T e o r ē t i s k s   a p s k a t s.

1. Latvija kā agrārvalsts.

Mūsu zeme un daba ir mums "Dieva un Laimas līdzdotais pūrs". Tie dzīves apstākļi, kas jāpieņem un jāizmanto tādi, kādi tie mums doti. Šīs dabas dāvanas jo lielā mērā noteic tautas dzīves un nodarbošanās veidus.

Vēsturiski ņemot, zemkopība arvien ir bijusi mūsu tautai viens no galveniem ienākuma avotiem un dažus gadusimtus tā bija latviešiem vai vienīgais nodarbošanās veids. Lai gan sirmā senatnē, tāpat kā tagad, latvieši nodarbojās arī ar citām zemkopības blakus nozarēm, tomēr zeme bija visām tām pamatā.

A.Švābe, vēsturiski apskatīdams latviešu zemturību, raksta:¹⁾ "Lai arī vēlāk mainījās meža, lauka un ūdens samērīgā nozīme latviešu apdzīvotās zemes tautsaimniecībā, tomēr kā toreiz Livonijā, tā arī vēlāk šī zeme jāva organizēt un uzturēt tikai agrāru valsti."

Latvija ir galvenā kārtā lauksaimniecības zeme, to redzam sekojošā tabulā par iedzīvotāju nodarbošanos Eiropas valstīs:²⁾

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 14.lp.

2) M. Skujenieks. "Latvija starp Eiropas valstīm". 60.lp.

Strādājošie iedzīvotāji pēc galveniem nodarbošanās veidiem procentos.

Valsts	Skaitīšanas gads	Lauksaimn., mežkopība un zveja	Rūpniecība un kalnraktuves	Tirdzniecība	Jūrniecība	Pārējie transporta veidi	Armija un flote	Administrācija	Brīvās profesij. un māksla	Mājamkalpotāji	Pārējie nodarboš. veidi	Kopā
Bulgarija.....	1920	82,4	8,1	2,7	-	1,3	1,6	1,1	1,7	0,7	0,4	100%
Krievija.....	1926	80,5	7,9		3,7		?	2,7	?	?	5,2	"
Rumānija.....	1913	79,5	8	2,7	0,1	1,7	2,2	1,1	1,3	2,9	0,5	"
Lietava.....	1923	79,4	6,2	2,4	-	0,9	1,7	0,6	0,9	5,4	2,5	"
Polija.....	1921	75,9	9,4	3,8	-	1,8	2,6	1	1,4	2	2,1	"
Somija.....	1920	68,9	12,8	3,3	1	1,7	0,2	1	1,7	2	7,4	"
Latvija.....	1925	68,3	11,1	4,8	0,2	2,3	1,7	1,3	2,4	2,6	5,3	"
Igaunija.....	1922	65,6	13,4	3,4	0,4	2,1	1,9	1,9	2,1	2,4	6,8	"
Ungarija.....	1920	58,2	19,7	5	-	3,2	2,4	4,6		4,3	2,6	"
Portugale.....	1911	57,5	21,9	6,1	3		1,5	0,6	1,6	7,8	-	"
Islande.....	1920	56,4	11,8	8,3	1,8	1,5	-	0,5	4	1,5	0,7	"
Spanija.....	1910	56,3	13,8	1,8		2,1		2,8	3,4	4,3	15,5	"
Itālija.....	1921	56,2	24,6	6,4	4		2	1,5	3	2,4	-	"
Griekija.....	1920	49,6	16,2	8,1	1,5	2,7	1,4	1,1	3	2,3	13,1	"
Luksemburga..	1907	44,5	39,5	6,7	-	4	4,4			0,9	-	"
Irija.....	1911	42,9	23,1	4,2	0,8	3,3	1,7	1,9	3,6	9	9,5	"
Francija.....	1921	41,5	29,9	10,4	0,3	5,9	2	2,6	3,5	3,9	-	"
Čekoslovākija	1921	40,3	36,8	6	-	4	2,3	1,9	2,8	4,3	1,6	"
Zviedrija....	1920	38,7	29,6	7,9	1,5	4,1	0,7	1	3,6	7,1	5,8	"
Norvegija....	1920	36,8	28,9	11,1	3,3	5,3	0,3	1,3	3,5	9,1	0,4	"
Dānija.....	1921	34,8	27	10,8	1,3	4,6	0,7	0,8	5,5	13,3	1,2	"
Austrija.....	1920	31,9	33,3		12,2		8,8		2,6	11,2	-	"
Vācija.....	1925	30,5	41,3	11,7	0,5	4,2	0,4	2	4,1	4,4	0,9	"
Šveice.....	1920	25,9	44,4	11,7	-	4,9	0,2	1,2	5,3	6,2	0,2	"
Holande.....	1920	23,6	37,8	11,7	3,3	6,3	0,6	1,1	6,5	8,1	1	"
Beļģija.....	1920	19,1	46,5	10,7	0,8	6,8	2,2	3,3	3,6	5	2	"
Anglija.....	1921	6,8	47,2	13,9	1,9	5,1	6,5		4,4	11,8	2,4	"

Skaitļi rāda, ka Latvijā vairāk kā 2/3 no visiem strādājošiem nodarbojas lauksaimniecībā un otrs plašākais nodarbo-

šanas veids, - rūpniecība, aizņem tikai nedaudz vairāk kā 1/10 no visiem strādājošiem. No visiem strādājošiem Eiropā apm. 50%, t.i. puse nodarbojas lauksaimniecībā un no 27 valstīm tikai sešas valstīs ir samērīgi vairāk nodarbināti lauksaimniecībā nekā Latvijā. No tā izejot, Latviju mums noteikti jāpieskaita agrārvalstīm. Liekās, ka viņai dabīgi piekrīt šāds stāvoklis, jo mūsu zemē nav plašāki izmantojamu dabas bagātību.

Apskatīsim Latvijas stāvokli kā lauksaimniecības zemei un vai tā izmantošanai viņai ir no dabas dotas visas priekšrocības.

Pēc sava ģeogrāfiskā stāvokļa Latvija pieskaitāma pie ziemeļu zemēm, jo Eiropā tikai Igaunija, Somija un Norvegija atrodas viscaur tālāk uz ziemeļiem nekā Latvija un tikai Zviedrija un Krievija ar atsevišķām daļām tālāk uz ziemeļiem. Visas pārējās Eiropas valstis atrodas uz dienvidiem no Latvijas. Šāds stāvoklis nevar būt labvēlīgs mūsu zemes auglībai, arī pēc savas virskārtas tā nevar līdzināties Austrumu un Vakareiropas līdzenumu auglībai. To mums rāda dati par zemes kultūrām. Pēc 1929. gada skaitīšanas datiem Latvijā ir:¹⁾

Aramzeme un augļu dārzi	1.947.875,70 ha	31,46%
Ļāyas	890.019,16 "	14,37%
Ganības	828.270,08 "	13,38%
Kopā lauks.izmantojamas zemes....	3.666.164,94 ha	59,21%
Meži un krūmi	1.659.222,62 "	26,80%
Nederīga un pāreja zeme.....	866.163,22 "	13,99%
K o p a	6.191.550,78 ha	100,00%
=====		

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 725.lp.

Redzam, ka tikai apm.puse ir lauksaimnieciski izmantojama zeme, jo jāņem vērā, ka pie mums pa daļai ganībām pieskaita arī tādas zemes, kurās citās valstīs skaita par nederīgu zemi, tās ir nekultivētās ganības. Latvija pieder pie mežu, pļavu un ganību joslas, kuŗa stiepjas no vidus Krievijas uz ZiemeļEiropu, jo meži, pļavas un ganības aizņem gandrīz 2/3 no visas Latvijas zemes, bet aramzemes ir mazāk kā 1/3. Lielāko daļu Eiropas valstīm ir lielāks aramzemes procents. Mazāks tas ir tikai Igaunijai un zemēs, kurās atrodas lieli kahi. To redzam sekojošā tabulā:¹⁾

Zemes kultūras procentos (1927.un 1928.g.g.datī, bet par Krieviju - 1911.g.)

Valstis	Aramzeme	Pļavas un ganības	Meži	Citas zemes
Danija.....	61,1	7,4	31,5	
Ungarija.....	59,5	18,1	11,7	10,7
Polija.....	48,6	16,9	24,1	10,4
Lietava.....	47,3	25,3	15,9	11,5
Yacija.....	43,8	17,1	39,1	
Cekoslovakija..	42,2	18,3	33,1	6,4
Rumanija.....	42,2	13,8	24,6	19,4
Italija.....	42	22,5	16	19,5
Francija.....	41,4	20,6	19	19
Belģija.....	40	17,3	55,1	.
Krievija.....	35,1	9,7	42,3	
Bulģarija.....	33,1	.	.	
Spanija.....	31,7	50		18,3
Holande.....	28,3	38,8	7,2	25,7
Jugoslavija....	25,7	17,6	30,5	26,2
Anglija.....	23,4	56,7	20,2	
Austrija.....	23	27,6	37,4	12
Igaunija.....	22,3	39,4	19,9	18,1
Irija.....	21,7	49,7	28,6	
Šveice.....	12,3	40,6	21,8	25,3
Griekija.....	11	.	.	
Zviedrija.....	9,3	62,4		28,3
Somija.....	6,3	3,5	90,2	
Norveģija.....	2,2	0,8	24,2	72,8

1) Latvija starp Eiropas valstīm. 92.lp.

Latvijā aramzemes procents senāk ir bijis vēl mazāks. Jau no pagājušā gadsimta tas ir pastāvīgi pieaudzis, atskaitot kara gadus. To rāda sekojošās tabulas:¹⁾

<u>Aramzeme</u>	<u>visā Vidzemē</u>	<u>Rīgas apr.</u>	<u>Valm.apr.</u>	<u>Cēsu apr.</u>	<u>Valkas apr.</u>
1866.g.	15,51%	12,26%	17,71%	14,42%	13,72%
1881.g.	18,30%	16,08%	17,50%	17,19%	15,29%
1911.g.	27,54%	22,97%	29,06%	28,49%	26,11%

Tā tad 45 gadu laikā aramzemes daudzums pieaudzis par apm.12% galvenā kārtā uz mežu, ganību un nederīgas zemes rēķina. To pašu parādību, tikai mazākā mērā, novērojam arī Kurzemē:²⁾

<u>Gadi</u>	<u>Aramzemes</u>	<u>Plāvu un gan.</u>	<u>Mežu</u>	<u>Neder.z.</u>
1881.	25%	30%	33%	12%
1888.	26%	30,5%	32,5%	11%
1910.	30%	30,5%	30%	8,5%

1849.gadā Kurzemē aramzemes bija apmēram 20%. Tā tad 60 gados tās pieaugums ir 10%. Vēl joprojām pastāv iespējamība mūsu aramzemes platības pieaugšanai; tas kļuva redzams sevišķi pēc mūsu agrārās reformas izvešanas, pie tās novērtējuma vēl apstāsīties turpmāk.

Pie tā izvirzās kapitālu rentabilitātes jautājums. Vispār mūsu aramzemes paplašināšana prasa kapitālu ieguldīšanu: jāizlauž celmi, jāizdara meliorācija un zeme jāuzlabo.

1) Skujenieks. "Latvija" 1920.g. 257.lp.

2) Turpat. 258.lp.

Tagadējos laikos ir dažkārt jāpadomā par to, cik tāl šāda aramzemes paplašināšana vēl atmaksājas. Šinī ziņā saimnieciskā konjunktūra var vilkt zinamas robežas mūsu lauksaimniecības tālākai attīstībai.

Apskatīsim mūsu zemi arī no ražošanas un patēriņa viedokļiem, lai redzētu, vai tā sagādā cik nepieciešams mūsu uzturam "dienišķo maizi". Dati par maizes labības ražu un patēriņu Latvijā trijos gados rāda šādu ainu:¹⁾ *Redzētā!*

<u>Gadi</u>	<u>T o n n a s</u>		<u>%</u>	
	<u>Raža</u>	<u>Imports</u>	<u>Raža</u>	<u>Imports</u>
1927.	330.540	99.816	76,8	23,2
1928.	282.880	140.743	66,8	33,2
1929.	304.970	201.651	60,2	39,8

Šajos gados no ārzemēm ievesta apm. 1/3 no patērējamā maizes daudzuma. Ievesto preču starpā savas vērtības lieluma ziņā pirmo vietu ieņem labība. Gan arī pie izvedumiem pēc kokiem pirmo vietu savas vērtības ziņā ieņem lauksaimniecības ražojumi: sviests, līni un linsēklas u.c., tomēr mūsu vajadzības ar tiem netiek segtas un gadu no gada mūsu ārējās tirdzniecības bilance paliek joprojām pasīva.

Tā redzam, ka mūsu zeme, mūsu lauksaimniecība, lai gan pie tās visvairāk strādājam, nedod visu vajadzīgo mūsu

1) "Ekonomists" 1931.g. Nr.1.

uzturam. Mums jābūt vēl arī citiem ienākumu avotiem. Iepriekš redzējām, ka 2/3 Latvijā strādājošo nodarbojas lauksaimniecībā, bet tā ir parādība, ko izsaukuši kara laika notikumi. Kādas skaitliskas attiecības bij starp nodarbošanās veidiem pirms kara un kā tās pārveidojušās kara un pēckara laikā, to rāda sekojošā tabula:

Latvijā	Zemkopība	Rūpniecība	Tirdzniecība un transporta	Armija un flote	Brīvās prof.	Mājamkalpotāji	Administr.	Pārējie
1) 1897.g.	48,4	21,4	8	4,7	2,8	13,5	-	1,2
2) 1920.g.	79,5	6,6	2,3	x)	0,9	1,4	1,3	x)
1925.g.	68,3	11,1	4,8	2,5	1,7	2,6	1,3	5,3

x) Kopā 6,4.

Skaitļi rāda, ka jau pagājušā gadsimtenī rūpniecībā nodarbojās 1/5 daļa no visiem strādājošiem, bet zemkopībā pat mazāk kā puse. Strauja rūpniecības attīstība Latvijā notika pēdējos desmit gados pirms kara; pēc 1910.g.datiem visā Latvijā 782 fabrikās bij pāri par 93 tūkstoši fabriku strādnieku pret 61 tūkstoti 1925.g. Kara gados visvairāk ir cietuši rūpniecība un arī pārējie nodarbošanās veidi. Kā vienīgais

1) Skujenīks. "Latvija" 208.lp.

2) Latvijas starp Eiropas valstīm. 10.lp.

atbalsts ir palikusi mūsu zeme, uz tās mēs droši dibinām savu saimniecisko labklājību, bet ievērojam, un esam spiesti ievērot arī citus ienākumu avotus. Ja citas tautas gadusimtenus ir tīkojušas pēc mūsu zemes, tad ne tik daudz viņas auglības, kā viņas ģeografiskā stāvokļa dēļ. Netikai mūsu zeme, bet galvenokārt mūsu jūra ir bijusi mūsu saimnieciskās dzīves attīstības virziena noteicēja. Latvijas ģeografiskais stāvoklis, kas viņai atņēma dažas priekšrocības kā lauksaimniecības zemei, piešķir tai citas priekšrocības, piemēram, tirdzniecībā un kuģniecībā. Tās esam izmantojuši vēl tikai mazā mērā.

Ja nu tā, ja mūsu saimnieciskai dzīvei attīstoties, paplašināsies darbība un ienākumi arī no citām darba nozarēm, vai tad lauksaimniecības nozīme līdz ar to nemazināsies? Vai tai arī turpmāk piederēs galvenā loma mūsu saimnieciskā dzīvē, un kāda ir vispār lauksaimniecības nozīme valsts saimniecības mērogā? Par šiem jautājumiem vēl runāsim nākošās nodaļās.

2. Agrārās problēmas būtība un apmērs.

Prof.K.Balodis saka¹⁾, ka no visām ražošanas nozarēm, tāpat kā senāk, tā vēl šodien, vislielākā nozīme ir zemkopībai. Zemkopībā tiek ražotas pārtikas vielas un šķieznas kā arī ādas apģērbam. Mežkopība - zemkopības nozare, dod kurināmo vielu un būvkokus. Zvejniecība, arī zemkopības blakus nozare, apgādā mūs ar barību - zivīm. No visa tā varam spriest par agrārjautājuma lielo un plašo nozīmi.

A.Mednis par to raksta:²⁾ "Agrārproblēma ir tik plaša, cik liela ir zeme; tik raiba un sarežģīta, cik raiba ir zeme ar savām bagātībām, cik dažāds ir tautu sastāvs, viņu vēsturiskā, kultūrālā un saimnieciskā darba attīstības gaita. Agrārjautājuma lielo nozīmi un uzdevumus noteic vispārējā lauksaimniecības nozīme tautu dzīvē."

Gandrīz visām tautām zemkopība ir galvenais ienākuma avots. Latvija ir bijusi un vēl tagad ir galvenā kārtā agrārvalsts un agrārjautājums ir un paliek mūsu dzīves pamatjautājums. Ir tikai dažas valstis, kā tas redzams iepriekšējā nodaļā pievestā tabulā, kurās zemkopība nav galvenais no-

-----
1) Prof.K.Balodis. "Ekonomiskā politika" 13.lp.

2) A.Mednis. "Agrārais jautājums un zemes reforma Latvijā" 4.p.67.

darbošanās veids, - tām iedzīvotāju uzturēšanas problēma stāv atkarībā no agrārvalstīm. Pasaules kara laikā, sevišķi rūpniecības valstis smagi dabūja izjust, cik liela nozīme ir savā valstī attīstītai zemkopībai. Izejot no šiem piedzīvojumiem, pēckara gados visas valstis ir piegriezušas lielu vērību tam jautājumam, lai savu iedzīvotāju uzturēšanas problēmu atrisinātu patstāvīgi, neatkarīgi no citām valstīm. Šis uzdevums ir visciešāk saistīts ar agrārā jautājuma lietderīgāko atrisinājumu ikvienā valstī.

No tā izejot, agrārās problēmas ir ieguvušas plašu ievērību, radījušas dzīvu interesi.

A.Skalweit's savā darbā "Agrarpolitik"¹⁾ norāda, ka nav vēl nospraustas agrārpolitikas jēdziena robežas. Nav vēl izšķirts jautājums, vai to ierobežot tikai ar valsts un tai padoto iestāžu darbību, jeb paplašinot, attiecināt arī uz pašvaldības ceļā radītām organizācijām. Politikas jēdziens ir nešķirami saistīts ar sabiedrisku darbību, bet valsts likumiem nevajaga to ierobežot. Augsti attīstītā sabiedrībā nav iespējams visas saimnieciskās un sociālās attiecības nokārtot vienīgi valsts varai. Jāatstāj arī lielāka vai mazāka brīvība pašdarbībai. Šāda brīva darbība, kas izgāja uz paš-

-----
1) Dr.A.Skalweit "Agrarpolitik" l.lp.

palīdzību, sākumā tika no valdības klusuciešot pielaista un beidzot, caur valsts kredita politiku, tieši veicināta.

Pēc saviem mērķiem agrārpolitika prasa, lai viņas darbības apmēri netiktu par daudz ierobežoti. Robežas, kur atsevišķas intereses top par kolektīva un sabiedrības interesēm, ir mainīgas. Politikas uzdevums ir noteikt šīs robežas un norādīt ceļu sabiedriskai pašdarbībai, kā tā varētu kalpot vispārības interesēm.

Šie ceļi pie dažādiem vispārējiem saimnieciskiem un sabiedriskiem apstākļiem var būt dažādi. To rāda mums agrārās politikas vēsture.

3. Agrārais jautājums vēsturiskā skatījumā.^x

-----

a) Senie laiki.

Jau Solona reforma Atenās ir saistīta ar agrāro jautājumu, tāpat iekšējās cīņas un brāļu Grakchu reformas Romas valstī. Romā tauta nepanāca agrārjautājuma atrisinājumu sev vēlamā garā un to var uzskatīt par galveno cēloni republikas pagrimšanai.

Ikvienas kultūrtautas vēsturē varam atrast arī agrārjautājumu, bet agrārpolitiku tagadējā nozīmē var saskatīt tikai jauno laiku sākumā. Lauksaimniecība bija vienkārša un veidoja visas saimnieciskās dzīves pamatu. Kā Rošers saka, lauksaimniecība bija dzīves veids un paradums.

Zemkopis bij valdošais tips un sastādīja iedzīvotāju vairākumu. Ari pilsētu iedzīvotāji nebija atsvabinājušies no zemkopības, sev uzturu viņi izaudzēja savos laukos un dārzos, lauki piegādāja tikai labību un lopus.

Šādos apstākļos nevarēja rasties jēdziens par agrārpolitiku, kā par saimnieciskās politikas atsevišķu nozari.

b) Merkantilisms.

Merkantilisms radīja pirmo pārmaiņu saimnieciskā dzīvē.

^x *Pā daļai pēc Skalveita „Agrārpolitika”*

Šī saimnieciskā sistēma sakrita ar moderno valstu attīstības sākumiem. Feodālās valsts vietā stājās absolūta valsts. Feodaļu varas vietā valsts sāka balstīties uz amatniecības un tirdzniecības pārstāvjiem, naturālsaimniecības vietā stājās naudas saimniecība. Feodālās valsts militārais spēks tika uzturēts ar zemes īpašumiem, tagad feodaļu un viņu vasaļu vietā stājās algots karaspēks. Kas varēja uzturēt vislielāko armiju, tas bija visvarenāks. (Par nožēlošanu, tas pats ir vēl šodien spēkā pie visām valstīm, kas reflektē uz pasaules varu, un vara dod lielas priekšrocības.) Karāļa un valsts vara atkarājās no ienākumu lieluma.

Galvenā vērība tika piegriezta tām nozarēm, kas varētu dot neaprobežotus ienākumus. Tās bija amatniecība, rūpniecība, tirdzniecība. Agrārpolitika palika novārtā.

Tikai dažās valstīs, kur citu ienākumu iespējamības nebija lielas, piem. Vācijas valstīs, arī zemkopībai tika piegriezta nopietna vērība. Bet arī te bija notikušas pārmaiņas. Pirmkārt, zemes kungi sāka piekopt domēņu politiku un, otrkārt, sevišķi rūpējās par zemniecību. Sevišķi austrumu Vācijā zemes kungiem bija plaši domēņu īpašumi. Caur to vairošanu un kopšanu vairojās arī valsts ienākumi. Dažās mazākās vācu valstīs zemes kulcs gāja tiktālu, ka tika atpirkti visi zemes īpašumi un pārvērsti par valsts domēnēm.

Ar domēņu politiku zemes kungi 17. un 18. g. s. lielā mērā veicināja agrārās kultūras attīstību. Tika ievesti jauni kultūras augi, piekopta lauku mēslošana, pavairots lopu skaits; tika izcirsti meži, regulētas upes, rakti kanāli. Ari lielos iekšējās kolonizācijas pasākumus varēja izvest galvenā kārtā ar domēnēm bagātās zemēs.

Zemnieku kārtā tika veicināta, tie bija galvenie nodevu maksātāji. Nodevas nāca par labu zemes kungiem un muižniecībai. To interesēs bija, lai zemnieki netiktu saimnieciski vājināti vai pat izputināti.

Muižnieku varai bija jāpadodas karāļa varai. Kopš tā laika, kad vecais strīds starp zemes kungu un kārtām bija izšķirts par labu karālim, kroņa vara bija stipra un nesatricināma.

Ari muižnieku varas stiprināšana (kas notika uz zemnieku rēķina) zemes kungu varu neierobežoja. Tā Fridriķis Lielais, lai palīdzētu brūnniecībai noturēt viņu zemes, atļāva tiem valsts aizdevumus un pabalstus un dibināja attiecīgas kredītiestādes.

Lai gan daži zemes kungi arī merkantelisma laikā sevišķi rūpējās par zemkopību, tomēr plašāka vērība tika piegriezta tirdzniecībai un rūpniecībai un tās sevišķi uzplauka

Italiijā, Spanijā, Francijā, Anglijā, Holandē. Zemkopība, turpretim, Spanijā un Italiijā noslīdēja līdz iznīcībai, bet Francijā un Anglijā tās stāvoklis vēl nepalika tik draudošs.

c) Saimnieciskais liberālisms.

18.g.s.otrā pusē izcēlās pretkustība merkantelismam. Reizē ar to Francijā un Anglijā parādījās reakcija pret industriālizāciju un tika uzsvērtā lauksaimniecības nozīme. Franču fiziokrati mācīja, ka vienīgi zemkopība dod galvenās noderīgās mantas (Kenē 1694.-1774.) un tikai zemkopji esot ražojoša šķira. Tā bija pāreja no vienas vienpusības otrā vienpusībā. Adams Smiss (1723.-1790.) mācīja par darbu, kā vērtību un ka brīvā konkurence ir tautsaimniecības regulētors. Atseļama feodālā iekārta, muižnieku vara par zemniekiem. Zemes īpašnieku tiesības cēlušās juku laikos, kad zeme no uztura ražošanas līdzekļa pārvērtusēs par varas uzturēšanas līdzekli un katrs lielāks zemes īpašnieks pārvērties par mazu karāli. Tiesiskā valstī katrs īpašums ir nodrošināts, tāpēc nav attaisnojami majorāti un fideikomisi, to vietā jāstājas brīvai zemes dalīšanai. Zemi sadalot, to pārdodot, tikšot parnākts, ka zeme pariešot darbīga un saprātīga cilvēka rokās, kas zināšot pacelt ražu un tā kalpot vispārējam labumam. Lielie zemes gabali tiekot reti tik labi apstrādāti, kā mazie. Lielgruntniekam neesot vajadzīga intensīva zemes kultūra.

No dzimtsļaudīm, kas gandrīz neatšķiroties no senlaidu vergiem, nevarot sagaidīt rūpīgu zemes apstrādāšanu. Cilvēkam, kuram neesot tiesības zemi iegūt par savu īpašumu, nepiemētot griba sekmīgi un ražīgi strādāt, bet tikai tieksme pēc savu vistuvāko vajadzību apmierināšanas, nedomājot par rītdienu.

Mūsu tautsaimnieks prof.K.Balodis¹⁾ aizrāda, ka Smisam bijusi gan taisnība attiecībā uz Franciju, bet Anglijas lielīpašnieku zeme bijusi priekšzīmīgi apstrādāta un tur 18.g.s. zemkopība atradusēs uz visaugstākās pakāpes Eiropā.

Smiss uzstājas arī pret cunftīm, jo tās esot pret cilvēka tiesībām un pret vispārības labumu, tāpat kā tirdzniecības ierobežojumi. Tā mācīja Smiss savā darbā, kas izdots 1776.g. Viņam bija ļoti liela piekrišana. Bet Anglijā vēl pusgadusimteni pastāvēja augstas aizsargmuitas un galīgi tika atceltas tikai 1860.gadā. Tāpat joprojām palika lielic zemes īpašnieki un ar viņu piekopto aitkopību sīksaimniecības tika izputinātas.

Jaunā virziena pārstāvji prasīja atturēties no saimnieciskas dzīves iespaidošanas. Brīvā spēku darbībā viņi cerēja sagaidīt labklājību un dzīves vispārīgu attīstību.

-----
1) Prof.K.Balodis. "Ievads tautsaimniecībā". 58.-66.lpp.

Zem saimnieciskā liberālisma iespaida tika izvesta svarīgākā agrārreforma, ko saucam par zemnieku brīvlaišanu. Gan jāaizrāda, ka tas nenotika visās zemēs vienlīdzīgi. (Tā, Anglijā - 14.-16.g.s., Francijā pēc lielās revolūcijas /1789/, Prusijā 1810.g. pēc sakaušanas pie Jenas /1806./, Krievijā 1861.g. t.i. dažus gadus pēc pazaudētā Krimas kara.) Gandrīz visās zemēs tas notika zem kāda iekšēja vai ārēja satricinājuma iespaida.

Jaunās politikas mērķis nav veicināt zemkopību, bet atbrīvot zemkopi no važām, lai viņš netiktu kavēts ekonomiskās dzīves veidošanā; varas neiejaukšanās netikai lauksaimniecības, bet vispār ekonomiskā dzīvē.

Brīvā sacensībā vislielākās priekšrocības ir stiprākām. Industriāli visvairāk attīstītā zeme - Anglija, uz citu valstu rēķina palika bagāta. Vācijā un A.S.V. bij pārsvarā zemkopība un tām klājās slikti. Agrārās valstis sāka šaubīties par brīvās sacensības svētību.

Vācu tautsaimnieks Fr. Lists mācīja, ka valsts pienākums ar pozitīvu likumdošanu vienmērīgi attīstīt visas saimniecības nozares. Tā kā Vācijā jāveicina rūpniecība, tad viņš pieprasa tai aizsargmuitas.

Lists nav vienpusīgs rūpniecības piekritējs, kas noliegtu lauksaimniecības nozīmi. Viņš atzīst, ka augstākā

tautsaimniecības attīstība iespējama tikai zemē ar labi attīstītu rūpniecību un to uzstāda kā priekšnoteikumu lauksaimniecības uzplaukumam. Nav nekāda antagonisma starp lauksaimniecību un rūpniecību. Viena saimniecības nozare otru veicina un auglīgi iespaido.

Tagad ir pierādījies, ka lauksaimniecība un rūpniecība viena otru papildina, ir viena otrai nepieciešama. Prof. K.Balodis saka¹⁾: "Modernā tautsaimniecībā zemkopība tikai tad būs ražīga, ja tā ies roku rokā ar rūpniecību: izlietos visas iespējamās mašīnas, mākslīgos mēslus, izvedīs zemes meliorāciju u.t.t."

Lists aizstāvēja rūpniecības muitas, bet lauksaimniecības ražojumu muitas noliedza; tas izskaidrojams ar pēdējai labvēlīgo konjunktūru. No augstām cenām ierosināta un zinātnisku atklājumu pabalstīta, lauksaimniecība progresēja visās savās nozarēs. Zemes rente cēlās un lauksaimnieka labklājība vairojās.

Agrārpolitikas veicināšanā netika nekas darīts, ne arī doti kādi ierosinājumi.

-----
1) Prof.K.Balodis. "Ekonomiskā politika" 14.lp.

d) Agrārkrīze.

Jau pēc Napoleona kariem Eiropā pa daļai bija vērojama agrārā krīze un dažās zemēs zemkopji nonāca grūtībās. Pēc vispārēja uzplaukuma Rietum- un Viduseiropā 70-to gadu beigās izcēlās dziļa agrārā krīze. Uzlabojoties satiksmes līdzekļiem, tirgū parādījās lētie aizjūras zemēs un Austrumeiropā ražotie lauksaimniecības produkti, un to cenas kritās.

Augstām cenām pastāvēt, lauksaimniecībā bija ievesti tehniski uzlabojumi un ieguldīti līdzekļi. Pie tam vēl pavairojās ražošanas izdevumi, jo pie augstās konjunktūras paaugstinājās laukstrādnieku algas.

Lauksaimnieks atradās bezpalīdzības stāvoklī. Viņš bija pilnos apmēros ieguvis saimniecisko brīvību, kļuvis par patstāvīgu un atbildīgu uzņēmēju, bet nebija pieradis pie kreditsaimniecības, rīkoties ar svešu naudu. Draudēja parādu briesmas, jo konjunktūra tam bij nelabvēlīga.

Radās agrārjautājums, kas sastādījās no vairākām, savstarpēji atkarīgām problēmām. Iesākās jauns agrārpolitikas laikmets. Valsts vara nevar bezdarbīgi skatīties, ka tik svarīgas tautas sastāvdaļas - lauku iedzīvotāju dzīve panīkst.

Katrai vienai valstij ir sava agrārprogramma (tādas ir pat atsevišķām partijām). Skatoties pēc ikvienas zemes

savādākiem saimnieciskiem apstākļiem, agrārreformas pēc uzstādītiem mērķiem bija dažādas. Bet neviena valsts nevar no šīm problēmām pavisam izvairīties. Skalveits atzīst, ka agrārpolitikā vistālāk gājusi Vācija, kurai agrārjautājums kļuvis par ievērojamu politikas jautājumu.

Tiek atkal pielietoti merkanteliskās saimniecības līdzekļi, kā aizsargmuitas, atklātais kredīts, iekšējā kolonizācija u.c. Ne bez nozīmes šo laikmetu apzīmē par neomerkantelismu.

Tomēr tagadējā agrārpolitikā valda citāds gars. Ne fiskālās intereses ir pamudinošās un vadošās, bet politiskā un sabiedriskā līdzdalība veselīgās lauku iedzīvotāju dzīves uzplaukšanā. Modernā valsts spēj arī nodrošināt lauku iedzīvotājiem plašu pašpalīdzību, kas notika saskaņā ar vispārības interesēm.

Pasaules karš ar savām sekām ir radījis noteikumus, kas prasa aktīvu agrārpolitiku. Pēdējai ir radušās jaunas problēmas, kas gaida savu atrisinājumu.

Tāda ir agrārpolitikas vēsture, kas novērota rietumu Eiropā līdz mūsu gadusimta sākumam.

Kopsavilkumā par saimnieciskās un agrārpolitikas vēsturi ir jāsaprot, ka šī attīstības gaita ir tēlota īsumā un tikai savos galējos novirzienos. Tie tomēr ir raksturīgie

attīstības posmi, kas novēroti vairāk vai mazāk krasi lielākā vai īsākā laika secībā visās lauksaimniecības zemēs. Pie tam dažās zemēs šie attīstības posmi bija novērojami tikai pa daļai un vienam ar otru kombinējoties. Tā bija itkā viļņveidīga attīstības gaita, jeb attīstības kustība lēcienos, no vienas galējības otrā. Feodalisma laikmetam, kad saimnieciskās dzīves pamatā bija zeme un zemkopība, sekoja merkantelisms, kad izveidojās naudas saimniecība un feodālās valsts vietā stājās absolūtā valsts ar algotu karaspēku. Sekojošais saimnieciskais liberālisms savu vienpusīgo izpaušanos sasniedza fiziokratos, kas nojauta zemes svarīgo lomu tautas un valsts dzīvē un, noliedzot visas citas darba nozares, tikai uz zemes gribēja pamatot saimniecisko labklājību. Zinātnes un tehnikas attīstība veicināja rūpniecību, satiksmi un tirdzniecību, tas viss kopā noveda pie agrārkrīzes, kuņas simptomos vēl tagad atrodas mūsu saimnieciskā dzīve pēc lieliem satricinājumiem un politiskām pārgrozībām, ko radīja pasaules karš.

4. Mūsu zeme pagātnē un tagadnē.

Mūsu zemes agrārā attīstībā tanī pat vēsturiskā laikā ir vērojams zināms sastingums. Šo attīstību jo stipri un pastāvīgi iespaidoja un kavēja vācu muižniecības varas politika.

Tomēr arī mūsu zemes agrārā vēsturē kaut pa daļai varam vērot iespaidus no visiem iepriekš minētiem attīstības posmiem. Vācu ordeņa laikmets, no zemes iekarošanas līdz ordeņa valsts sabrukumam ir tipisks feodālisma laikmets. Kaimiņos veidojošās absolūtās valstis sagrāva nestipro ordeņa valsti.

Merkantelisma politika jo spilgti izpaudās Kurzemē hercoga Jēkaba laikā (1642.-1682.). Bet zemnieku stāvokli tas neuzlaboja, jo klauses palielinājās un valsts saimnieciskā labklājība bija sasniegta tikai uz īsu laiku. Varbūt arī to var uzskatīt kā merkantelisma parādību, ka muižnieki centās ar visiem līdzekļiem vairo savu mantu, piesavināties visas zemes un pašus zemniekus padarīt par savu īpašumu, par saviem darba rīkiem.

Šāda politika saimnieciski neattaisnojās un nedeva gaidītos ienākumus, vergu darbs palika neienesīgs. Tas deva pamatu saimnieciskā liberālisma idejām.

Ne humanitātes idejas un atsevišķu vāciešu cilvēkmīlestības propaganda (Merkels, Šulcs, Ziverts u.c.) panāca dzimtbūšanas atcelšanu (veicināja gan), bet aprādītie ekonomiskie aprēķini. Dzimtbūšanas atcelšana muižniekiem bija izdevīgs veikals, kas deva tiem vislielākās iespējamības zemnieku izmantošanā, un vēlāk par saskrūvētām cenām pārdodot zemniekiem zemi, muižnieki iesita sev kapitālu. Visa ekonomiskā, kultūrālā un pat politiskā vara joprojam palika muižniekiem. Tā deva viņiem iespēju vēl 20.g. simtenī gatavot latviešiem iznīcību.

Saimnieciskais liberālisms sāka izpausties ar rūpniecības attīstību. Pilsētās radās rūpniecība un zemē sāka izbūvēt satiksmes ceļus. Vajadzēja strādniekus un vajadzēja arī kapitālus. Tika atvieglota kustības brīvība, kļaušu rentes vietā ieviesta naudas rente un pieņēmas māju pārdošana. Latvieši sāka pamazām iekarot saimniecisko patstāvību un izkopt tautisko apziņu.

Pēc agrārās krīzes iestājies zemkopības un arī rūpniecības uzplaukuma laikmets, sekmēja lauksaimniecības attīstību. Saimnieciskās labklājības vairošanās ļāva attīstīt arī mūsu kultūrālo dzīvi, radās prasības pēc politiskām tiesībām un beidzot - patstāvības doma.

Cauri pasaules un atbrīvošanās kara ugunīm, pāri

visām notikušām pārvērtībām, mūsu zeme ir nonākusi jaunā laikmetā. Mūsu zeme, tās izveidošana un noteikšana, ir latvju tautas rokās. Pārveidojuši tās saimniecisko iekārtu pēc tautas dzīves prasībām, mums ir uzdevums radīt un nodrošināt tās saimniecisko un kultūrālo labklājību. Šī uzdevuma priekšā mēs stāvam kā savas zemes jaunsaimnieki. Varbūt priekš mums nav diezgan tikai ilgā darbā gūtās veiksmes un cīņās rūdītās drosmes, tad nemsim klāt vēl arī citu tautu panākumos gūtos piedzīvojumus un no visa tā veidosim lielajā darbā vajadzīgo atziņu un izpratni.

Redzam daudzus attīstības posmus, caur kuņiem ir veidojusies citu tautu labklājība, bet tagadējam laikam ir jau atkal citi uzdevumi un citas prasības, kas jāievēro. Mēs nevaram celt savas zemes labklājību pēc kādas gatavas pagātnē atrastas programmas, jāatrod izlīdzinoši samēri starp daudzām pārdzīvotām un vēl sastopamām vienpusībām.

Mūsu zeme ir mūsu valsts, un mūsu zemes labklājība ir mūsu valsts labklājība. Caur savu valsti esam ieguvuši savu zemi un caur savu valsti varam to sev nodrošināt un sarīgt tās labklājību. Mūs varētu interesēt jautājums, kādās attiecībās atrodas valsts un saimniecība un, it īpaši, valsts un zemes saimniecība. Aeroboe saka:¹⁾ "Valsts un saimniecība
-----"

1) Aeroboe "Agrarpolitik" 33.lp.

atrodas savstarpējas iespaidošanas attiecībās. Tas jo sevišķi attiecas uz valsti un lauksaimniecību. Nevienai darbības nozarei nav vajadzīgs tik stiprs valdības atbalsts kā lauksaimniecībai, kas sadalīta pa visu valsti līdz vistālākām nomalēm, atsevišķās saimniecībās. Ar lauku iedzīvotāju atbalsta zaudēšanu katra valsts pārvalde un valsts forma zaudē arī savu galveno atbalstu, un valstij iznīkstot, pa lielākai daļai, iznīkst arī daļa lauksaimnieku. Lauksaimniecība, kā tāda, nevar iznīkt, kamēr ir cilvēki, kuriem no tās jāiegūst nepieciešamais uzturs."

Tā tad mūsu intereses un uzdevumi ir arī mūsu valsts intereses un uzdevumi, jo valsts ir mūsu zemes saimnieks un jaunsaimnieks. Valsts saimniecība iet pa tiem ceļiem, kas ved uz visas tautas labklājību, tie vienmēr nesakrīt ar atsevišķu personu gribu un valstij vajaga arī stiprus līdzekļus savu uzdevumu izpildīšanai. Valsts saimniecības mērķis nav tikai saimnieciskā ražošana, bet tautas labklājība, tā nedibinas tikai uz materiāliem pamatiem. Aeroboe saka:¹⁾ "Darbs nav tikai līdzeklis mērķa sasniegšanā, bet arī pašmērķis. Blakus darba saimnieciskam uzdevumam, tādā pašā nozīmē stāv viņa kultūrālais un tikumiskais mērķis, tas

-----
1) Aeroboe "Agrarpolitik" 41.lp.

netiek sasniegts tikai caur darba ieguvumu, bet caur izpildīšanu."

Galvenais valsts uzdevums ir darba rosības un darba ieguvumu aizsardzība. Zeme mums maizes un darba devēja, uz tās mēs ceļam savu labklājību. Uz zemes mums vajaga sava darba un darba ieguvumu aizsardzību. To esam panākuši ar Latvijas atbrīvošanu un agrārās reformas izvešanu. Zemes īpašumu sadalīšanas problēma esot vissvarīgākā agrārproblēmas daļa. Kā un ar kādām sekmēm šī problēma atrisināta Latvijā, par to runāsim turpmāk.

III daļa.

Agrārās reformas izvešana un sasniegumi.

1. Brīvās Latvijas mantojums.

Pēc daudzām kaujām un uzvarām Latvija bija atbrīvota. Pēc ilgām, smagām cīņām tauta bija nonākusi pie gadusimteniem lolotā mērķa - atgūt savu zemi un brīvību. Bija saules gaismā celta mūsu ilgu pils, Latvija. Bet dzīvē viscaur valda saimnieciskais likums - nekas netiek par velti dots un nav bez pūlēm iegūstams. Brīvās Latvijas ieguvums ir vērtējams ar gadusimtenus ilgām tautas ciešanām, ar ilgajās cīņās nestiem upuriem un zaudējumiem.

Postījumi, ko nodarījis Latvijai pasaules karš un tam sekojošās atbrīvošanas cīņas, ir milzīgi; tie attiecas uz visu mūsu saimniecisko dzīvi un uz tautas dzīvo spēku. Visumā šie zaudējumi nav nemaz aprēķināmi, bet pēc atsevišķiem salīdzinājumiem var teikt, ka, relatīvi ņemot, tie ir lielāki, kā jebkurai citai valstij, kas piedalījās pasaules karā. Tas arī saprotams, jo zinām, ka no paša kara sākuma Latvija bija kara darbības rajonā un no 1915.g.pavasara līdz pasaules kara beigām Latvijā notika nepārtrauktas kaujas. Tas beidzās ar dezorganizēto armiju sirojumiem pa visu Latviju. Pēc tam, nodibinoties Latvijas valstij, katra pēda mūsu zemes bija jāat-

kaŗo atbrīvošanas cīņās un pat divkārtīgi - no lieliniekiem un no vāciešiem.

Vairāk kā puse no visiem Latvijas pagastiem (55%)¹⁾ bija izrakta ar tranšejām un savīti ar dzelonŗrašu ņogiem. 1920.gadā saskaitītas 78.278 galīgi nopostītas ēkas, jeb no visām 10,53%, un 104.576 jeb 14,06% pa daļai izpostītas ēkas visā Latvijā. Bijušā frontes rajonā gar Daugavas krastiem un starp Rīgu un Jelgavu līdz jūŗai visas saimniecības bija galīgi nopostītas un zeme atstāta atmatā. 1919. un 1920.g.g. visā Latvijā palikusi neapstrādāta apm.29% no pirmskaŗa aranzemes - 518.938 ha²⁾. Tāpat bija lielā mēŗā zaudēts nepieciešamais dzīvais un nedzīvais inventārs. Zirgu skaits samazinājies par 1/4, liellopu par 1/5, visu mājlopu par 15%.³⁾

Tie bija tieši nodarītie zaudējumi lauksaimniecībai, bet saimnieciski vēl lielākus zaudējumus nācās ciest mūsu rūpniecībai, kas tika galīgi iznīcināta. Tomēr vislielākos postījumus kaŗš ir nodarījis pie tautas dzīvā spēka. Ja daudzi saimnieciskie zaudējumi ir jau segti mierīga darba pirmā gadudesmitā, tad pēdējos vēl vairākos gadudesmitos nevarēsim segt.

Iedzīvotāju skaits Latvijā tagad ir apm.tā s, kāds bija pirms 40 gadiem. Tā 1897.g.saskaitīti 1.929.387, bet

-----
1) Skujenīks "Latvija" 1927.g.izd.410.un 412.lpp.
2) Turpat. 419.lp.
3) Turpat. 424.lp.

1930.g. 1.900.045. Pa kara gadiem vairākām Eiropas valstīm iedzīvotāju absolūtais skaits ir samazinājies. Ja piemēra dēļ ņemam gadu desmitu no 1910.-1920.g., šinī laikā iedzīvotāju skaits ir samazinājies sekojošās valstīs:¹⁾

Iedzīvotāju skaits tūkstošos:

<u>Valstis</u>	<u>Territorija</u>	<u>1910.g.</u>	<u>1920.g.</u>	<u>Samazināš.</u>
Francija	tagadējā	41.479	40.744	735
Latvija	"	2.252	1.596	656
Dienvidslāvija	agr.Serbija	2.912	2.595	317
Austrija	pirmskara	6.647	6.535	112
Beļģija	tagadējā	7.424	7.406	18

Te Latvija stāv otrā vietā iedzīvotāju zaudējuma daudzuma ziņā. Ņemot relatīvos skaitļus, šie zaudējumi ir vislielākie. Tā Latvijā katrs iedzīvotāju miljons ir samazinājies par 282.660, Serbijā - 109.310, Francijā - 17.711, Austrijā - 16.842 un Beļģijā par 2.432. Tieši pa kara gadiem Latvijas zaudējumi bija vēl lielāki. Tā 1914.gadā tagadējā Latvijas teritorijā bija 2.552.000 iedzīvotāji, bet 1925.g., kad bija atgriezušies bēgļi, gūstekņi un optanti - 219.788 personas, bija pavisam 1.845.000 iedzīvotāju, t.i.par 707.000 mazāk. Tas ir tiešais kara zaudējums, kuŗam jāpieskaita vēl šinī laikā iztrūkstošais iedzīvotāju pieaugums.

Brīvās Latvijas mantojums bija netikai izpostīta zeme

-----

1) Skujenieks. Latvija starp Eiropas valstīm. 20.lp.

ar sagrāutu saimniecisko un kultūrālo dzīvi, bet arī veco laiku atliekas ar zemes īpašumu attiecībām, kas uzglabājušās gandrīz no feodāliem laikiem. Vairāk kā 3 milj. ha jeb 48,12% no visas zemes piederēja privātām muižām.¹⁾ Šo muižu skaitā nav ierēķinātas ne valsts muižas (kuŗu Kurzemē 191 un Vidzemē 21), ne arī mācītāju muižas. Privāto jeb, tā saukto, bruņinieku muižu bija visā Latvijā ap 1300, kuŗām piederēja gandrīz puse no visas Latvijas zemes. Eiropas Krievijā 1905.g. privātām muižām piederēja tikai 26% no visas zemes platības un tā pastāvīgi samazinājās, zemes īpašumiem nonākot pašu zemes apstrādātāju rokās.

Toreizējā Baltijā pastāvēja īpatnēja iekārta un speciāli likumi, kas kavēja zemes saimniecības attīstību dabīgā gaitā. Privāto muižu zemes samazināšanās pirmskara gados šeit bija novērojama ļoti mazā mērā un dažos apgabalos tas nemaz nenotika.

54 muižas Vidzemē un 149 Kurzemē zemes mantošanas un izlietošanas ziņā bija padotas īpašiem majoratmuižu noteikumiem, kuŗu nolūks noturēt lielos īpašumus to līdzšinējo īpašnieku ģimeņu rokās un sargāt no sadalīšanas vai izputināšanas.²⁾ Bez tam vēl vietējie likumi aizkavēja lielgruntniecību sadalīšanos. Tā Provinciāllikumu III daļa § 605 noteica,

1) Skujenieks. Latvija. 1927.g.izd. 383.lp.

2) Turpat. 387.lp.

ka Vidzemes bruņinieku muižas nedrīkst būt mazākas par 900 pūrvietām lauksaimniecības zemes, neskaitot mežus un vismaz 300 pūrv.jābūt aramzemei.¹⁾

Daudziem īpašniekiem piederēja vairākas lielās muižas²⁾, vienam pat deviņas muižas. Tā bija īsta viduslaiku valsts, jo muižu īpašniekiem bija piederējušas zināmas likumdošanas tiesības, administratīvā vara un citas izņēmuma tiesības. 4 muižniekiem piederēja 7, tikpat daudziem 6, sešiem 5, septiņpadsmitiem 4 muižas u.t.t. Katra šejienes muiža aizņēma milzu platību, kas dalījās vairākās atsevišķās saimniecībās. Lielākās muižas bija Ventspils apr. : Dundagas muiža - 66.236 ha, Popes - 49.910 ha, Zūras un Edoles pa 16.384 ha; Madonas apr.: Jaungulbenes - 21.841 ha, Vecgulbenes - 13.300 ha, Lubānas - 26.405 ha; Bauskas apr.: Iecavas - 17.713 ha; Ludzas apr.: Malnavas muiža - 12.402 ha; Rēzeknes apr.: - Varakļānu muiža - 12.355 ha; Jaunlatgales apr.: Viļakas muiža 49.303 ha.

Tanī pašā laikā uz laukiem atradās apm.400 tūkst.bez-zemnieku un viņu ģimenes locekļu. Tā 1920.g.saskaitīti Latvijā 1.221 tūkst.lauku iedzīvotāju;³⁾ ja atskaitam 21 tūkst.uz privātām muižām, tas ir apm.16 uz katru. 1923.g.saskaitītas 146.547 vecsaimniecības⁴⁾ (šīnī skaitā gan ietilpst arī sīk-

1) Skujenieks. Latvija. 1927.g.izd. 388.lp.

2) Latvijas agrārā reforma.344.lp.

3) Latvija 1927.g.izd. 215.lp.

4) Turpat. 458.lp.

saimniecības, no kurām apm.44 tūkst.ir dabujušas piegriezumus), rēķinot uz katru saimniecību 5 cilvēkus, dabujam apm. 733 tūkst. Bez tiem atliek vēl 467 tūkstoši lauku iedzīvotāju. Tā tad skaitlis 400 t. nav par augstu, ņemot vēl vērā. ka līdz 1925.g.,bēgļiem un gūstekņiem atgriežoties, lauku iedzīvotāju skaits bija pavairojies vēl par 18 tūkstošiem.

Šie bezzemnieku tūkstoši bija piedalījušies valsts izcīnīšanā un atbrīvošanā, tiem vajadzēja nodrošināt paliekamu dzīvi un pārtikšanu. Turpretim daudzas lielās muižu zemes stāvēja pamestas un neapstrādātas. Vairāki to īpašnieki bija aktīvi piedalījušies savvērestībā un cīņās pret Latvijas valsti.

2. Agrārās reformas likumdošana.

Kad latvju tauta caur savu Tautas Padomi un tās iecelto Pagaidu Valdību ņēma Latvijas likteni savās rokās, tad zeme bija izpostīta un saimnieciskā dzīve sagrauta. Atbrīvojoties no ārējiem ienaidniekiem, bija jādomā par radošu darbu un saimnieciskās dzīves pamatu nostiprināšanu zemē. Pēc ārējās drošības jautājuma pirmā vietā stāvēja saimnieciskie jautājumi, iedzīvotāju apgādāšana ar pārtiku. Tanī laikā zeme bija gandrīz mūsu vienīgā uzturētāja, vienīgais ienākumu avots. Nenokārtotās agrārās attiecības bija kā smags mantojums no seniem nebrīvības laikiem, kas pastāvīgi bija kavējis mūsu saimniecisko attīstību. Nenormālās agrārās attiecības bija vēl vairāk sarežģītas ar vācu okupācijas varas laikā izdotiem rīkojumiem un lielnieku varas dekrētiem. Apstākļi prasīja jo drīzu šo jautājumu atrisinājumu un visu šķēršļu novēršanu, kas kavēja saimnieciski radoša darba attīstību. Bet galvenā kārtā valsts drošības labad agrāram jautājumam bija jārod taisnīgs un visu atbrīvošanās cīņu attaisnojošs atrisinājums. Atbrīvošanās cīņas bija visas tautas cīņas par politisko un saimniecisko brīvību, pret tautas apspiedējiem, svešiem iebrucējiem. Tas deva mums spēku šajā nevienādā cīņā pret skaitliski un

techniski stiprākiem ienaidniekiem. Tautas spēks uzvarēja ārējos ienaidniekus, viņš vērsās arī pret iekšējiem ienaidniekiem, pret tiesisko un ekonomisko nebrīvību un spaidiem.

Agrārjautājuma kārtošana tika iesākta jau 1919.gada 27.februārī ar Pagaidu valdības izdoto "rīkojumu par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi". Paredzēts valsts zemes fonds, kurā ieskaitāmas visas valsts (bij.kroņa) muižas, zemnieku agrārbankai piederošās muižas un valsts mežu zemes un citas zemes, ar turpmākiem valdības rīkojumiem. Zeme piešķirama bezzemniekiem un sīkzemniekiem, kas paši spēj zemi apsaimniekot. Pirmā kārtā tiem, kas paši vai kuŗu ģimenes locekļi, ar ieročiem rokā, aizstāvējuši Latvijas valsti. Zeme izdodama pagaidām uz nomu, kāmēr Satversmes Sapulce lems par dzimtsīpašuma tiesībām. Tiek nodibinātas arī aprinķu agrārkomisijas un Agrārpadome pie Zemkopības ministrijas.¹⁾

Ar to mūsu agrārās reformas gaita tiek iezīmēta jau atbrīvošanas kara sākumā. Agrārā reforma bija viena no populārākiem lozungiem, zem kuŗa tika organizētas un izcīnītas izšķirošās atbrīvošanas kaujas. Šo lozungu mūs piespieda lietot mūsu ienaidnieki, kuŗi saviem salasītiem karotājiem solīja mūsu zemi ar visiem viņas labumiem.

-----

1) Latvijas agrārā reforma. Pielikums. 58/59.lp.

Cīņā pēc mūsu zemes pret latviešu tautu piedalījās netikai vācu armijas daļas un salasīti kaŗotāji, bet arī lielā daļa vietējo vāciešu un muižu īpašnieku. Tie bija galvenie sa-zvērestības organizētāji un vadītāji. Sakarā ar to, mūsu valdī-ba valsts aizsardzības labā bija spiesta sekvestrēt sazvēr-nieku īpašumus. Ziemeļlatvijā ar Pagaidu valdības pilnvarnie-ka 1919.g.21.aprīlī izdoto rīkojumu tika pārņemtas valsts pār-ziņā lielākā daļa muižu Vidzemē.¹⁾ Pēc cīņām Ziemeļlatvijā un sakaušanas pie Cēsīm, mūsu ienaidnieki neizpildīja Strazdu-muižā noslēgto miera līgumu, bet turpināja savu sazvērestības darbu, kas izvērtās Golca-Bermonta uzbrukumā. Pret mums ka-ŗojošie vietējie svešautībnieki tika izsludināti par valsts nodevējiem un viņu īpašumi sekvestrēti. Projektēto "likumu par īpašuma konfiskāciju personām, kuŗas piedalījušās Golca-Bermonta uzbrukumā Latvijas valstij" nepieņēma.

Kārtojot neatliekamos lauksaimniecības jautājumus, Tautas Padomes un Pagaidu valdības laikā izdoti daudzi rīko-jumi un noteikumi:²⁾

1) Noteikumi par steidzamu agrarlietu nokārtošanu;

2) Rīkojums par zemes rentēšanas un graudošanas termiņa pa-garināšanu;

-----

1) Latvijas agrārā reforma. 254.lp.

2) Turpat - 179.lp.

- 3) Pagaidu noteikumi par zemes lietošanu;
- 4) Rīkojums par atstāto lauku saimniecību izmantošanu;
- 5) Rīkojums par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi - un vēl citi.

Šie valdības rīkojumi un sakarā ar tiem uzsāktie zemes sadalīšanas darbi bija tikai priekšdarbi agrārai reformai, kuŗu galīgi izlemt tika aicināta Satversmes Sapulce.

Agrārās reformas likumu Satversmes Sapulce uzskatīja par vienu no saviem svarīgākiem likumiem. Jau 5.maija plenārsēdē tika ievēlēta agrārlietu komisija 36 locekļu sastāvā. Vēlāk tā tika papildināta vēl ar 4 locekļiem.

Cik vienprātīgi visas partijas, neizslēdzot pat minoritātes,¹⁾ bija par agrārās reformas nepieciešamību, tik grūti bija vienoties par kopējiem principiem un reformas izvešanas veidu, un tas prasīja vēl ilgāku laiku. Agrārās reformas likuma 1.daļa tika pieņemta 1920.g.16.septembrī.Tajā noteikta valsts zemes fonda nodibināšana jaunu saimniecību ierīkošanai, pastāvošo sīksaimniecību paplašināšanai un dažādu saimniecisku un kultūrālu vajadzību apmierināšanai (1.p.).

Valsts zemes fondā tiek ieskaitītas:

- 1) valsts zemes, muižas un meži;
- 2) visas muižu zemes (viet.cvl.597.un 613.p.p.Kr.lik.kr.X s.

-----

1)Latvijas agrārā reforma. 185.lp.

I d.411.p., 413.p.1.-4.punktos, 414. un 415.p.p.), izņemot no muižām atdalīto un zemnieku zemi un (Latgalē) piešķirto zemi, ja to ieguvuši Latvijas pilsoņi. Vēl nepārdotās zemnieku zemes, kā arī kolonizācijas biedrību, ārvalstu banku un tādu pat sabiedrību iepirktās zemnieku zemes tiek ieskaitītas zemes fondā. Visas šīs zemes tiek atsavinātas un pāriet valsts īpašumā līdz ar visiem likumos paredzētiem piederumiem, izņemot fabrikas, kuņas nav lemtas vietejo lauku vajadzību apmierināšanai (2.p.).

Neatsavina zemes bijušam īpašniekam atstājamo daļu, kuņu ierāda valdība, vidējas lauku saimniecības lielumā, ne-saistot to ar lielsaimniecības centru. Vēl neatsavina: kapsētas, zemes zem baznīcām (vēlāk atstāja baznīcām zemi-vidējas saimniecības platību) un klosteriem līdz ar pagalmiem un dārziem; zemes, kas pieder labdarības vai zinātņu iestādēm un kalpo to tiešām vajadzībām; pašvaldībām piederošās zemes(3.p.).

Līdz atsavināto zemju pārrakstīšanai uz valsts vārdu, aizliegti visi citi ieraksti zemes grāmatās (11.p.). Tuvākus nosacījumus par pārņemšanas laiku un kārtību nosaka Zemkopības ministrija (12.p.).

2.nodaļā paredzēta saistību nokārtošana, kas jau agrāk radušās no atsavinātās zemes un 3.nodaļā ir runa par atlīdzību bijušiem īpašniekiem. Paredzēts, ka atlīdzību par

zemi noteiks ar īpašu likumu (20.p.), bet par atsavināto inventāru maksā atlīdzību pēc sevišķas komitejas novērtējuma (22.-24.p.p.).

Pēc tam pieņēma likuma IV daļu, kur nosaka 1) pagasta, pilsētu vai miestu, 2) apriņķa un 3) centrālās zemes ierīcības komitejas nodibināšanu. Pagasta zemes ierīcības komiteja 5 locekļu sastāvā tiek ievēlēta uz 1 gadu no visiem pagasta balstiesīgiem pilsoņiem, bez tam vēl tajās piedalās mērniecības darbu vadītājs un Zemkopības ministrijas pārstāvis (2.p.). Tādā pat sastāvā ir pilsētu vai miestu komitejas, vēlētas no domes (3.p.). Uzdevums - saskaņā ar apriņķa un centrālās komitejas rīkojumiem, izstrādāt priekšlikumus un ierosinājumus un dot atzinumus lietās, kas saistītas ar zemes piešķiršanu (4.p.)

Apriņķa komitejas sastādās no Zemkopības ministrijas sūtīta priekšsēdētāja, pa vienam pārstāvim no Tieslietu, Finanču un Rūpniecības ministrijām, apriņķa mērnieka un no 4 apriņķa padomes un apr.pilsētas domes vēlētiem locekļiem (5.p.). Pēc lik.grozījuma 1924.g. atkrita Finanču un Rūpniecības ministrijas pārstāvis un 4 vietā tika vēlēti tikai 2 locekļi no apr.pašvaldības likvidācijas valdes, bet 1928.g. paredzēts vēl kara ministra iecelts karavīru pārstāvis. Apriņķa komitejas uzdevums vadīt zemes ierīcības darbus apriņķī un

pagastu un pilsētu komiteju darbību, lemt par minēto komiteju iesniegtām lietām un par iesniegtām sūdzībām (6.p.).

Centrālā zemes ierīcības komiteja sastāv no valdības iecelta priekšsēdētāja, 6 valdības priekšstāvjiem un 6 Satversmes Sapulces ievēlētiem locekļiem (7.p.). Bet no 1924.g. februāra - no 5 valdības priekšstāvjiem, 3 Saeimas vēlētiem locekļiem un pa 1 no pilsētu un miestu kongresa padomes un apriņķu pašvaldības likvidācijas valdes. 1928.gadā vēl nāca klāt karavīru pārstāvis, ko iecel Ministru kabinets saziņā ar kara ministri, no karavīru organizāciju kandidātiem. Komitejas uzdevums: vadīt un pārzināt zemes fonda izlietošanu, sadalīšanu un piešķiršanu; sastādīt par to plānus, apstiprināt, pārlemt un atcelt projektus; vadīt apriņķu komiteju darbību, izspriest par tām sūdzības un strīdus; apstiprināt izsniedzamos zemes līgumus un plānus; izstrādāt instrukcijas pagastu, pilsētu un apriņķu komitejām un pēc vajadzības lemt par pagastu kā arī apriņķu komiteju likvidēšanu (8.p.). Turpmākos pantos vēl sīkāk noteikta komiteju darbība.

Tikai 1920.g.decembrī tiek pieņemta agrārreformas likuma II daļa, kurā noteikta valsts zemes fonda sadalīšana. Kādām vajadzībām zemes fonds izlietojams, tas bija jau paredzēts likuma I daļā. Meži, ūdeņi un nederīgas zemes, kā arī vēsturiskas vietas, dabas jaukumi un zemes ar apakšzemes ba-

gātībām paliek valsts īpašumā, par ko paredzēts vēl sevišķs likums (27.p.). Jaunas saimniecības dibinamas ne lielākas par 22 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes. Kur apstākļi to prasa, centrālā komiteja var iedalīt saimniecības arī lielākas par šo platību (28.p.). Piemērotās vietās dibinamo dārz-saimniecību platība paredzēta līdz 10 ha (29.p.). Pastāvošās sīksaimniecības, ja robežo ar fonda zemi, var tikt paplašinātas līdz paredzētai normai jeb to vietā dot saimniecību citā vietā. Šņoru zemes sadalāmas viensētu saimniecībās (30.un 31.p.p.). Nav dalāmas rentes mājas uz zemnieku zemes un atsevišķas saimniecības Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē uz kvotu zemes, ja to platība nepārsniedz 100 ha. Dalīšana pieļaujama, ja nav pretendentu no ilggadīgiem lietotājiem jeb no pēdējiem, ja ir vairāki pretendenti (32.p.). Saimnieciskiem uzņēmumiem, pašvaldībām, sociālām un kultūrālām vajadzībām zemi iedala pēc Centrālās komitejas ieskata (35.p.). Pilsētu un miestu tuvumā atstājama zeme to paplašināšanai (36.p.). Valdība var atstāt savā apsaimniekošanā zemes kultūrālām vajadzībām (37.p.).

Uz fonda zemi tiesība ikvienam Latvijas pilsonim, kuŗam savas zemes nav vai ir mazāk par paredzēto normu, un kuŗš uzņemas to apsaimniekot (39.p.). Zeme piešķirama dzimts-īpašumā vai dzimtsnomā tiem, kas to vēlas (40.p.) un par at-

līdzību, kuŗu noteiks īpašā likumā (41.p.). Pilsoņiem, kuŗiem lauksaimniecība nav galvenā nodarbošanās, var piešķirt zemi pie pilsētām līdz 1 ha, citur līdz 2 ha (42.p.). Vispirms apmierināmas sīksaimniecības, pēc tam pirmā kārtā, vietējie bezzemnieki. Abos gadījumos priekšroka dodama Latvijas brīvības cīnītājiem un šajā cīņās kritušo ģimenes locekļiem. Uz jau agrāk izrentētas zemes priekšrocība, šajā likumā paredzētos apmēros, pieder šo zemju ilggadīgiem lietotājiem, ja tie saimniecību uzlabojuši, ieguldīdami darba spēku vai kapitālu (44.p.). Neizdalītā fonda zeme izdodama nomā, vai atstājama valsts apsaimniekošanā (45.p.).

1922.g.3.maijā pieņemtā agrārās reformas likuma III.daļa, kuŗā izteikti noteikumi par agrārās iekārtas nostiprināšanu. Turpmāk aizliegts no jauna apvienot vienās rokās vairāk par 50 ha zemes. No 22 - 50 ha kopplatībā apvienošana pieļaujama, ja ir kopēja robeža un ar ikreizēju valdības atļauju (47.p.). Aizliegta lauku zemes īpašumu turpmāka dalīšana zem 10 ha. Izņēmumi pieaižami ar valdības atļauju (48.p.). Vienās rokās apvienoti vairāki lauksaimnieciski izmantojami lauku zemes īpašumi likvidējami labprātīgi 3 gadu laikā, atstājot tikai vienu vai arī vairākus īpašumus līdz 50 ha kopplatībā (49.p.). Ar 1925.g.26.martā izdoto papildinājumu noteikts, ja fonda zemes ieguvējs 10 gados no piešķir-

šanas atsavina piešķirto zemes gabalu, tad viņam nav tiesība vēl iegūt zemi no fonda bez valdības atļaujas (50.p.).

Agrārās reformas likuma 4 daļās, kopā ar vēlākiem papildinājumiem ietilpst 73 panti un pie dažiem pantiem ir vēl līdz 4 piezīmēm.

Bez tam Satversmes Sapulce 1924.g.24.martā pieņēma likumu par Valsts zemes banku. Tās galvenais uzdevums, nokārtot agrārās reformas izvirzītos maksājumus, financēt jaundibinamās saimniecības, kreditēt jau pastāvošos īpašumus un pārņemt viņu līdzšinējos parādus privātām personām un bankām kā ilgtermiņa aizdevumus. Ar to tika nodrošināta agrārās reformas finansiālā puse.

Tādi ir likuma galvenie principi, kas noteica mūsu agrārās reformas izvešanu. Darba noorganizēšana un atbildība par tā izvešanu bija uzlikta Centrālajai zemes ierīcības komitejai, kas izdeva sīkākas instrukcijas un noteikumus apriņķu un pagastu komitejām. Svarīgākā no tām bija 1921.g.3.janvārī pieņemtā instrukcija Nr.5, kurā sīki noteikta zemes piešķiršanas kārtība.

Pagastu zemes ier.komitejām uzdots vispirms sastādīt piešķiršanai sagatavoto zemju sarakstus un sagrupēt pieprasījumus. Tie sakārtojami sekojošās grupās:

I valdības, pašvaldības, sabiedrisku un citu iestāžu piepra-

sījumi;

- II vietējo sīkzemnieku piegriezumu pieprasījumi;
- III vietējo sīkzemnieku pieprasījumi apmaiņas kārtībā;
- IV pieprasījumi pēc noteiktām saimniecībām, ko lietojuši zemnieki;
- V robežu noapaļošanai un starpgabalu likvidēšanai;
- VI jauniedalīto saimniecību lietotāji ilgāk par 10 gadiem;
- VII visi pārējie pieprasījumi.

Pēdējie to apmierināšanai sadalāmi šādās kategorijās:

- 1.k. - vietējā pagasta bezzemnieki, ja tie ir 1) Lāčplēša ord. kavalieri, 2) Latv. armijas kritušo karavīru ģimenes locēkļi, 3) Latvijas armijas invalīdi.
- 2.k. - visi 1.kategorijā minētie ārpagastnieki un vietējā pag. bezzemnieki, kas ir 1) brīvības cīņu dalībnieki vai vismaz 6 m. kalpojuši Latvijas armijā, 2) līdz 1917.g. 1.nov. kritušo latv. strēlnieku ģimenes locēkļi, 3) no tā paša laika latv. strēlnieki invalīdi, 4) 1905.-1906.g.g. par Latvijas brīvību kritušo ģim. locēkļi, 5) tad pat stipri cietušie brīvības cīnītāji.
- 3.k. - vietējā pagasta civilie bezzemnieki un 2.kat. 1.-5.p. minētie ārpagastnieki.
- 4.k. - pārējie zemes pieprasītāji ārpagastnieki ar inventāru.
- 5.k. - visi citi zemes pieprasītāji bez inventāra.

Zemi var piešķirt 18-65 g. vecam pilsonim (uz mirušo brīvības cīnītāju bērniem neattiecas), ja tas ir bezzemnieks vai sīkzemnieks un apņemas piešķirto zemi apsaimniekot, kas nodrošinams ar inventāru vai galviniekiem. Vienam pilsonim var piešķirt tikai vienu saimniecību.

Tālāk seko vēl noteikumi par pieprasījumu iesniegšanu un apmierināšanu, par rentes māju un citu zemju piešķiršanu. Pēdējie noteikumi nav attiecināti uz Latgali. Iedalīto saimniecību piešķiršana izdarama sākot ar 1. kategoriju un pēc iespējas pieprasītais zemes gabals. Ja vairāki pieprasītāji, priekšroka augstākai kategorijai, ja tās sakrīt - velkama loze. Pieprasītāji, kurus savā pagastā nav iespējams apmierināt, ar apriņķa zemes ier. komitejas norādījumu var pieprasīt zemi citā pagastā pārpalikušo zemi, paturot savā pagastā piešķirto kategoriju. Instrukcijai pavisam 30 paragrafi. 1921. g. jūnijā izdotā papildinājumā starp citu teikts, ka zeme piešķirama sākot ar augstāko grupu un tad kategoriju. Nonākot līdz kategorijai, kurā visiem zemes nepietiktu, vispirms izlozējams, kuri no viņiem atkritīs.

Pie instrukcijas Nr. 5 vēlāk izdoti vēl vairāki papildinājumi un paskaidrojumi.

Ar instrukciju Nr. 8 noteikta sīksaimnieku apmierināšana un rentes saimniecību piešķiršana Latgalē, bet instrukcija 25 runā par valsts fonda zemju piešķiršanu Latgalē.

Tajā noteikta servitūtu likvidēšana, sīksaimniecību paplašināšana un jaunsaimniecību piešķiršana. Piešķiršana notiek grupu un kategoriju kārtībā. I.gr. valdības, pašvaldības u.c. iestāžu pieprasījumi, II gr.piegriezumi sīksaimniecībām, III gr. - 1.kat.vietējie Lāčplēša ord.kavalieri, Latvijas armijas kritušo piederīgie un invalīdi; 2.kat.vietējie, kuŗi līdz 1920.g.1.X vismaz pusgadu bijuši armijā; 3.k. vietējā pag. sīkzemnieki apmaiņas kārtībā un bezzemnieki, kas jau 10 gadus nodarbojas ar zemkopību un kam ir inventārs.

Instrukcija Nr.9 noteic zemju sadalīšanu un piešķiršanu pilsētās un apdzīvotās vietās, bet instr.21 - rūpniecības iestāžu, augļu dārzu, zivju dīķu, atsevišķu ēku un citu tamlīdzīgu objektu piešķiršanu. Pieprasījumi iesniedzami uz īpašām listēm. Pagasta zemes ier.komitejas atzinumam jāpievieno arī pagasta padomes atsauksme. Bet Centrālajai zemes ier.komitejai ir tiesība izdarīt piešķiršanu, nerēķinoties ar pagasta un apriņķa komiteju atzinumiem.

Vēl citas mazāk svarīgas instrukcijas, papildinājumus un noteikumus Centrālā zemes ierīcības komiteja ir izdevusi lielā skaitā.

Vislielākās cīņas Satversmes Sapulcē un vēlāk Saeimā notika par atlīdzības jautājumu atsavināto zemju īpašniekiem. Šī jautājuma izšķiršanai tika ierosināta arī tautas nobalso-

šana un 1924.g.14.aprīlī Saeima pieņēma tautas ierosināto likumu, ka valsts zemes fondā ieskaitīto zemju un muižu bij. īpašniekiem atlīdzība netiek maksāta.¹⁾ Valsts uzņemas vienīgi uz atsavinātiem īpašumiem esošos hipotēkariskos parādus, kas tiek nomaksāti caur Valsts zemes banku.

Ar to bija noteikti agrārās reformas galvenie principi un turpmākie likumi attiecās vairāk uz vispārējiem lauksaimniecības jautājumiem. Svarīgākais no tiem bija jautājums par lauku būvniecību. Ar likumu tika noteikta koku izsniegšana jaunierīkotām un kaņā nopostītām saimniecībām par pazeminātu taksu, bet invalīdiem, kritušo piederīgiem un no soda ekspedīcijām izpostītiem - par brīvu. Tāpat pieņemts likums par valsts kredītiem un citi.

-----

1) Latvijas agrārā reforma. Pielikums. 9.lp.

3. Agrārās reformas likumu izpildīšana.

-----

a) Valsts zemes fonds un tā platība.

Latvijas valsts zemes fondu nodibināja jau ar Latvijas pagaidu valdības 1919.g.27.februāra rīkojumu par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi. Ar šo rīkojumu valsts zemes fondā ieskaitīja sadalīšanai bezzemniekiem: visas valsts (kroņa) muižas, zemnieku agrārbankas muižas un valsts mežu zemes. Šīs zemes bija pilnīgā valsts rīcībā, un Zemkopības ministrija jau 1919.gadā uzsāka šo zemju sadalīšanas priekšdarbus un arī pašu sadalīšanu. Tas bija iesākums agrārai reformai un tās izvešanu var sadalīt divos posmos:

I posms - no 27.februāra 1919.g. līdz agrārās reformas izdošanai un

II posms - no 16.septembra, resp.2.oktobra 1920.g., t.i.pēc agrārās reformas likuma spēkā stāšanās.

27.februāra rīkojums noteica iedalāmo saimniecību platību:

- a) sakņkopībai noderīgās vietās, pilsētu tuvumā 1-5 pūrvietas;
- b) dārzkopībai noderīgās vietās, satiksmes ceļu tuvumā 10-15 pūrvietas;
- c) parastās saimniecības - 20-60 pūrvi tas.

Vispirms valsts muižu uzmērīšanas un sadalīšanas dar-

bus izveda Vidzemē, tad Kurzemē un Zemgalē. Sadalītas¹⁾: Vidzemē 17 muižas 326 saimniecībās, Kurzemē un Zemgalē 16 muižas 340 saimniecībās. Kopsummā 33 muižas ar kopplatību apm. 32.000 pūrvietu, 666 jaunsaimniecībās. Zemju sadalīšana tika uzsākta arī Latgalē.

Bez tam valsts rīcībā bija sekvestrētās un pārņemtās, t.i. no īpašniekiem pamestās muižas un citi zemes īpašumi.

Līdz 1920.g.1.janvārim to bija:²⁾

	<u>Muižas</u>	<u>Pusmuižas</u>	<u>Bazn.un dr.zemes</u> <u>Muižas</u>	<u>Majas</u>	<u>Zemes platība</u> <u>pūrvietas</u>
Vidzemē	278	465	1	4	756.924
Kurzemē	16	27	1	-	86.925
Zemgalē	16	33	-	-	45.149
Latgalē	3	-	-	-	189.930
Visa Latvija	313	525	2	4	907.928

Izpildot noteikumus par zemes izmantošanu un apstrādāšanu, valdība pārņēma vēl lielāku skaitu muižu un pusmuižu. Kad atcēla kara stāvokli, Kurzemē 1920.g. atcēla arī sekvestru 19 muižām. Uz Satversmes Sapulces izdotā amnestijas akta pamata, pēc izmeklēšanas rezultātiem atbrīvoja no sekvestra vēl 23 muižas, 22 namus un citus nekustamus īpašumus.

Pārņemtās zemes valdība izdeva nomā. Tāpat iedalītās jaunsaimniecības tika piešķirtas uz nomas tiesībām līdz

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 340.lp.
2) Turpat. 257.lp.

Satversmes Sapulces lēmumam par agrāro reformu. Īsti agrārās reformas sākumu var skaitīt tikai no agrārās reformas likuma pieņemšanas. Pirmais posms ir uzskatāms tikai kā ievads, kā sagatavošanās darbi paredzamās reformas izvešanai.

Pirms agrārās reformas Latvijā bija šādas zemes īpašumu attiecības:¹⁾

	<u>ha</u>	<u>%</u>
Privātmuižas.....	3.160.000	48,10
Zemnieku zeme.....	2.583.674	39,32
Valsts īpašumi.....	661.311	10,06
Macītāju muižas.....	71.364	1,09
Pārejas zemes.....	93.781	1,43
Pavisam.....	6.570.130	100%
	=====	

Ja saskaitam zemes fondā ieskaitāmās privātmuižu, mācītājmuižu un valsts zemes, tad dabūjam 3,89 milj. ha. Dažādos izdevumos un dažādos laikos minētā valsts zemes fonda platība nav vienāda. Tas izskaidrojams ar to, ka pēc agrārās reformas likuma izdošanas fondā ieskaitāmās zemes tika pārņemtas pakāpeniski. Kad noskaidroja visas īpašuma tiesības, dažus fondā pārņemtos objektus vajadzēja atkal atskaitīt. Sakarā ar dažādu atsavināšanas un sadalīšanas līgumu atzīšanu par spēkā esošiem, no fonda izslēdza pavisam 43 muižas ar zemes kopplatību 9.898 ha.²⁾ Tāpat noskaidrojams bija daudzu vēl

1) Latvijas agrārā reforma. 342.lp.
 2) " " " " 264.lp.

nepārdotu lauku māju piederības jautājums.

Ar agrārās reformas likumu valsts zemes fondā ieskaitītas un pārņemtas šādas hipotekāriskās vienības:¹⁾

	Mui- zas	Macīt. muizas	Puṣmui- zas	Ma- jas	Āts. gab.	Dzimsno- mas gab.	Kopā
Kurzemē.....	324	45	7	111	105	629	1.221
Latgalē.....	310	2	185	5	99	74	675
Vidzemē.....	452	73	46	23	157	4.320	5.071
Zemgalē.....	393	51	56	63	185	842	1.590
Visa Latvija	1.479	171	294	202	564	5.865	8.557

Šo zemju platība, resp.valsts zemes fonda kopplatība oficiālajā Zemkopības ministrijas izdevumā nav uzrādīta. Pēc Centrālās zemes ierīcības komitejas datiem 1923.g.A.Mednis ir saskaitījis šādas platības pēc atsevišķām zemes kultūrām.

Zemes fonda platība²⁾

	Lauks.izm. zeme	Meži	Nederīga zeme	Kopplatība
	H	e k	t a	r i
Vidzemē...	636.416	503.205	219.002	1.358.623
Kurzemē un Zemgalē..	585.564	760.314	164.716	1.510.594
Latgalē...	441.013	233.360	175.087	849.460
Visa Latvija	1.662.993	1.496.879	558.804	3.718.677
	44,72%	40,25%	15,03%	100%

Valsts zemes fonda platība aizņem vairāk kā pusi no visas Latvijas. Tā ir platība, kas lielāka nekā Beļģija un

1) Latvijas agrārā reforma. 341.lp.

2) A.Mednis. Agrārais jautājums un zemes reforma Latvijā.
108.lp.

ari lielāka par Holandi.

Zemes fonds sastāv no sadalamās un nesadalamās daļas. Sadalāma ir lauksaimnieciski izmantojamā zeme, atskaitot valsts rīcībā atstājamo zemi kultūrāliem mērķiem un pieskaitot sadalīšanai nodoto mežu zemi.

Visa sadalāmā zemes fonda platība ir uzrādīta¹⁾

Kurzemē.....	371.685
Vidzemē.....	619.921
Zemgalē.....	322.978
Latgalē.....	347.708
Latvija....	1.662.292 ha
=====	

Par zemes fonda platību minētie skaitļi gan nav uzskatāmi kā absolūti, bet kā lielumi ar tuvinātu pareizību. Tas arī pilnīgi saprotams, jo agrārās reformas izvešana resp. zemes fonda sadalīšana saistīta ar neatsavināmu gabalu ieskaitīšanu fondā apmaiņai pret fonda zemi (agr.lik.31.p.), ar zemes atdalīšanu (32.p.), ar robežu noapaļošanu (32.p. 2.piez.) un starpgabalu likvidēšanu (34.p.). Ja arī tagad visas šīs iespējamās pārmaiņas var uzskatīt jau par notikušām un zemes fondā ieskaitīto objektu skaits būtu pilnīgi noteikts, tad par tā platību jāsaka - 3.718.677 ha "vairāk vai mazāk, cik izrādīsies dabā pēc galīgās robežu regulēšanas". Šāds teikums, kā tas paredzēts "likumā par nekustamu īpašumu koroborēšanu sakarā ar agrārās reformas likumu" (10.p.), ir -----
1) Latvijas agrārā reforma. 373.lp.

rakstīts visu jaunsaimniecību izpirkšanas līgumos.

b) Zemes fonda sadalīšana un sadalītāji.

Agrārā reforma tika noteikta ar juridisku likumdošanas aktu, bet tās izvešana saistīta ar tehnisku darbu, kas prasa līdzekļus un laiku. Zemes fondā pārņemtās zemes vajadzēja uzņēmēt, sadalīt un nospraust jauniedalāmo saimniecību robežas. Tā kā fonda zemes izkaisītas pa visu Latviju, tad to precīzai uzņēmīšanai būtu nepieciešama visas Latvijas uzņēmīšana. Agrāro reformu uzsākot, šādam plašam pasākumam trūka netikai pietiekoša skaita sagatavotu mērnieku, kuri bija izklīduši bēgļu gaitās un pārējie atradās armijā, bet nebija arī visu nepieciešamo instrumentu.¹⁾ Šie trūkumi tika novērsti: mērnieku skaits papildinājās un instrumenti sagādāti, bet pamatīga darbu izvešana prasītu tomēr daudzus gadus. Tas stipri paāldzinātu agrārās reformas izvešanas gaitu.

Valsts interesēs bija pēc iespējas ātrāk izvest agrāro reformu, to prasīja kā politiskie, tā saimnieciskie apstākļi. Pa ilgiem kara laikiem bija izbeigusies normālā saimnieciskā un kultūrālā dzīve, tā bija sabangota no visiem politiskiem un sociāliem pretstatiem. Jau no pirmskara laikiem bij zināms, ka nenormālās agrārās attiecības visnopiet-

-----
1) Latvijas agrārā reforma. l.p. 334.

nāk apdraudēja zemes mieru un drošību. Tās vajadzēja novērst un piepildīt tos mērķus, ko pati tauta bija izcīnījusi kaujas laukos, tas bija dabīgais brīvības cīņu noslēgums. Saimnieciskā dzīve prasīja, lai pēc iespējas ātrāk tiktu izbeigts nemierīgais cīņu laikmets, lai iestātos normāla dzīve un ražīga darbība. Tā bija ļoti draudoša prasība, ņemot vērā, ka zeme bij izpostīta, mūsu valsts pavisam jauna, bez līdzekļiem un rezervēm. Apstrādājamā zeme un tās ražība bij lielā mērā samazinājusēs, trūka visnepieciešamāko uztura līdzekļu. Vajadzēja noorganizēt un atjaunot nepieciešamo produktu ražošanu.

Šādos apstākļos cēlās arī iebildumi pret reformas izvešanas steidzamību. Tika aizrādīts, ka šāda radikāla reforma kavējot ražīgu darbu, tā izputinot jau pastāvošās lielsaimniecības, radot vietā mazražīgās mazsaimniecības.

Pārmēti par lielsaimniecību izputināšanu ir pilnīgi nepamatoti. Lielsaimniecības bija jau izputinātas un nebija spējīgas uzsākt normālu ražošanu, kad uzsāka agrāro reformu. Pie tam lielā mērā bija vainīgi paši muižu īpašnieki, kas organizēja daudzos kaņģājienu, kā: Niedras puču, kas kavēja lielnieku izdzīšanu, kaņģājienu uz Cēsīm un Bermuda avantūru. Lai atjaunotu muižu saimniecības, vajadzēja remontēt un atjaunot nopostītās ēkas un no jauna iegādāt nepieciešamo inventāru. Kapitālu šim nolūkam nebija.

Kādā mērā muižu saimniecības kara gados bija izputinātas, tas redzams no tā, ka valsts pārņemtās muižās 1920.g. atrasts šāds lauksaimniecības inventārs (tab.lp.88)¹⁾

Apmēram puse no atsavinātā inventāra atdota bijušiem īpašniekiem neatsavināmo daļu apsaimniekošanai. Ņemot vērā atsavināto zemes platību salīdzinājumā ar neatsavināmo daļu platību, redzams, ka inventāra atsavināts ļoti maz. Iznāk, ka apmēram uz 1000 ha atsavinātās zemes platības atsavināts 1 zirgs, 2 govīs u.t.t. Ar šādu inventāru nevarēja atsavinātās zemes apsaimniekot ne valsts, ne agrākie īpašnieki.

Vienīgais ceļš, ko varēja iet, lai ātrāk atjaunotu lauksaimniecisko ražošanu - nekavējoties izvest agrāro reformu, dodot zemi tiem, kas gribēja un varēja to apstrādāt. Tā bijušo lielsaimniecību vietā tika radītas mazsaimniecības, kur īpašnieki paši rūpējās par vajadzīgo inventāru un ar valdības atbalstu ierīkoja savas saimniecības. Pie jautājuma par liel- un mazsaimniecībām vēl apstāšos nākošā nodaļā.

Vispirms īsumā apskatīšu sadalīšanas tehniku un sadalīšanas organizāciju.

-----

1) Latvijas agrārā reforma. 701.lp.

Pārnemtais un atsavinātais inventārs.

Apga- bali	Z i r g i			G o v i s			A r k l i			R a t i			Kuļgarni- tūras			Zāles un lab. pļāv.		
	At- stāts agr. īpaš.	At- sa- vi- nāts	Kopā	At- stāt. agr. īp.	At- sa- vi- nāts	Kopā	Atst. agr. īpaš.	At- sa- vi- nāts	Kopā	Atst. agr. īpaš.	Atsa- vi- nāts	Kopā	At- st. agr. īp.	At- sa- vin.	Ko- pā	Atst. agr. īp.	At- sa- vin.	Ko- pā
Vidzemē	483	501	984	1156	1392	2548	1271	1459	2730	867	633	1500	38	107	145	269	98	367
Kurz. un Zemgalē	632	756	1388	1038	1117	2155	1527	2176	3703	937	1012	1949	34	109	143	328	258	586
Latgalē	150	39	189	149	18	167	404	134	538	213	55	268	69	37	106	123	24	147
Latvijā	1265	1296	2561	2343	2527	4870	3202	3769	6971	2017	1700	3717	141	253	394	720	380	1100

Lai ātri izvestu agrāro reformu, vajadzēja darbus tā iekārtot, ka zemes sadalīšanas tehnika to neaizkavētu. Tas tika panākts caur to, ka fonda zemes netika no jauna uzmērītas, bet tika savākti visi vecie zemju plāni, tos salīdzināja dabā un izlaboja. Šos plānus arī izlietoja pie jaunsaimniecību ieprojektēšanas un robežu izlikšanas dabā, bez kā tās tiktu galīgi uzmērītas. Tikai tur, kur nebija nekādu plānu, vai kur esošie plāni bija pavisam nepareizi, fonda zemes uzmērīja no jauna. Tā strādājot, 10 gadu laikā visas sadalāmās zemes ir jau gandrīz sadalītas.

Kad galīgi uzmērīs un aprēķinās jaunsaimniecību platību, tā atšķirsies no provizoriskās veco plānu platības, atkarībā no šo veco plānu pareizības un darba steigā pielaiptām kļūdām. Šī starpība nevar būt liela, varbūt dažas desmitdaļas no ha uz katru jaunsaimniecību un pie tam ne jau katrā gadījumā. Kopīgi ar iespējamo ceļu pārkārtošanu, meliorācijas uzbūvēm un robežu regulēšanu galīgā saimniecības platība nedrīkst būt mazāka kā līgumā minēts vairāk par 3% (Noteikumi par izpiršanas līgumiem 13.p.)¹⁾, t.i. uz 22 ha maksimums 0,6 ha. Caur to varēja ātri izvest agrāro reformu un zemes ieguvējs tika tūlīņ pie sava īpašuma, lai varētu uz tā rīkoties kā pilntiesīgs saimnieks.

-----
1) Latvijas agrārā reforma, pielikums - 113.lp.

Sadalīšana notika pēc atsevišķiem objektiem, pa atsevišķām muižām.¹⁾ Vispirms zeme tika sadalīta atsevišķās saimniecībās pēc nummuriem un pēc tam notika piešķiršana zemes pieprasītājiem, kas sadalīti kategorijās saskaņā ar C.z. ier.komitejas instrukciju. Pie tam bieži notika lozēšana, sevišķi starp zemāko kategoriju kandidātiem, jo pieprasītāju gandrīz arvienu bija vairāk nekā piešķiramo objektu.

Sadalīšanas darbu kārtību, t.i.kādas zemes vienības un kādā kārtībā katrā apriņķī tekošā gadā jāsadala, par to lēma apriņķa zemes ierīcības komitejas un šos lēmumus apstiprināja Centrālā zemes ier.komiteja. Lai saskaņotu darba plānus visā Latvijā, katru gadu pavasarī saaicināja uz apspriedēm Zemkopības ministrijā apriņķu mērnikus un pirmos gadus arī apriņķu zem.ier.komiteju priekšsēdētājus. Tur skatīja cauri apriņķu darba plānu projektus, tos saskaņoja un noteica darbu izpildīšanas normas. Darba plāna projektu uz vietas bija sastādījis mērnīks, sazinoties ar vietējo zem.ier.komiteju un tajā bija paredzēts iedalāmo saimniecību skaits un raksturs, ievērojot visus likumu noteikumus, tāpat valsts, kā pašvaldību un vietējo iedzīvotāju vajadzības.

Jauniedalāmo saimniecību platība likumā nav konkrēti

-----
1) Valsts fonda zemju sadalīšana. "Latvijas agrārā reforma".
339.lp.

noteikta, norādītas tikai to galējās robežas: ne lielāku par 22 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes. Virs šīs normas vēl var piedalīt nederīgu zemi ne vairāk par 5 ha. Tā tad maksimālā jaunsaimniecības platība ir 27 ha. Tā kā saimniecības ar platību zem 15 ha ir likumā uzskatītas par sīksaimniecībām, kuŗas var dabūt zemes piegriezumu, tad 15 ha ir uzskatams par jaunsaimniecības platības minimumu. Bez tam piemērotās vietās satiksmes ceļu tuvumā var dibināt dārzsaimniecības ar platību līdz 10 ha. Šajās likuma norādītās robežās bija jānosprauž iedalāmo saimniecību lielums, rēķinoties ar vietējiem apstākļiem un vajadzībām, t.i. zemes labumu, atrašanās vietu un zemes pieprasījumu daudzumu. Pie tam bija jāievēro arī sociālās labierīcības un kultūrālās vajadzības.

Zemju piešķiršanā galvenā loma piekrita pagastu zemes ierīcības komitejām. Tās saņēma no zemes gribētājiem zemes pieprasījuma listes, izdodot par saņemšanu kvīti; saskaņā ar instrukcijām un klātpieliktiem dokumentiem iedalīja zemes pieprasītājus kategorijās un izdarīja zemes piešķiršanu. Gan formāli pēc likuma (IV d.4.p.) tas bija tikai priekšlikums, kuŗu vajadzēja izlemt aprinķa zem.ier.komitejai un galīgi apstiprināja Centrālā zem.ier.komiteja. Pēdējās lēmumu mēneša laikā varēja pārsūdzēt Senatā. Faktiski tomēr zemes piešķiršanu izdarīja pagasta zem.ier.komiteja un aprinķa zem.

ier.komitejai tikai nācās konstatēt, vai ievērota likumu formālā puse. Bet aizstāvēt zemes pieprasītāju intereses un likumīgās priekšrocības tā varēja tikai tad, ja nedēļas laikā ienāca pārsūdzība un ja tā bija pietiekoši pamatota. Zemes pieprasītājs - zemkopis zināja gan vairāk vadīties no faktiski novērotās netaisnības, nekā no likuma paragrafiem un to bieži varēja novērot tikai tad, kad bija par vēlu iesniegt sūdzību. Zemes dalīšanas laikā vēl daudzi tās pieprasītāji atradās armijā un nevarēja savas tiesības aizstāvēt. Tā pa lielākai daļai arī palika, kā bija lēmušas pagastu z.ier.komitejas. Ka šo komiteju darbība daudzos gadījumos ir bijusi nevalstiska un nelikumīga, pieņemot pat revolucionāras formas un raksturu, par to raksta bij.zemkopības ministris un Centrālās z.ier.komitejas priekšsēdētājs A.Mitulis.¹⁾ Uzraudzības iestādēm vajadzējis saukt pie atbildības gan pagastu z.ier.komiteju atsevišķus locēkļus, gan arī atstādināt no amata visu komiteju, noliekot jaunas vēlēšanas. Gan bijuši pagasti, kur z.ier.komitejas, turoties likumu un instrukciju robežās, darījušas pozitīvu darbu, bet visumā pagastu komitejas neesot attaisnojušas uz tām liktās cerības.

Pēc likuma pagasta z.ier.komitejas locēkļus vēlēja visi balstiesīgie pagasta iedzīvotāji (2.p.), bet liela daļa,

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 313.-315.lp.

kas nekandidēja uz zemes iegūšanu, vēlēšanās nepiedalījās. Vispārējā revolucionārā noskaņojumā veikliem cilvēkiem dažkārt izdevās izcelties ar savu skaļumu, jo bija cerības kaut ko iemantot. Tā pagasta komiteju sastāvs iznāca revolucionārs un dažreiz savam uzdevumam nepiemērots. Gadījušies veikli ļaudis, kuriem bijis nolūks celt vairāk jukas lielajā valsts labumu dalīšanas darbā, lai vilktu sev labāku lomu. Saprotais, ka tie arī prata daudz veiklāk rīkoties, nekā viņu priekšteči pazīstamajos Kaudziņu "Mērnīku laikos". Jau pēc gada bijuši priekšlikumi, ka pagastu zemes ierīcības komitejas likvidējamas un to pienākumi nododami pagastu valdēm. Tādi priekšlikumi ienāca vairāki un 1922.g.maijā Centrālā z.ier.komiteja nolēma lūgt Satversmes Sapulci, izdot likumu par pagastu z.ier.komiteju likvidēšanu. Likumu izdeva. Tas noteica, ka pagastos, kur galvenie zemes ierīcības darbi pabeigti, ar Centrālās z.ier.komitejas lēmumu pagastu komitejas likvidējamas, nododot darbu turpināšanu pagastu valdēm. Tanī pat gadā Centrālā z.ier.komiteja nolēma ar 1923.g.1.janvāri visas pagastu z.ier.komitejas likvidēt. No tā laika viņu pienākumus veic pagastu un pilsētu valdes. Tās savus pienākumus esot izpildījušas pareizāki un stingrāki turoties likumu robežās. Tomēr slikts iesākums var sabojāt katru labu darbu.

Aprinķu zemes ierīcības komiteju sastāvā puse locekļu bija valdības iecelti sava darba speciālisti, to darbs arī bijis objektīvs un lietīšķs. Viņu pirmais uzdevums bija lietderīgi noorganizēt fondā pārņemto zemju apsaimniekošanu. Pie zemju piešķiršanas viņas varēja tikai labot un kontrolēt to darbu, ko bija ievadījušas pagastu komitejas.

Zemes ierīcības darbiem ejot uz beigām, arī aprinķu komiteju uzdevumi samazinājās un 1930.g.februārī Centrālā zem. ier.komiteja sāka lemt par to likvidēšanu. Tagad aprinķu z. ier.komitejas vēl pastāv tikai Latgales aprinķos, kur jāizdara šnoru zemju likvidācija un sadalīšana viensētās.

Visa zemes fonda izlietošanu un sadalīšanu pārzināja Centrālā zemes ierīcības komiteja, tā bija centrālā iestāde agrārās reformas izvešanai. Ar Saeimas ievēlētiem locekļiem un valdības ieceltiem pārstāvjiem un priekšsēdētāju (zemkopības ministris), tā bija kā Saeimas tā arī valdības izpildu orgāns reformas izvešanā. Ja pagastu un aprinķu komitejas veica zemju sadalīšanu un piešķiršanu, tad Centrālajai komitejai bija uzdevums to darbību ievadīt, noorganizēt, vadīt, saskaņot un sankcionēt. Viņa izstrādāja zemes pieprasījuma listes tekstu, instrukcijas par zemes piešķiršanas kārtību un vietējo komiteju darbību un izšķīra visus jautājumus, kas bija sakarā ar agrārās reformas likuma izvešanu

dzīvē, tāpat konfliktus, kas no tā radās, piemēram Latgales izceļotāju lietā un vācu kolonistu lietā. Konflikta izšķiršanai un speciālu jautājumu izpētīšanai uz vietām bieži tika sūtītas sevišķas komisijas. Visus principiālos jautājumus apsprieda un galīgos lēmumus pieņēma plenārsēdēs, bet tekošo darbu veica speciāli ievēlētas komisijas. Visas instrukcijas, savus lēmumus un zemju galīgo piešķiršanu Centrālā z.iер.omiteja publicēja viņas izdevumā "Zemes ierīcības vēstnesī", kas no 1922.g.janvāra skaitas par oficiālu izdevumu un tagad iznāk kā "Valdības vēstneša" pielikums.

Saeimas ievēlētie locēkļi Centrālā zemes ierīcības komitejā nāca kā politisko partiju pārstāvji un te sastapās un bija jāapvieno dažādo partiju novirzieni. Tas prasīja darbu un liekas pūles, padarīdams darbu smagāku, neelastīgāku.

A.Mitulis, aprakstīdams Centrālās z.iер.omitejas darbību, saka, ka bijis zinams laikmets, kad politika tieši iejaukusēs agrārās reformas izvešanā.¹⁾ Tas sācies ar pilsētu zemju lietas kārtošānu 1926.gadā un turpinājies ar likumu par zemes piešķiršanu Latvijas brīvības cīnītājiem, kas izdots 1928.g.maijā. Tad sākusēs kategoriju paaugstināšana, kad Centrālā z.iер.omiteja 12.septembrī, grozot līdzšinējo kārtību, bla-

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 454.lp.un turpmāk.

kus strēlnieku un atbrīvošanas cīņu invalīdiem, tajās kritušo piederīgiem un Lāčplēša ordeņa kavalieriem, ieskaitījusi 1.kategorijā arī visus Kalpaka bataljona un Ziemeļarmijas brīvprātīgos. Tiem sekoja Latgales partizāni, tad visi Latvijas armijas brīvprātīgie, kauju dalībnieki, no patvaldības smagi cietušie revolucionāri un arī vācu landesvēra brīvprātīgie. Ar to gandrīz visi kaņavīri, kas dienējuši Latvijā kauju laikā dažādās armijās, bija ieskaitīti 1.kategorijā. Tiešam, nekā vairs nepalika ko ieskaitīt, bij jāsāk pārbaudīt 1.kategorijā ieskaitītie un atskaitīt: Centrālā zem.ier.komiteja korigēja savu iepriekšējo lēmumu tādējādi, ka 1.kategorijas tiesības baudot tikai tie brīvprātīgie, kuŗi zināmā laikā nav cīnījušies pret Latvijas armiju un tas jaapliecina ar apliecībām jeb ar savu parakstu. (C.z.ier.k.lēmums no 1929.g.13.marta)¹⁾

Tas norāda, līdz kādam absurdam zemes dalītāji ir varējuši "iespaidoties no politikas", ka viņiem varonis paliek varonis, vai cīnījies par vai pret Latviju - tas vienādi atalgojams un novērtējams. Bet tas būtu apskatāms atsevišķi, varbūt citā vietā.

Protams, ka sadabūt kādas apliecības, vai uz listes parakstīties ir daudz vieglāka lieta, nekā bija cīņa pret Latvijas armiju; te nebija vairs jāriskē ar savu galvu, lai ie-

-----
1) Latvijas agrārā reforma. Pielikums 80.lp.

gūtu Latvijas zemi, ko labprāt deva. Tautā un Saeimā cēlās asi pārmētumi par šādu kārtību zemes dalīšanā. Laikam atkal "polītikas iespaidota", Centrālā z.ier.komiteja 1929.g.17. maijā likvidēja visus iepriekšējos kategoriju pacēlumus un atgriezās pie agrākā stāvokļa, kad 1.kategorijā bija Latvijas armijas un strēlnieku pulku kara invalīdi, Lāčplēša k.ordeņa kavalieri un atbrīvošanas kara kritušo piederīgie. Visi citi kauju dalībnieki, arī landvērīsti, palika 2.kategorijā.

Tas tomēr nelīdzēja. Tauta bija jau pacēlusi savu balsi un neļāva palikt šādam stāvoklim, kad, līdzīgi tautas varoņiem, ar zemi varēja tikt apbalvoti arī tie, kas pie Cēsīm, Rāunas, Vidrišiem un citur ir cīnījušies pret Latvijas armiju. Uz tautas ierosinājumu Saeima 1929.g.22.novembrī papildināja agrārās reformas likuma 44.pantu ar piezīmi, ka Latvijas brīvības cīnītājiem dotās priekšrocības neattiecas uz pilsoņiem, kas 1919.gadā sastāvējuši Baltijas vācu landesvērā, un vēl galīgi neizlemtās lietas revidējamas saskaņā ar šo piezīmi.

1930.g.1.janvārī izbeidzās izņēmuma stāvoklis zemes piešķiršanā tikai brīvības cīnītājiem, kas bija ieviests ar speciālu likumu un turpinājās apmēram pusotra gada. Pēc tam Centrālā z.ier.komiteja, saskaņā ar likumu, revidējusi lietas par landvērīstiem piešķirtiem objektiem, atgriezās

pie agrākās zemes piešķiršanas kārtības. Tas ir agrārās reformas beigu laikmets, to redzam arī no tā, ka 1930.g.2.oktobrī Centrālā z.iер.komiteja ir nosvinējusi agrārās reformas 10 gadu jubileju, un beidzot sniegusi arī svarīgākos materiālus un zināmu pārskatu par lielo zemes reformas darbu, pēc iespējas minot arī galvenos darba darītājus.

Zemes reforma ir izvesta, vēl tikai atliek tās noslēgums. Tas ir liels saimnieciskās dzīves un zemes īpašumu pārveidošanas darbs. Vispirms būtu jārunā par šī darba pānākumiem, ne par kļūdām.

c) Pārveidotās zemes īpašumu attiecības.

Kādā mērā ar agrāro reformu ir notikusi zemes īpašumu attiecību pārveidošana Latvijā, tas redzams sekojošā tabulā.

Zemes attiecību pārveidošanās ar agrāro reformu.¹⁾

	<u>Zemes īpašumu kopplatība</u>			
	<u>1930.g.1.jul.</u>		<u>Pirms agr.ref.</u>	
	ha	%	ha	%
Privātmuižas	-	-	3.160.000	48,10
Macītājmuižas.....	-	-	71.364	1,09
Vecsaimniecības.....	2.583.674	39,32	2.583.674	39,32
Valsts īpaš.un neatsav.zem.	2.304.568	35,07	661.311	10,06
Jaunsaimniecības.....	1.336.188	20,34	-	-
Piegrīezumi sīksaimn.....	130.118	1,98	-	-
Pilsētu un c.zemes.....	93.781	1,43	93.781	1,43
Neatsav.daļas rūpn.ie.u.ç.	84.053	1,28	-	-
Piegrīez.pils.zem.paplas.	21.373	0,33	-	-
Likvidētie servitūti.....	16.375	0,25	-	-
K o p ā.	6.570.130	100	6.570.130	100

1) Latvijas agrārā reforma.342/343.lp.

Ir likvidētas visas privāto muižu saimniecības, kas aizņēma apm. pusi no Latvijas zemes. To vietā ir radītas jaun-saimniecības, paplašinātas sīksaimniecības, tāpat pilsētām un apdzīvotām vietām pieskaitītas zemes, kas sadalītas apbūves gabalos. Valsts īpašumi ir palielinājušies ar zemes fondā ieskaitītiem mežiem, un nederīgām zemēm. Tiem augšējā tabulā pie-skaitītas arī vel sadalamās zemes.

Zemāk pievestā tabulā redzam zemes fonda sadalīšanas darba gaitu līdz 1928. gadam, kurā laikā Centrālā zemes ierīcī-bas komiteja izlēmusi šādu vienību piešķiršanu:

Zemju piešķiršanas gaita. 1)

Gadi	Valsts, pašv. un sabiedr. vajadzībām	Jaunsaimn. ilg. rentes m. dārzs., p. augs. u. c.	Piegriezumi sādžām, vien-sētām un sīk-saimniecībām	Rūpniec. un tirdz. uzņēmumiem	Pilis, vasarn. cit. ēkas un gruntsgab.	Robežu no-apaļ. u. c. gabali	K o p ā	
							Skaitis	%
1920/21.	155	6.112	280	-	-	21	6.568	5,15
1922.	1.059	24.340	1.513	798	637	301	28.654	22,49
1923.	1.631	17.707	6.044	393	2.002	278	27.055	21,23
1924.	697	5.483	2.962	150	4.075	176	13.543	10,63
1925.	993	6.645	10.152	89	4.970	374	23.223	18,23
1926.	717	3.610	5.423	78	6.270	256	16.354	12,84
1927.	561	2.698	3.056	57	5.227	414	12.013	9,43
Uz l. l.								
1928.	5.813	65.601	29.430	1.565	23.181	1.820	127.410	100
%	4,56	51,49	23,10	1,23	18,19	1,43	100	

1) Skujenīks. Latvija 1918-1928. g. g. 22. l. p.

Visvairāk jaunsaimniecību u.c.objektu ir piešķirts 1922.gadā, pēc tam piešķirto vienību skaits ikgadus samazinās, agrārai reformai tuvojoties savam noslēgumam. Līdz 1930.g. 1.jūlijam visā Latvijā no zemes fonda

bija sadalīti ¹⁾	1.576.883 ha	jeb 94,86%
vēl jāsadala	85.409 " "	5,14%
K o p a	1.662.292 ha	jeb 100%
=====		

Ir iedalītas pavisam 147.493 atsevišķas zemes vienības. No tām līdz 1930.g.1.jūlijam no Centrālās zemes ierīcības komitejas apstiprinātas un galīgi piešķirtas 145.736 vienības. Cik pēc skaita un procentiem ikkatrā saimniecību grupā un cik vienību pavisam katrā apgabalā, to redzam tabulā lp.101. ²⁾

Par piešķirto zemi un citiem īpašumiem ieguvējiem jāmaksā valstij izpirkšanas maksa. Zeme tika novērtēta, skatoties pēc labuma un vietas, Ls.1,- līdz Ls.20,- par ha, ēkas un citi īpašumi pēc atsevišķa tarifa. Līdz 1.jūlijam 1930.g.pavisam novērtēti 124.474 piešķirtie objekti, par summu Ls.58.720.730,-. Tā kā invalīdi un kritušo piederīgie no izpirkšanas atsvabināti, tāpat jāatskaita valsts un pašvaldības iestādēm, kultūrāliem un sociāliem pasākumiem piešķirtie īpašumi, kopsummā par Ls.6.089.472,-, tad uzliktā izpirkšanas maksa ir Ls.52.631.258,-³⁾. Tā tika pārvesta uz

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 373.lp.
2) " " " 369.lp.
3) " " " 636.lp.

Līdz 1.jūlijam 1930.g. galīgi piešķirtās zemes vienības.

Iedalītas	Vidzemē		Kurzemē		Latgalē		Zemgalē		Visā Latvijā	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
Jaunsaimniecības	16.749	47,06	13.267	52,98	9.414	15,17	12.272	52,19	51.702	35,48
Piegriez.sīksaim.	1.081	3,04	2.947	11,77	37.848	61,00	2.177	9,44	44.053	30,23
Amatn.saimniec..	4.234	11,9	1.242	4,96	2.554	4,12	1.946	8,43	9.976	6,85
Rentes mājas....	5.129	14,41	796	3,18	-	-	1.808	7,84	7.733	5,31
Likv.servituti..	-	-	-	-	7.065	11,39	-	-	7.065	4,84
Sabiedr.un kult. vajadzībām....	1.772	4,98	1.362	5,44	1.180	1,90	1.304	5,65	5.618	3,86
Valsts vajadz..	1.167	3,28	853	3,41	618	1,00	668	2,90	3.306	2,27
Zvejn.saimniec..	774	2,17	1.338	5,34	25	0,04	264	1,14	2.401	1,65
Rūpn.vienības...	554	1,56	610	2,44	123	0,2	261	1,13	1.548	1,06
Neatsavinamās d.	385	1,08	216	0,86	431	0,69	272	1,18	1.304	0,89
Dārzsaimniecības	299	0,84	286	1,14	202	0,33	424	1,84	1.211	0,82
Neats.rūpn., bazn.u.c.	127	0,36	114	0,46	31	0,05	154	0,67	426	0,29
Dažād.cit.vienīb	3.317	9,32	2.008	8,02	2.547	4,11	1.521	6,59	9.393	6,45
K o p ā...	35.588	100	25.039	100	62.038	100	23.071	100	145.736	100

Valsts zemes banku kā ilgtermiņa aizdevums.

No iedalītām vienībām visvairāk pēc skaita ir jaun-
saimniecības. Tad nāk sīksaimniecībām dotie piegriezumi, bet
no tiem visa lielā daļa krīt uz Latgali. Rentes māju visvai-
rāk Vidzemē, tad Zemgalē, bet Latgalē nav nemaz. Prāvs skaits
ir arī iedalīto amatnieku saimniecību, kas palielina bijušo
sīksaimniecību skaitu, kas savukārt ar dotiem piegriezumiem
ir atkal samazināts.

Ja šos īpašumus grupējam pēc to kopējās zemes platī-
bas, tad tie rakstāmi šādā kārtībā:

Sadalīto zemju kopplatība.¹⁾

	<u>ha</u>	<u>%</u>
Jaunsaimniecības.....	898.844	57,37
Rentes mājas.....	269.521	17,20
Piegriezumi sīksaimn..	130.118	8,31
Neatsavin.daļas.....	82.344	5,26
Sabiedr.un kult.vaj...	35.431	2,26
Valsts vajadzībām.....	32.796	2,09
Rūpniecības vien.....	24.418	1,56
Amatnieku saimn.	17.774	1,13
Likvidētie servituti..	16.375	1,05
Zvejnieku saimn.....	13.858	0,88
Dārzsaimniecības.....	8.573	0,55
Neatsav.rūpn.,bazu.u.c.	1.709	0,11
Dzīv.citas vienības..	34.973	2,23
K o p ā.....	<u>1.566.734</u>	<u>100</u>
	=====	

Vairāk kā puse no visas sadalītās zemes platības
ietilpst jaunsaimniecībās, bet apm.1/6 aizņem rentes mājas.

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 371.lp.

Uz jaunsaimniecībām un rentes mājām iznāk 3/4 no sadalītā zemes fonda platības un tikai 1/4 paliek cita rakstura saimniecībām.

Augšējās tabulas rāda zemes ierīcības darbus pēc dažādām īpašumu grupām, bet tās nedod vēl kopējo ainu par visiem zemes īpašumiem un to skaitliskām attiecībām. Piemēram, ir izdarīti lielā skaitā piegriezumi sīksaimniecībām, sevišķi Latgalē, tāpat Latgalē ir likvidēti ganību u.c.servituti; ar to ir pārveidots jau pastāvējušo saimniecību raksturs, sīksaimniecību vietā radītas mazsaimniecības un sādžu saimniecību vietā viensētas. Bez tam vēl lielāko daļu no visām saimniecībām, tā sauktās vecsaimniecības, agrārā reforma nav aizkārusi. Tāmdēļ, lai varētu spriest par zemes īpašumu raksturu un attiecībām, ir jāapskāta tie visumā, netikai tos vien, ko radījusi agrārā reforma. Bet iepriekš jāmin vēl citi zemes īpašumu pārveidošanas darbi, kas veikti reizē ar agrāro reformu. Tāds blakus uzdevums, kas tiek izvests reizē ar agrāro reformu, ir šņoru zemju sadalīšana viensētās.

Sādžu šņoru zemes Latvijā bija Latgalē visos apriņķos, kā arī no Pleskavas un Kauņas guberņas pievienotās daļās: Valkas, Ilūkstes, Bauskas un Jelgavas apriņķos. Pēc mērniecības daļas ziņām sādžu šņoru zemju saimniecību skaits

un zemes platība bij šāda:¹⁾

	<u>Sādžu skaits</u>	<u>Saimniecību skaits</u>	<u>Platība hektaros</u>
Latgalē...	5.264	78.383	789.020
Citos apr.	115	1.379	17.255
Pavisam..	5.379	79.762	806.275
=====			

No visas minētās platības 18% faktiski un juridiski bij sadalīti viensētās Krievijas valdības laikā. Pasaules karš un sekojošie notikumi šos sadalīšanas darbus pārtrauca. Latvijā pie agrārās reformas likuma izdošanas bij paredzēts reizē ar fonda zemes sadalīšanu arī sādžu zemes sadalīt viensētās (30.p.). Līdz 1926.gadam bija sadalītas viensētās no valsts dienestā esošiem mērniekiem 479 un no zvērinātiem mērniekiem 104 sādžas. Pavisam 583 sādžas 10894 saimniecībās.²⁾ Tas bij apmēram tikai 13% no sadalāmo sādžu skaita. Galvenā kārtā trūka mērnieku, darba izvedēju un bez tam zemes īpašniekiem trūka līdzekļu. 1926.g.Zemkopības ministrija caur zemes banku nokārtoja darbu financēšanas jautājumu, bet mērniekiem ievēda darba ražības prēmijas, kā arī palielināja mērnieku skaitu. Pēc tam sadalīšanas darbi gāja ātri uz priekšu. 1930.g.1.jūlijā sādžu sadalīšanas darbi Latgales un pārējos apriņķos atradās šādā stāvoklī:

-----

1) Latvijas agrārā reforma. 375.lp.
 2) " " " " 384.lp.

Sādžu sadalīšanas darbi.¹⁾

	<u>Sādžu</u> <u>sk.</u>	<u>Viens.</u> <u>sk.</u>	<u>Platība</u>	
			<u>ha</u>	<u>%</u>
Sadalīts Krievijas laikā....	931	13.686	143.987	17,8
" Latvijas "	2.701	46.914	467.566	58
Pašlaik sadalīšanā	902	11.182	104.735	13
Nav vēl sākts dalīt.....	845	7.980	89.987	11,2
Pavisam kopā.....	5.379	79.762	806.275	100
=====				

Atlikušie sadalīšanas darbi tagad varēja jau būt nobeigti, bet jāreķinas ar to, ka dažas sādžas vēl nevēlās iziet viensētās, dažām nav vēl nokārtoti pirktu un iepirkto zemju īpašumu tiesību jautājums un atlikuši vēl sarežģītākie sadalīšanas darbi.

Iedalītās viensētas savā vairumā ir sīksaimniecības. Vienas iedalītās saimniecības vidējā zemes platība visā Latgalē ir 10,2 ha. Sīksaimniecību paplašināšanai no valsts zemes fonda Latgalē ir piešķirti 101.592 ha un par likvidētām ganību servitūtu tiesībām 16.375 ha.²⁾ Uz vienu vidējo saimniecību caurmērā iznāk piegriezumu 1,27 un 0,21 ha, kopā 1,48 ha. Ja šo skaitli atņemam no vidējās saimniecību platības visā Latgalē, tad dabūjam, ka pirms agrārās reformas saimniecību vidējā platība ir bijusi 8,72 ha.

Ar agrārās reformas izvešanu bija jāizved arī pilsetu un miestu paplašināšana, kas paredzēts likuma 1.un 36.p.p.

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 385.lp.
2) " " " 392.lp.

Šie darbi netika izdarīti pēc veciem plāniem, bet tika no jauna izdarīta zemes uzmērīšana, ieprojektēto gabalu platība noteikta ar pilnīgu pareizību, izdarot galīgu robežu uzmērīšanu. Zemkopības ministrija līdz 1930.g.1.jūlijam ir izpildījusi mērīšanas un projektēšanas darbus 50 pilsētās. Nav uzmērītas visas lielo pilsētu jau pastāvošās daļas, bet tām sastādīts trigonometriskais tīkls. Bez tam ir sastādīti projekti pēc Iekšlietu ministrijas prasībām 37 bieži apdzīvotām vietām. Pārskatu par pilsētās un bieži apdzīvotās vietās izvestiem zemes ierīcības darbiem līdz 1930.g.1.jūlijam dod sekojošā tabula.

Pilsētu zemju sadalīšanas darbi.

Iedalīts	Pastāv.gab.		Jaunied.gab.		K o p a			
	Skaitis	ha	Skaitis	ha	Skaitis	%	Skaitis	%
Privātpersonām	11.747	3.914	15.203	7.721	26.950	89	11.635	55
Sab.un kult.vaj.	384	523	991	1.680	1.375	4	2.203	10
Rūpn.vajadz...	72	113	650	1.206	722	3	1.319	6
Valsts vajadz.	66	283	252	1.221	318	1	1.504	7
Pils.rezerve..	30	107	397	2.497	427	1	2.604	12
Pārēj.vajadz. (iesk.ielas)	59	205	464	1.803	523	2	2.008	10
K o p a..	12.358	5.145	17.957	16.128	30.315	100	21.273	100

Pilsētu un apdzīvoto vietu paplašināšanai no valsts zemes fonda ir iedalīti 16.128 ha. Pastāvošā gruntsgabala vidējā platība ir 3.332 m², tas ir tuvu pūrvietai (3.716 m²);

-----
1) Latvijas agrārā reforma.408.lp.

bet jauniedalītā gruntsgabala vidējā platība ir 5.079 m² (tuvu 1,5 pūrv.). Pilsētu apbūves gabalu piešķiršanā bija noteikta citāda kārtība, kā lauku saimniecību piešķiršanā. Pieprasot attiecīgu gruntsgabalu, bija jāpieliek arī tā izmantošanas projekts un gruntsgabals tika piešķirts tam, kuŗa projekts atzīts par vēlamāku. (Instr.Nr.9 § 11)¹⁾. Šādi īpaši noteikumi ievesti ar nolūku, lai gruntsgabalu iegūtu tikai tas, kas spējīgs to apbūvēt. Ar tādu pat nolūku, lai veicinātu piešķirto jaunsaimniecību un zemes gabalu lietderīgāku izmantošanu, ja kādam tas pašam nebūtu pa spēkam, atļauts piešķirto zemi atsavināt citai personai par labu, pirms ierakstīšanas zemes grāmatā. Likums par to tika izdots 1923.g.martā. Pēc tam turpmākos gados ienāca prāvs skaits lūgumu Centrālajai zem.ier.komitejai dēļ atļaujas piešķirto objektu atsavināt. Apakšējā tabulā redzam atsavināto objektu samēru pret piešķirtiem objektiem.²⁾ Līdz 1930.g.jūlijam atsavinātas:

	<u>Jaunsaimn.</u>	<u>Rentes m.</u>	<u>Dārzsaimn.apbūves gabali u.c.</u>
Kurzemē....	12,14	14,76	5,52
Latgalē....	10,04	-	8,82
Vidzemē....	15,99	11,66	9,67
Zemgalē....	12,55	11,92	11,76
Latvija....	12,59	12,17	9,32

-----
 1) Latvijas agrārā reforma. Pielikums. 75.lp.
 2) Latvijas agrārā reforma. 599.lp.

No 113.220 jaunsaimniecībām un citiem zemes īpašumiem, kas līdz 1930.g.1.jūlijam galīgi piešķirti, atsavināti tikai 7800, t.i.6,89% no visu piešķirto īpašumu skaita, bet rentes mājas 12,17%. Samērīgi tas nav liels skaits.

Jau minēto Centrālās zemes ierīcības komitejas apstiprināto, galīgi piešķirto objektu skaitā (105 lp.) ir 31.783 pilsētu apbūves gabali. Tajā ietilpst arī rūpniecības iestādes un atsevišķas ēkas, kas tāpat bija pieprasāmas uz īpašiem noteikumiem ar sevišķām listēm. Piešķirtās rūpniecības iestādes un ēkas atsevišķi ir uzrādītas zemāk pievestā tabulā.

Līdz 1930.g.1.jūlijam galīgi piešķirtās rūpniecības iestādes un ēkas. 1)

Apgabali	Rūpniecības iestādes					E k a s		
	Augļu darzi	Dzirnavas	Smedes	Kieg. cepļi	Dzazdas	Krogi	Pilis	Citas ēkas
Kurzeme	62	115	81	39	72	50	38	126
Latgale	68	56	29	19	23	18	-	149
Vidzeme	55	203	96	81	70	185	59	385
Zemgale	62	115	61	39	29	54	26	207
Kopā:	247	489	267	178	194	307	123	867
			1 3 7 5			1 2 9 7		

Starp 1375 rūpniecības iestāžu ieguvējiem ir:

6 valsts iestādes, 61 lauku un pilsētu pašvaldība, 100 sabiedr.

-----
1) Latvijas agrārā reforma.569.lp.

un rūpnieciskas organizācijas un 1208 fiziskas personas. Ēku piešķiršana attiecas uz valsts iestādēm 111, pašvald.iestādēm 339, juridiskām personām 411, baznīcām 9 un fiziskām personām 427 gadījumos no kopskaita 1297. Tādā pat kārtībā piešķirti 76 muižu centri. No tiem valsts iestādēm 10, pašvald.iestādēm 25, jurid.personām 22 un fiz.personām 19 muižu centri. Ar sevišķiem noteikumiem vēl piešķirtas 645 dārzsaimniecības un 1617 dažādi zemes gabali.

Lai dabūtu pilnīgu ainu par zemes īpašumu attiecībām pēc agrārās reformas, tad salīdzināsim zemes kopplatību vecsaimniecībās, jaunsaimniecībās un pārējos īpašumos, kāda tā konstatēta pēdējā lauksaimniecības skaitīšanā 1929.gadā.

Īpašumu zemes kopplatība.¹⁾

Apga- bali	Vecsaimniecības		Jaunsaimniecības		Par.z.ip.		K o p a ha
	ha	%	ha	%	ha	%	
Vidzeme	1130115,26	51,22	325773,05	14,85	737815,14	33,63	2193703,45
Kurzeme	468677,63	37,20	243097,82	19,29	548280,22	43,51	1260055,67
Zemgale	662046,79	50,37	218889,07	16,65	433576,60	32,98	1314512,46
Latgale	961996,23	67,59	155676,65	10,94	305606,32	21,47	1423279,20
Latvija	3222835,91	52,05	943436,59	15,24	2025278,28	32,71	6191550,78

Vairāk kā pusi no zemes kopplatības aizņem vecsaimniecības, bet jaunsaimniecības tikai nepilnu sesto daļu. Pārējie zemes īpašumi, kas aizņem apm.trešo daļu no registrētās

-----
1) Lauksaimniecības skaitīšana 1929.g.

zemes kopplatības, ir lielākā daļa valsts īpašumi (30,05%), tad pašvaldību un sabiedr. iestāžu (2%) un citi dažāda rakstura īpašumi (0,66%).

Zemāk pievestā tabulā ir parādītas dažāda rakstura saimniecības pēc skaita.

Saimniecību skaits pēc rakstura 1929. gadā.¹⁾

	Vecsaimniecības		Jaunsaimn.		Pārejas saimniec.		Sīksaimniecīb.		K o p a	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
Vidzemē	32.512	53	21.258	34	4.135	7	3.814	6	61.719	100
Kurzemē	13.702	41	14.523	44	3.295	10	1.845	5	33.365	100
Zemgalē	21.265	52	14.378	35	2.748	7	2.611	6	41.002	100
Latgalē	79.236	83	10.907	11	1.744	2	3.486	4	95.373	100
Latvija	146.715	64	61.066	26	11.922	5	11.756	5	231.459	100

Pēc skaita, tāpat kā pēc zemes kopplatības, visvairāk jaunsaimniecību Kurzemē (44%), vismazāk Latgalē (11%). Pavisam saskaitītas 231.459 saimniecības, no tām 64% vecsaimniecības, 26% jaunsaimniecības un pa 5% pārējās saimniecības un sīksaimniecības.

Dalījumam vecsaimniecībās un jaunsaimniecībās arvienu vairāk paliks tikai vēsturiska nozīme. Viena no galvenām pazīmēm, kas noteic lauku saimniecības raksturu ir zemes platība. Sekojošā tabulā grupēsīm visas saimniecības pēc to zemes platības pa apgabaliem.

-----
1) Latvijas lauksaimniecība 1929.g. 118.lp.

Saimniecību kopskaits pēc lieluma grupām 1929.gadā.¹⁾

	Vidzeme		Kurzeme		Zemgale		Latgale		Latvija	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Līdz 2 ha	7.264	12	3.206	10	4.573	11	6.756	7	21.799	10
No 2-10 ha	9.359	15	6.452	19	7.018	17	41.872	44	64.701	28
" 10-20 "	14.258	23	10.344	31	13.371	32	34.411	36	72.384	31
" 20-30 "	12.609	20	6.149	18	5.689	14	8.538	9	32.985	14
" 30-50 "	11.003	18	3.549	11	6.044	15	2.975	3	23.571	10
" 50-100"	6.662	11	3.320	10	4.112	10	757	1	14.851	6
Pāri par 100 ha	564	1	345	1	195	1	64	-	1.168	1
K o p a	61.719	100	33.365	100	41.002	100	95.373	100	231.459	100

Vislielākais skaits saimniecību ir ar platību 10-20 ha (31%). Šajā grupā ietilpst lielā daļa jaunsaimniecības. Latgalē, turpretim, lielākais skaits saimniecību ir grupā 2-10 ha (44%). Parastās zemnieku saimniecības jeb mūsu mazsaimniecības 2-30 ha ir pavisam 73% no saimniecību kopskaita. 10% ir vidējās saimniecības ar platību 30-50 ha; 6% lielā saimniecības 50-100 ha un tikai 1% saimniecību pāri par 100 ha. Vidējās un lielās saimniecības, kuŗu apstrādāšanā lielā mērā piedalās algotais darba spēks, ir lielākās vecsaimniecības, neat-savinātās daļas un kultūrālie centri.

Iepriekšējās tabulās, kas sastādītas pēc 1929.g.lauksaimniecības skaitīšanas datiem, pie vecsaimniecībām pieskaitītas visas pirkšanas, mantošanas vai dāvināšanas ceļā iegū-

-----
1) Latvijas lauksaimniecība 1929.g. 116.lp.

tās saimniecības, kas lielākas par 1 ha un arī rentes mājas; pie jaunsaimniecībām - visas no valsts z.f. iedalītās saimniecības līdz 27 ha un arī sīksaimniecības, kurām doti piegriezumi, kas lielāki par agrāko platību; sīksaimniecības - visas saimniecības ar platību līdz 1 ha.

Kultūrālām un citām valsts vajadzībām ir vēl atstāti valsts rīcībā daži lielāki un mazāki muižu centri un citi nomas objekti. 1930. gadā to skaits un platība bija šāda:¹⁾

<u>Muižu centri</u>	<u>skaits</u>	<u>kopplatība</u>
Valsts apsaimniekošanā	23	9.741,03 ha
Iznomāti	84	12.156,42 "
Citi ilggadīgi nomas objekti....	150	2.129,06 "
Kopa..	257	24.026,51 ha
=====		

Valsts apsaimniekojamie centri atrodās: 8 Vidzemē, 7 Kurzemē, 5 Zemgalē un 3 Latgalē. Tajos ierīkotas: 11 lauksaimniecības skolas fermas, 6 izmēģinājumu iestāžu fermas, 1 darzsaimniecība, 2 zirgu audzētavas un 5 laukkopības un lopkopības saimniecības. Divās ir pa divi iestādēm - izmēģinājumu stacijas un skolas. Pārējie 84 muižu centri iznomāti biedrībām, sabiedrībām, valsts un pašvaldības iestādēm un privātām personām, noteiktiem kultūrāliem mērķiem. Starp citiem iznomātiem objektiem ir: 32 ēkas, 24 rūpniecības iestādes, 73 zemes gabali un 21 pļavu gabals.

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 300-322.lpp.

Bijušiem muižu īpašniekiem, muižniekiem un baznīcām, pēc likuma 1.p. a) un e) punktu noteikumiem, atstātas neatsavināmas daļas zemnieku saimniecību lielumā:¹⁾

	<u>skaits</u>	<u>kopplatība</u>
bij.muižniekiem pēc 100 ha normas	408	41.658 ha
" " " 50 " "	845	45.558 "
baznīcām " 50 "	216	11.710 "
Kopa	1.469	98.926 ha
=====		

Valdības rīcībā atstāti nesadalītie kultūrālie centri. Tiem ir noteikts mērķis - lauksaimniecības kultūras pacelšana. Tādēļ tie atstāti pēc iespējas visos apriņķos. Bez tam valsts apsaimniekošanā, Mežu departamenta rīcībā ir:²⁾

meža zeme	1.379.122,25 ha
lauksaimnieciski izmantoj.zeme.....	55.309,93 "
pārējā zeme (purvi)	335.911,26 "
Pavisam...	1.770.343,44 ha
=====	

Visas pārējās muižas ir sadalītas jaunsaimniecībās un ar agrārās reformas izvešanu, Latvija ir kļuvusi par tipisku mazaizsaimniecību zemi. Ir sadalītas privāto muižu zemes, kas pirms tam aizņēma apmēram pusi no valsts platības. To vietā ir atstātas zemnieku saimniecībām līdzīgās neatsavināmās daļas, no jauna radītas vairāk kā 60 tūkstoši patstāvīgas lauku saimniecības un ap 20 tūkstoši cita rakstura saimniecības. Ar

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 296.lp.

2) Turpat. 684.lp.

to ir radīta saimnieciska patstāvība 80.000 ģimenēm. Ar pilnu tiesību var teikt, ka agrārā reforma ir netikai pārveidojusi mūsu saimniecisko dzīvi un zemes īpašumu attiecības, bet tā tieši vai netieši ir skārusi visus Latvijas pilsoņus.

4. Lielsaimniecības vai mazsaimniecības.

Latvijas agrārā reforma pamatojas uz valsts interesēm un saimnieciskās lietderības motīviem. Ar tās izvešanu ir izdarīts apvērsums mūsu agrārā iekārtā un visa tautas dzīve un valsts saimniecība nostādīta uz jauniem sociāli-ekonomiskiem pamatiem. Ir iznīcinātas lielās latifundijas, kurām piederēja lielā puse mūsu lauksaimnieciskās zemes, un to vietā radītas 50 reiz vairāk mazo saimniecību. Reformas pretinieki, kas reizē ir bijuši arī mūsu tautas un valsts pretinieki, ir ar visādiem līdzekļiem cīnījušies pret mūsu valsts nodibināšanu, izveidošanu un nostiprināšanu, bet visur viņi ir cietuši neveiksmes. Ar to ir jau attaisnojusēs agrārās reformas valstiskā nozīme. Bet ir bijuši iebildumi pret agrāro reformu arī par tās saimniecisko lietderību, jo ražošana lielsaimniecībās esot izdevīgāka nekā mazsaimniecībās. Tā ir lielo un mazo saimniecību problēma, kuŗa radusēs jau kopš XVIII gadu simteņa un vēl tagad nav teorētiski pilnīgi atrisināta.

Jautājums par mazām un lielām lauku saimniecībām ir savā ziņā relatīvs jēdziens, jo pie tam jāņem vērā ne tikai zemes platība, bet arī atrašanās vieta, intensīvitātes pakāpes un citi apstākļi. Pie saimniecību klasifikācijas katrā ze-

mē, pēc apstākļiem, to lielums var būt dažāds. Saimniecību sadalīšanā grupās pēc lieluma pie mums, tāpat citur, bieži lieto Rau Rošera sistēmu, kur klasifikācijai par pamatu ņem saimniecības īpašnieka un viņa ģimenes locēkļu lomu saimniecības darbos. Saimniecība, kuņas platība tik maza, ka tās apstrādāšana var būt tikai kā blakus nodarbošanās pie citas pamatnodarbošanās, tiek saukta par ceļu, arī par amatnieku vai strādnieku saimniecību. Mūsu apstākļos tās platība līdz 2 ha. Ja lauksaimniecība ir īpašnieka galvenā nodarbošanās, bet zemes platība par mazu, lai no tās pārtiktu un jāmeklē blakus nodarbošanās, tā ir sīksaimniecība. Mūsu likums par sīksaimniecībām noteica saimniecības ar platību līdz 15 ha. Saimniecība, kuņas platība ir pietiekoša, lai nodrošinātu īpašnieka ģimeni ar darbu un uzturu, ir mazsaimniecība. Pie mums tās platība var būt līdz 30 ha. Lielākās saimniecībās, pie mums ar platību līdz 50 ha, ir jau vajadzīgs papildu darba spēks, tās ir vidējas zemnieku saimniecības. 50-100 ha lielās saimniecībās pie mums pārsvarā būs algotais darba spēks, tās sauc lielzemnieku saimniecības. Ja pats īpašnieks neņem dalību darbu izpildīšanā, bet izdara to organizēšanu, rīkošanu un uzraudzību, tā ir lielsaimniecība. Pie mums tās būtu saimniecības ar platību pāri par 100 ha. Ja saimniecības platība ir tik liela, ka īpašniekam nav vajadzīgs to personīgi

vadīt, bet var pieņemt pārvaldnieku jeb muižkungu, tā ir latifundiju saimniecība.

Principiālā strīdū par lielām un mazām saimniecībām tiek ņemti vērā divi galvenie saimniecību tipi, t.i. lielsaimniecība, kurā apstrādā algots darba spēks, un mazsaimniecība, kur zemi apstrādā pats īpašnieks vai viņas augļu ieguvējs. Pēdējās mūsu agrārreformas likums ir noteicis par normāla tipa saimniecībām (ar platību līdz 22 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes) un iznīcina visas lielsaimniecības un privātās latifundijas (pāri par 100 ha). Tas iziet uz mazsaimniecību radīšanu, zemi nododot tiem, kas to apstrādā.

Ja piegriežamies mazsaimniecību pretinieku izteiktām domām, resp. iebildumiem pret mūsu agrāro reformu, tad īsumā atzīmēsim arī šī jautājuma vēsturi. Priekš tam izlietošu materiālus, ko sakopojis docents P. Starcs.

"Merkantelisti aizstāvēja mazsaimniecības.¹⁾ Tanī laikā modernās valsts dibinātājiem nācās vest cīņu ar feodāļiem, kuri negribēja samierināties ar savas varas ierobežošanu. Cīņā pret feodāļiem lielgruntniekiem monarhiem nācās balstīties uz zemniekiem. Tādēļ arī merkantelisti, kā modernās valsts dibināšanas ideologi, aizstāvēja zemniekus.

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 718.lp. un turpmāk.

Bez tam merkantelisti domāja, ka pie mazsaimniecību sistēmas var uz zināmas teritorijas mitināties lielāks iedzīvotāju skaits nekā pie lielgruntniecības sistēmas, kādēļ pirmā sistēma ir labvēlīgāka rūpniecības un tirdzniecības attīstībai."

"Pretēji merkantelistiem, fiziokrātu skolas pārstāvji bija karsti lielsaimniecību piekritēji. Fiziokrāti lauksaimniecību uzskatīja par izdevīgāko tautsaimniecības nozari, kurai vajadzēja būt galvenam ienākumu avotam valstī. Bet lai lauksaimniecība varētu attaisnot uz to liktās cerības, tad tai vajadzēja būt modernī nostādītai. Fiziokrāti domāja, ka lauksaimniecību var pēc zinātnes prasībām vest tikai lielsaimniecībās, kurū īpašnieki var piesavināties lauksaimniecības zinības vai arī var uzturēt zinātniski sagatavotu algotu saimniecības vadītāju. Fiziokrātiem likās, ka zemnieki, kādi viņi tai laikā bija, nav spējīgi ne piesavināties lauksaimniecības zinības, ne arī nostādīt saimniecības pēc zinātnes prasībām. Pēc fiziokrātu domām, modernā lauksaimniecība bij iespējama tikai lielsaimniecībās. Izejot no šādas pārliecības, fiziokrāti arī prasīja, lai valsts ved tādu saimniecisko politiku, kurā būtu izdevīga lielsaimniecībām un veicinātu zemnieku saimniecību izputēšanu, lai to zeme varētu drīzāk nonākt lielsaimniecību rīcībā."

"Adams Smits skatās uz jautājumu par lielām un mazām

lauku saimniecībām jau objektīvāk. Savā klasiskajā darbā par tautu bagātības cēloņiem (1776.) viņš norādīja uz lielsaimniecību priekšrocībām ražošanā, bet izcēla arī mazsaimniecību stiprās puses, ka tās labāk nodrošinātas ar darba spēku, pie kam tajās darbu veic ar lielāku rūpību nekā lielsaimniecībās, kur strādā algoti strādnieki."

"Mazsaimniecību pusē ļoti noteikti nostājās ekonomists Sismondi. Savā grāmatā "Jauni principi politiskā ekonomijā" (1819.) tas asi kritizē Adama Smita uzstādīto saimnieciskās brīvības dogmu. Ļoti spilgtās krāsās viņš tēlo to briesmīgo posta un nabadzības stāvokli, kādā nonāk pilsētas proletariāts pie brīvas konkurences saimnieciskā laukā. Kā pretstatu saimnieciski nomāktam pilsētas proletariātam Sismondi tēlo saimnieciski patstāvīgo zemnieku un prasa zemes piešķiršanu Itālijas zemniekiem dzimtsīpašumā, jo pie nomas attiecībām tos nežēlīgi izmantojot zemes īpašnieki-lielgruntnieki."

"Par labu mazsaimniecībām ir uzstājies arī Heidelbergas profesors tautsaimnieks Karlis Rau (1792-1870), kuŗš savā politiskās ekonomijas kursā nāk pie slēdziena, kas pamatots uz liela daudzuma faktu, ka mazās un vidējās saimniecības dod netikai lielāku brutto, bet arī tīro ienākumu nekā lielsaimniecības. Blakus mazām un vidēja lieluma saimniecībām

viņš atzīst par vēlamām arī dažas lielāka tipa saimniecības, kuŗas, pēc viņa domām, veicinātu lauksaimniecības tehnikas progresu."

"Francijas politisks darbinieks Passi kādā savā 1846.g.publicētā darbā izsakās, ka mazsaimniecības dodot lielāku tīro peļņu. Pēc viņa domām, lielsaimniecības vairāk noderīgas labības un siena ražošanai, bet mazsaimniecības labāk piemērotas tādām kultūrām, kas prasa vairāk darba spēka un rūpīgāku darba izpildīšanu. Angļu tautsaimnieks Džons Stuarsts Mills savā politiskās ekonomijas kursā (1848.) cildina mazsaimniecības un uzslavē to rūpību un enerģiju, ar kādu strādā zemnieki savās saimniecībās. Turpat viņš aizrēda, ka pie mazsaimniecību sistēmas ražo vairāk produktu, un ka pie tādas agrārās iekārtas valstī var atrast darbu un uzturu lielāks iedzīvotāju skaits nekā pie lielsaimniecību sistēmas."

"Visus šos pētījumus, kuŗus par lielo un mazo lauku saimniecību vājām un stiprām pusēm bija izdarījuši dažādi zinātnieki, vācu vēsturnieks un diplomāts T.von Bernhardi sako-
poja speciālā plašā grāmatā, kas publicēta 1848.gadā. Turpmākie autori nav varējuši šai jautājumā gandrīz neko jaunu pateikt, bet tikai centušies noskaidrot un tuvāk apgaismot vienu vai otru jau agrāk uzstādītu argumentu. Šis mierīgais pētīšanas un noskaidrošanas darbs drīz izbeidzās, jo jautā-

jums par lielām un mazām lauku saimniecībām un to turpmākiem likteņiem palika par akūtu politisku jautājumu, kurū jau sāka debatēt ar lielu aizraušanos un kaislību. Tas notika pēc marksistu skolas nodibināšanas. Marksistu skola uzstādīja ražošanas līdzekļu resp.kapitālu koncentrēšanās teoriju. Pēc šīs teorijas ražošanas līdzekļi arvien vairāk koncentrējas nelielas lielkapitālistu grupas rokās. Kad šis process būtu aizgājis jau pietiekoši tālu, tad šos ražošanas līdzekļus varētu ekspropriēt par labu visai sabiedrībai un ievest jaunu saimniecisku iekārtu - sociālismu."

"Kapitālu koncentrēšanās rūpniecībā marksistu skolas pārstāvjiem likās par pilnīgi pierādītu lietu. Lai sociālisma teorija būtu ticamāka, bija vēl jāpierāda kapitālu koncentrēšanās lauksaimniecībā. Bija jāpierāda, ka arī lauku iedzīvotāji proletarizēsies, ka zemnieku saimniecības ar miljoniem patstāvīgu ražotāju izputēs un to vietā stāsies lielgruntniecības, kurās zemnieki būs algotais darba spēks, kam vairs nebūs nekādas intereses aizstāvēt pašreizējo saimniecisko iekārtu, kurās pamatā ir privātā īpašuma institūts. Zemes īpašumu koncentrēšanos Kārlis Markss novēroja Anglijā un konstatēja, ka no 1851.g.līdz 1861.g. zemes īpašnieku skaits Anglijā samazinājies no 16.934 uz 15.066. 1867.g. izdotā "Kapitāla" 1.sējumā viņš saka, lielražošana lauksaimniecībā atstās vēl

lielāku revolūcionizējošu iespaidu nekā rūpniecībā, tādēļ ka tā iznīcinās vecās iekārtas atbalstu - zemnieku un pārvērtīs viņu par algotu darba spēku - laukstrādnieku."

"1868.g.parādījās G.Ekariusa grāmata "Strādnieka iebildumi pret D.S.Milla politiski-ekonomiskām mācībām". Tajā sevišķa vērība piegriezta sīkām zemnieku saimniecībām. Ar dažādu statistisku datu palīdzību Ekariuss taisa slēdzienus, ka franču zemnieki ātriem soļiem ejot pretī savai iznīcībai. To varot tikai apsveikt, jo zemnieku saimniecības esot neracionālas. Zemnieku saimniecību attiecības pret lielsaimniecībām esot tādas pašas, kā rokas ratiņa un stēļu attiecības pret vērpjamo un aužamo mašīnu. Zemnieku saimniecības esot notiesātas uz nāvi kā politiski, tā ekonomiski; tās esot piektais ritenis sociāli-polītiskā progresa ratos, svina bumba, kas nospiežot strādnieku kustību kā Francijā, tā arī citās zemēs. Strādnieki esot ieinteresēti, lai pašā saknē nožņaugtu ikkatru mēģinājumu ierīkot sīksaimniecību sistēmu valsts un baznīcas zemju sadalīšanas ceļā. Ari V.Liebknechts savos rakstos saka = Nāves spriedums sīksaimniecībām jau pasludināts un ar dažādu paliatīvu palīdzību var tikai pagarināt viņu priekšnāves ciešanas, jo nav patiesa līdzekļa to bojā ejas novēršanai. Suta arklis lauksaimniecībā iztaisīs tādu pat revolūciju, kā suta vērpjamā un aužamā mašīna rūp-

niecībā -tas iznīcinās sīksaimniecības. = 1891.gadā Erfurtes programmā arī apgalvots, ka zemnieki pieder pie tām vidusšķirām, kam jāiet bojā. To pašu izsaka Fr.Engels 1894.gadā. K.Kautskis 1899.g.publicētā grāmatā "Agrārjautājums" atzīst, ka zemnieku saimniecības turoties pretī izputēšanai tikai ar pārcilvēcīgu darbu un necilvēcīgu dzīvi. Tālāka sīksaimniecību pastāvēšana vedot pie tādas nabadzības un tādas cilvēku pazemošanas, ka nākoties jautāt, vai ir morāliska tiesība aizkavēt zemnieku saimniecību izputēšanu, ja arī tas būtu mūsu spēkos. Kautskis uzstādīja jaunu teoriju par agrāro evolūciju, pēc kuŗas bojā jāiet vidējām saimniecībām. Paliktu lielsaimniecības kā normālais lauksaimniecības tips un bez tam vēl parcelu saimniecības, kuŗās mitinātos lielsaimniecību strādnieki."

"Tādos pesimistiskos pareģojumos pagāja viens gadu desmits pēc otra, bet zemnieku saimniecību masu izputēšanu nekur nevarēja novērot. Tādēļ tīri dabīgi radās šaubas, vai pravietojumi par zemnieku saimniecību iznīkšanu ir kautcik pamatoti. Parādījās arī darbi, kuŗos kritizēja marksistu viedokli lielsaimniecību un sīksaimniecību jautājumā. No to autoriem minami Fr.Hercs, Maskavas prof.Bulgakovs un Vācijā Ed.Davids. Jautājumu sāka atkal noskaidrot ar speciālu pētījumu palīdzību, iegūstot drošus un sīkus datus par dažāda

lieluma saimniecībām. No pētījumiem, kas līdz šim izdarīti jautājumā par lielām un mazām lauku saimniecībām var taisīt sekojošu kopsavilkumu.

1. Katrai lauku saimniecību lieluma grupai ir savas vājās un savas stiprās puses.

2. Nav tādas saimniecību platības, kurai katrā laikā un katros apstākļos būtu visas priekšrocības.

3. Lielsaimniecībām atzīstamas zinamas priekšrocības labības ražošanā tirgum.

4. Zemnieku saimniecībām ir noteiktas priekšrocības lopkopības produktu ražošanā.

5. Izdevīgas cenas labībai rada labvēlīgākus apstākļus lielsaimniecībām, turpretim izdevīgas cenas lopkopības produktiem stiprina mazsaimniecības.

6. Mazas saimniecības, kuŗu galvenais uzdevums ir sagādāt darbu un iztikšanu sava īpašnieka ģimenei, var eksistēt arī sliktākos dabas un ekonomiskos apstākļos, kur lielsaimniecības vairs eksistēt nevar.

7. Sīkās saimniecības, kuŗās mazās zemes platības dēļ produktu ražošana nav pietiekoši racionāla un darba atmaksāšanās ir vājāka, ļoti svarīgas valstij tai ziņā, ka ar šādu saimniecību palīdzību uz nelielas platības var sagādāt darbu un saimniecisku patstāvību lielākam skaitam cilvēku,

kam ir ļoti liela sociāli politiska nozīme.

8. Jo mazāka ir saimniecības zemes platība, jo lielāku caurmēra brutto ienākumu iegūst no zemes platības vienības.

9. Veselīgu saimniecisku apstākļu dēļ ir vēlams, lai valstī būtu reprezentētas lauku saimniecību dažādas lieluma grupas, jo katrai no šām grupām ir savas zināmas priekšrocības."

No tā redzams, ka jautājums nav izšķirams tik vienkārši ar "ja" vai "nē", ir jāievēro vēl daudzi blakus apstākļi, lai dotu priekšrocību vienai vai otrai sistēmai. Arī prof.K.Balodis¹⁾ aizrāda, ka uz jautājumu par liel- un mazsaimniecībām var skatīties no divējādiem viedokļiem: no zemkopības darba ražīguma viedokļa un no sociālpolitiskā viedokļa. No sociālpolitiska viedokļa esot vēlams, lai valstī būtu cik iespējams vairāk patstāvīgu saimniekotāju. Prof.K.Balodis teorētiski aprēķinājis, ka darbs lielsaimniecībās varētu būt četras reizes ražīgāks nekā mazsaimniecībās²⁾, un aizrāda, ka kara laiku statistika pierādījusi, ka Vācijā ražas lielsaimniecībās par 10-15% augstākas nekā mazsaimniecībās.

Tagadējās valsts politikai viscaur jāievēro sociālpolitiskais viedoklis, arī agrārpolitikā, un šini ziņā mazsaimniecībām ir dodama priekšrocība. Kas attiecas uz ražošanas priekšrocībām, tad tagad tās tikpat labi var izmantot arī

1) Ekonomiskā politika. 36.lp.

2) " " " 37.lp.

mazsaimniecības. Tas panākts ar lauksaimniecības zinību popularizēšanu, ar sabiedrisko pašpalīdzību un kooperācijas palīdzību.

Ja sociālās utopijas māca, ka mazsaimniecībām ir jāiznīkst un nākotne pieder lielsaimniecībām, ka progresa ceļš ir daudzo mazo lauku saimniecību apvienošana nedaudzās lielās saimniecībās, tad kultūras vēsture pierāda tieši pretējo. Senām mednieku un arī klejojošām lopkopju tautām vajadzēja ļoti lielu zemes platību. No tās pašas zemes platības varēja pārtikt daudz vairāk ļaužu, kad tie sāka rūpīgāki ievākt zemes augļus un nometās uz pastāvīgu dzīvi. Iedzīvotāju skaitam vairojoties, tiem vajadzēja arī vairāk rūpēties par zemes ražu, sākt zemi kopt. Jo lielākam iedzīvotāju skaitam bij jāpārtiek no zināmas zemes platības, jo rūpīgāki bij zeme jāapstrādā, jākopj. Kad no lielajām komūnālām lauku saimniecībām atdalījās mazākas individuālas saimniecības, tas bija zemkopības progress, pāreja uz labāku zemes apstrādāšanu un pilnīgāku izmantošanu. Tādu pat ainu rāda saimnieciskā ģeogrāfija. Piemēram, ja Beļģijā un Holandē caurmēra mazsaimniecība var būt daudz mazāka kā Latvijā un vēl citās valstīs, tad tas norāda, ka tur zeme tiek ļoti kopta un lietderīgāki izmantota, ka tur ir augsta zemkopības kultūra. Beļģija un Holande ar savām augstām labības un kartupeļu ražām stāv visu Eiropas

valstu priekšgalā (sk.tab. 142 lp.), bet tās abas ir tipiskas sīksaimniecību un mazsaimniecību zemes. Tā Beļģijā vairāk kā 76% saimniecības ir lielumā līdz 2 ha un 98% saimniecības nav lielākas par 20 ha, bet Holandē - 88%. Pat vistipiskākā sīksaimniecību zemē Norvegijā, kur 69,5% saimniecību ir ar platību līdz 2 ha un 98,5% saimniecības nav lielākas par 20 ha, ir divreiz augstākas ražas nekā Latvijā.

Tāda ir dzīves īstenība. Bet sociālās utopijas, kuņas dažkārt dibinātas uz vienpusīgiem teorētiskiem aprēķiniem, neievērojot visus dzīves faktus, bieži to apgriež otrādi. Tad arī iznāk, ka mēģinot realizēt šādas utopijas, tiek sasniegti pretēji rezultāti: vispārējas labklājības vietā iestājas vispārējs posts un nabadzība, augstākas kultūras vietā - pagrimsana un mežonība. Tas, ko sociālisms sola zemniekiem nākotnē, ir jau bijis pagātnē un tie laiki ir izbeigušies ar dzimtbūšanas atcelšanu.

Dzīves īstenība rāda, ka nevis lielgruntniecības izkonkurē mazsaimniecības, bet pavisam otrādi - mazsaimniecības izkonkurē lielsaimniecības. Arī mūsu agrārā reforma ir tikai pātrinājusi dabīgo lielsaimniecību sadrupšanas procesu, kādu novērojam visās zemēs, kur vēl pastāv lielgruntniecība. Mazsaimniecību nodibināšana, ko izveda mūsu agrārā reforma, bija sen nobriedusi ekonomiska vajadzība, kuņas realizēšanos agrāk

kavēja politiskie apstākļi.

Tautas modinātājs Krišjānis Valdemārs daudzos avižu rakstos dedzīgi aizstāvēja mazsaimniecības, bet toreiz viņam bij vēl jāsaka:¹⁾ "Mazgruntniecība, kā brīvības stute, atrod Baltijā līdz šim visus pretiniekus; visiem pazīstamā lielgruntniecība tiek visur uzslavēta." Kā tautsaimnieks-reālpolitīķis viņš savu atziņu arī mēģināja pierādīt dzīvē. Nevarēdams to darīt dzimtenē, viņš pirka zemi Novgorodas gubernā (1863.g.) un sadalīja mazsaimniecībās latviešiem. Toreizējos apstākļos pretinieki viņa nodomus izputināja un sagādāja Valdemāram lielas nepatīkšanas un zaudējumus. Tomēr Valdemārs ir pareizi norādījis, ka Baltijā iesakņosies mazgruntniecība, un tieši tas saimniecību tips ir likts mūsu agrārreformas pamatā, kuŗam viņš pareģoja nākotni. Tā, rakstīdams par lielgruntniecību un mazgruntniecību Vācijā, Valdemārs saka:²⁾ "Visai apspiešanai par spīti mazajie aug un vairojas tā, ka pat lielgruntnieki sāk nākt pie pārlicības, ka nākamība pieder ne šiem, bet sīkgruntniekiem, kas paši apstrādā savu zemi un netur nekādus kalpus." Tas bija tajā laikā, kad marksisti jau pareģoja mazsaimniecību izputēšanu. Bet Valdemārs ieteic latviešiem dibināt mazsaimniecības. Tā kā muižu zemes

-----
1) Austrums 1886.g. 81.lp.

2) Austrums 1887.g. 731.lp.

bija ar visiem likumiem nodrošinātas, tad varēja runāt tikai par zemnieku zemi un Valdemārs ir principiāls mazsaimniecību piekritējs. Viņš saka:¹⁾ "Mūsu māju īpašnieku skaits augtin aug, bet dēlu un meitu skaits vēl ātrāk. Nu ceļas daudzreiz svarīgs jautājums: vai pirktu grunti priekš bērniem der dalīt vai nedalīt, bet uzkrāt vienam gruntes mantotājam uzdevumu, citiem bērniem naudā izmaksāt līdzīgu mantošanas daļu, tas ir: strādāt tāpat visu mūžu bez kapitāla, kā tēvs strādājis - lai gan ir zināms, ka daudz dziļu pārlabošanu var tikai nākt tad, kad zemturim nav kapitāls mūžam jāatdod citiem. Tēvs maksāja muižniekam, dēlam jāmaksā saviem brāļiem un māsām, kuņiem jāmeklē kalpu vietas svešumā. Ja šie brāļi mantotu zemes gabalu, tie strādātu priekš sevis labāki un vairāk, nekā tie strādās svešam saimniekam - un tas nāktu par labu pašiem strādniekiem, tēvijai un visai valstij." Viņš runā kā tautsaimnieks, kuņam rūp visas tautas un valsts labklājība, par mazsaimniecībām viņš runā kā par progresu, kas novērojams citās zemēs. Valdemārs saka:²⁾ "Kad nu mēs redzam tā Oldenburgā, kā Krievijā un visā Vakareiropā mazgruntniecību it brangi pastāvam, tad mums gan nederēs vairs latviešu rakstniecību krāsot ar teikumiem, ka sīkgruntniecības maitājot

-----
1) Austrums 1886.g. 81.lp.

2) Austrums 1887.g.733.lp.

civilizāciju, un ka neesot vēl tagad pielaižams mazs zemes lieluma mērs Baltijā - citiem vārdiem sakot: ka Baltijai vienīgai pasaulē vajagot palikt pa vecam zemes gabalu lielumā, lai gan, skatoties uz rītiem un vakariem, viss pārgriezies un pārgriežas vēl vairāk ik dienas."

Tā ir mūsu agrārās reformas ideoloģija jau pagājušā gadu simtenī. Mūsu agrārā reforma stāv uz drošiem pamatiem: tā ir izaugusi reizē ar mūsu tautisko pašapziņu, kopā ar mūsu brīvību. Krišjānis Valdemārs ir mūsu agrārās reformas ideologs. Jau pirms pus gadu simteņa viņš ir to aizstāvējis kultūras un vispārējās labklājības vārdā. Tagad mums nav vairs jāpūlās to aizstāvēt pret līdzīgiem pārmērumiem. Mūsu agrārā reforma ir jau padarīts darbs, kas runā pati par sevi - faktu valodu.

5. Agrārās reformas sasniegumi.

Latvijas valsts pirmais gadu desmits ir bijis saimnieciskās dzīves izveidošanas un agrārās reformas izvešanas laiks. Bija jāierīko un jāapgādā netikai jaundibināmās saimniecības, bet arī vecsaimniecības bija lielā mērā nopostītas un nolaistas, trūka vajadzīgo lopu un darbarīku. Var pilnā mērā teikt, ka pirmie pēckaņa gadi bija Latvijas lauksaimniecības uzbūves un saimniecību apbūves gadi. Šajā darbā valsts ir izrādījusi plašu gādību un atbalstu zemkopjiem. Līdz 1930.gadam jaunsaimniecībām un dzīves atjaunošanas vajadzībām no valsts izsniegti mežu materiāli par brīvu (invalidiem) un par pazeminātu taksu pavisam 10.075.638 m³ par Ls.13.357.538,-, bet to tirgus vērtība bijusi Ls.68.595.691,-.¹⁾ Tā valsts ir izmaksājusi saimniecību apbūvei Ls.55.238.153,-. Bez tam caur Valsts zemes banku, pēc L.stat.gada grām.datiem, ēku būvei un atjaunošanai līdz 1930.gadam izsniegti Ls.57.623.985,-. Apbūvei vien valsts ir izdevusi 112,9 milj.latu un ir izsniegti aizdevumi vēl citām vajadzībām.

Tā ir ievērojama summa, bet pēc būvniecības nodaļas aprēķina tā ir tikai viena piektā daļa no šajā laikā uzcel-

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 691.lp.

to ēku kopvērtības.¹⁾ Tā 1920.-1930.g.g. lauksaimnieki ir no jauna uzcēlušī vai atjaunojuši 319.233 koka, 10.398 jauktas un 25.735 ugunsdrošas ēkas, kuŗu kopvērtību Zemkopības ministrijas būvniecības nodaļa aprēķinājusi Ls.573.325.394,-.

Tas ir liels kapitālu ieguldījums, kas bija nepieciešams mūsu lauksaimniecības ražošanas atjaunošanai. Lielāko daļu no tā ir savākuši paši lauksaimnieki, tikai 1/5 ir devusi valsts. Šinī ziņā panākumi ir apmierinoši, jo pēc būvniecības daļas konstatējuma, 70% no visām jaunsaimniecībām un ap 75% no piešķirtām amatnieku saimniecībām ir jau pietiekoši apbūvējušās.

Ka mūsu lauksaimnieciskā ražošana, salīdzinot ar pirmskaŗa laikiem ir pilnā mērā atjaunota un vēl uzlabota, to rāda tālāk pievestie salīdzinošie dati. Vispirms salīdzināsim visu valstī esošo zemju izmantošanu, pēc dažādo kultūru kopplatības un to % no visu zemju kopplatības.

Zemes dažādo kultūru kopplatība Latvijā.²⁾

	1929.gada		1923.gada		1913.gada	
	ha	%	ha	%	ha	%
Aranzeme un augļu dārzi.	1.947.875,70	31,46	1.698.424,89	27,89	1.729.628	28,30
Plāvas.....	890.019,16	14,37	796.592,13	13,08)	1.904.204	31,10
Ganības.....	828.270,08	13,38	869.659,00	14,28)		
Kopa lauks. izmant.zemes	3.666.164,94	59,21	3.364.676,02	55,25	3.633.832	59,4
Meži u.krūmi	1.659.222,62	26,80	1.780.383,42	29,23	1.696.751	27,7
Neder.u.pārz.	866.163,22	13,99	945.203,57	15,52	787.653	12,9
K o p ā	6.191.550,78	100	6.090.263,01	100	6.118.236	100

1) Latvijas agrārā reforma. 676.lp.

2) " " " 725.lp.

Redzams, ka ievērojami pieaugusi aramzemes platība. Visas lauksaimnieciski izmantojamās zemes platība 1929.g., salīdzinot ar pirmskaņa gadiem, ir pieaugusi par 32.332,94 ha, bet salīdzinot ar 1923.gadu - par 301.488,92 ha. Neproduktīvās zemes platība ir pakāpeniski samazinājusies, zemes izmantošana kļuvusi intensīvāka.

Ari galveno mājlopu skaits ir pieaudzis.

Mājlopu skaits pirms un pēc kara gados 1000 gab.¹⁾

	<u>Zirgi</u>	<u>Liellopi</u>	<u>Aitas</u>	<u>Cūkas</u>
Latvija 1930	356,3	978,4	905,5	382,2
29	359,6	975,1	899,9	387,7
28	365,2	960,6	1.090,4	535,0
27	369,3	966,6	1.127,5	534,6
26	365,0	955,0	1.152,0	521,0
25	351,9	915,8	1.181,6	497,1
24	340,2	905,0	1.235,0	458,0
23	341,2	910,9	1.488,2	487,3
1909-1913	320,0	912,0	996,0	557,0

Augšējā tabulā redzams, ka pieaudzis zirgu un liellopu skaits. To varam izskaidrot ar aramzemes paplašināšanos un ar piensaimniecības attīstību. Pēdējo raksturo mūsu sviesta eksporta pieaugums no 10 tonnām 1921.gadā līdz 14830 t 1929.gadā un 16246 t 1930.gada 10 mēnešos.²⁾ Pirms kara Latvijā bija 88 kopmoderniecības, 1922.g. - 84, bet 1929.g. - 488. Tanī pat laikā bija ievērojams skaits citu sabiedrisku pasākumu lauksaimniecībā, no kuriem var minēt:³⁾

1) Latvijas lauksaimniecība 1930.g. 231.lp.

2) "Ekonomists" 1931.g.Nr.1

3) Latv.stat.gada gr.1929.g.156.lp.

Lopu pārraudz.b-bas	762	Sugas putnu audzēt.	145
Lopu audzētāju "	65	Māksl.zivju perināt.	5
Vaislas lopu stac.	575	Masīnu kopl.punkti	598 u.t.t.

1929.gadā sarīkotas 140 izstādes un apskates.

Kā ievērojamu sasniegumu var minēt caurmēra ražas pieaugumu, salīdzinot ar pirmskaņa gadiem, ko redzam sekojošā tabulā.¹⁾

Caurmēra raža no 1 ha kvintālos.

	Rudzi	Kvieši	Mieži	Auzas	Kartup.	L i n i	
						seklas	šķiedr.
Latvija 1930	13,7	15,3	10,6	10,7	117,9	3,6	3,8
29	10,1	10,8	11,4	11,3	130,7	4,1	3,9
28	8,4	11,4	4,9	6,1	40,1	1,5	2,1
27	10,1	13,4	7,0	5,8	83,9	2,6	2,9
26	6,2	10,8	9,9	8,6	123,4	3,9	4,0
25	11,9	14,2	10,1	9,2	94,9	3,6	3,9
24	7,5	10,6	9,0	8,1	90,2	4,1	4,3
23	10,5	10,9	7,5	7,8	73,8	2,9	3,4
1909-1913	9,3	12,4	9,1	9,1	80,3	3,7	4,3

Caurmēra raža ir cēlusēs bez izņēmuma visām labībām, tāpat kartupeļiem. Tikai liniem, kā sēklai tā šķiedrai, ir mazāka caurmēra raža, nekā 1909-1913.g.g. Tas sakarā ar zemajām cenām, pie kuņām linkopībai nav izredzes uz plašāku attīstību.

Augstāk runājam par vispārēju lauksaimniecības progresu visā valstī, bet tamlīdzīgus salīdzinājumus varam izdarīt arī starp atsevišķām saimniecību grupām. Tā varam salīdzināt atsevišķas zemes kultūras pret visas zemes kopplatību

-----
1) Latvijas lauksaimniecība 1930.g.235.lp.

vecsaimniecībās un jaunsaimniecībās 1929.g.

Zemes kultūru salīdzinājums vecsaimniecībās
un jaunsaimniecībās.¹⁾

	<u>Vecsaimn.</u> %	<u>Jaunsaimn.</u> %
Aramzeme, augļu un sakņu dārzi...	43,68	47,08
Plāvas	19,79	18,98
Ganības	19,25	18,38
Kopā lauks.izmantojamas zemes	82,72	84,44
Meži un parki	5,56	6,29
Purvi	5,43	3,77
Nederīga un pārejā zeme	6,29	5,50

Šie skaitļi rāda, ka no jaunsaimniecību zemes ir lielāks procents aramzemes un vispār attiecīgi vairāk lauksaimnieciski izmantojamas zemes, nekā vecsaimniecībās. Ir zināma lieta, ka lielsaimniecībās zemes izmantošana ir ekstensīvāka. Tā pirms kara Vidzemes muižās aramzemes procents bijis tikai 18,99%, bet zemnieku saimniecībās - 37,62% no zemnieku zemes platības. Tāpat Kurzemē attiecības bijušas 23,95 un 47,19%. Tas rāda, ka zemnieku saimniecībās aramzemes procents bijis divreiz lielāks, nekā muižu saimniecībās.

Tāpat varam salīdzināt lopu skaitu uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes vecsaimniecībās un jaunsaimniecībās.

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 726.lp.

Lopu skaits uz 100 ha derīgas zemes vecsaimniecībās
un jaunsaimniecībās.¹⁾

	<u>Vecsaimniecībās</u>		<u>Jaunsaimniecībās</u>	
	<u>Skaitis</u>	<u>Uz 100 ha lauks.zem.</u>	<u>Skaitis</u>	<u>Uz 100 ha lauks.zemes</u>
Zirgi	148.727	5,49	62.156	7,86
Govslopi.....	685.75			
Slauc, govīs.....	501.70			
Cūkas	252.13		12,25	
Aitas	620.28		240.870	30,47

Jaunsaimniecībās uz 100 ha lauks.izmantojamas zemes ir pat lielāks mājlopu skaits, nekā vecsaimniecībās. Tas izskaidrojams ar lielāku intensīvitāti pie mazākas saimniecību platības. Vispār dažas nevienādības, ko varam novērot pie vec- un jaunsaimniecību saimnieciskās salīdzināšanas, varam izskaidrot ar šo saimniecību nevienādo caurmēra platību, jo apskatīto vecsaimniecību caurmēra platība ir stipri lielāka, nekā jaunsaimniecību platība. Ka saimnieciskā ziņā nav starpības starp vienāda lieluma vec- un jaunsaimniecībām, tas pierādījies ar lauksaimniecības grāmatvedības biroja datiem, ko apstrādājusi Valsts statistiskā pārvalde, grupējot saimniecības pēc lieluma grupām un atsevišķi vecsaimniecības un jaunsaimniecības.²⁾ Tur redzams, ka saimniecībās ar platību līdz 20 ha, zemes kultūras, tāpat mājlopu skaits ir stipri

1) Latvijas agrārā reforma. 728.lp.

2) Turpat. 728.-730.lpp.

līdzīgs jaunsaimniecību caurmēra zemes kultūrām un mājlopu skaitam. Tādu pašu ainu dod pārskats par saimniecībās ieguldītiem pamata kapitāliem. Rīcības kapitālu līdzīga lieluma vecsaimniecībās iznāk mazliet vairāk nekā jaunsaimniecībās.

Parādu jaunsaimniecībām ir ievērojami vairāk nekā vecsaimniecībām.¹⁾ Tā 1927/28.g. uz 1 ha derīgas zemes bija aizņēmumu v. Ls 41,22, j. 130,17; bet 1928/29.g. v. Ls 50,57 un j. Ls 163,98. Skaidrais kapitāls uz ha derīgas zemes ir apmēram vienādā daudzumā. Tā attiecīgos gados visu vecsaimniecību caurmērā uz ha tas ir Ls 537,64 un Ls 550,49, bet jaunsaimniecībām Ls 545,53 un Ls 540,57.

Interesanti ir aprēķini par ražošanas izdevumiem dažāda lieluma saimniecībās, ko izdarījusi Valsts stat.pārvalde par tiem pašiem gadiem. Atzīmēšu no tiem kopsavilkumu. Ražošanas izdevumi latos caurmērā uz ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes:²⁾

Saimniecības pēc lieluma grupām.

<u>līdz 20 ha</u>		<u>20-50 ha</u>		<u>pāri par 50 ha</u>	
1927/28	1928/29	1927/28	1928/29	1927/28	1928/29
245,02	261,26	192,94	222,76	155,98	181,73
To starpā par darba spēku:					
130,86	135,40	99,66	98,08	74,26	74,84

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 731.lp.

2) Turpet. 732.lp.

Te ļoti noteikti redzama parādība, ka, jo mazāka ir saimniecības platība, jo lielāki ir ražošanas izdevumi caurmērā uz ha. No šīs starpības lielākā daļa nāk izdevumos par darba spēku, pārējais uz tekošiem izdevumiem un ieguldītā kapitāla procentiem.

Bet ražošanu liel- un māsaimniecībās ir jāaplūko vēl no cita viedokļa. Pēc tiem pašiem datiem Valsts statistiskā pārvalde ir aprēķinājusi brutto ienākumu no 1 ha. Kopsavilkumā dabujam šādu ainu par brutto ienākumu latos no 1 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes.¹⁾

Saimniecības pēc lieluma grupām.					
Līdz 20 ha		20 - 50 ha		pari par 50 ha	
1927/28	1928/29	1927/28	1928/29	1927/28	1928/29
223,16	204,47	184,15	177,07	146,90	144,11
Uz 1000 ls iegultā kapitāla					
305,53	264,95	264,95	244,17	245,86	234,82

Šie skaitļi savukārt rāda citādu ainu. Tā ir tāda: jo mazāka saimniecības platība, jo lielāks caurmēra ienākums no 1 ha. Arī uz ieguldītā kapitāla ienākums mazā saimniecībā ir attiecīgi lielāks.

Tamlīdzīgus pētījumus vajadzētu izvest daudz plašāki un par ilgāku laiku, lai varētu konstatēt šo parādību likumību. Augšā minētie dati ir tikai no zinama daudzuma saim-

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 733.lp.

niecību par 2 gadiem, tamdēļ nepievedu tos visumā, bet tikai kopsavilkumu, kas tomēr noteikti rāda šo skaitļu tendenci. Vispārīgi tā ir tāda, ka mazākā saimniecībā ražošanas izdevumi uz 1 ha ir lielāki un galvenā kārtā par darba spēku; bet ari brutto ienākums no ha mazākā saimniecībā ir attiecīgi lielāks. Tas kopā norāda, ka mazākās saimniecībās uz noteiktas zemes platības tiek patērēts vairāk darba spēka un tiek ražots vairāk produktu, nekā lielās saimniecībās uz tās pašas zemes platības. Īsi sakot, mazsaimniecības dod tautai vairāk darba un maizes, nekā lielsaimniecības. Tā tad mūsu agrārās reformas izvešana bija laimīgs sociālās problēmas atrisinājums.

Šī sociālā problēma tieši pēdējos gados daudzām valstīm ir kļuvusi ļoti draudoša. Plašā bezdarba dēļ bagātas valstis tiek novestas līdz krīzei. Kad nesen atpakaļ arī Latvijā sāka jo skaļi runāt par bezdarbu, tad beidzot noskaidrojās, ka Latvijā strādā vairāk ārzemnieku, nekā mums pašiem savu bezdarbnieku. Ir zināms, ka tieši lauksaimnieki nevienu gadu nevar iztikt bez ievestiem strādniekiem. 1929.g.lauks.skaitīšanā ir saskaitīti 18.106 no ārzemēm ievesti laukstrādnieki, bet 1930.g.ir bijuši Latvijā nodarbināti ap 23.000 laukstrādnieki ārzemnieki.¹⁾ Ari 1931.gada vasarā ar Ministru kabineta atļauju Latvijas lauks.centrālbiedrība iavedusi no Polijas

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 741.lp.

un Lietavas ap 1500 strādnieku. Bez tiem vēl pierobežas apgabalos strādā nezināms skaits no ārzemēm ienākušie laukstrādnieki. Doc.Starcs to skaitu aprēķina uz vairāk kā 20.000.

Lai arī pie mums ir izjūtama vispārējā saimnieciskā un sevišķi lauksaimnieciskā krīze, tomēr noteikti varam sacīt, ka faktiski Latvijā bezdarba nav. Ja pilsētās kā sezonas parādība ir novērojams darba trūkums, tad uz laukiem vēl asāk jūtam strādnieku trūkums. Visvairāk to izjūt lielās saimniecības, kur vajadzīgs vairāk algota darba spēka. Ja tanī pat laikā pilsētās daudziem trūkst darba, tas tikai rāda to, ka maižes mums vēl pagaidām netrūkst.

Agrārās reformas ekonomiskie sasniegumi ir augstu vērtējami, tāpat ne mazāk vērtīgi ir tās sociālie un politiskie sasniegumi. Tā lielā mērā ir iznīcinājusi sociālās pretešķības un radījusi īstu Latvijas pilsoņu pamatšķiru, saistīdama pie dzimtās zemes bijušos bezzemniekus un brīvības cīnītājus. Tanī pat laikā, kad visās mūsu kaimiņvalstīs ir bijuši sociāli sarežģījumi un politiski satricinājumi, Latvijā agrārās reformas izvešanas gadi ir mierīga darba un jaunuzbūves laikmets.

6. Nākotnes uzdevumi.

Ir izvesta agrārā reforma un īsā laikā sasniegti ievērojami panākumi lauksaimnieciskās ražošanas atjaunošanā. Salīdzinot ar lieliem kara zaudējumiem, šie panākumi ir ievērojami, bet samērā ar mūsu vajadzībām un iespējamībām, vēl atliek ļoti daudz, pēc kā censties.

Jau iepriekš aprādīts, ka Latvijai nācies ievest apm. 1/3 no visas patērētās maizes labības, bet tiek ievesti vēl citi lauksaimniecības ražojumi un uztura līdzekļi. No galveniem ievestiem pārtikas līdzekļiem 1929.g. būtu atzīmējami:¹⁾

Rudzi	126.680	ton.	par	Ls.	27.054.000
Kvieši.....	74.906	"	"	"	21.247.000
Cukurs.....	41.624	"	"	"	12.409.000
Ēdamtauki....	2.399	"	"	"	3.368.000
Olas.....	7.648	kastes	"	"	1.385.000
Silķes.....	25.452	ton.	"	"	7.670.000
Rīši	8.528	"	"	"	2.778.000
Apelsini.....	2.098	"	"	"	1.519.000
Augļi un ogas	4.450	"	"	"	3.300.000

*izņemti
gadi*

Bez tam vēl ievesti mieži, auzas, kukurusa u.c. Lopbarībai ievests: raušu 5.598 t, kliju 2.085 t.

Šie ievedumi gandrīz gadu no gada ir pieauguši, lai gan Latvijā tiek ražoti tie paši pārtikas līdzekļi jeb iespējams tos atvietot ar pašu ražotiem.

1) K.Ulmanis "Lauksaimniecības aizsardzība" 103.lp.

Pirmskaŗa laikā, salīdzinot mūsu zemi ar toreizējo valsti, mūsu lauksaimniecība ieņēma izcilus vietu. Lai gan tagad esam aizsnieguši to pašu stāvokli un vēl vairāk, tomēr tas ir vēl ievērojami zems, salīdzinot ar citām kultūras zemem. To redzam, salīdzinot ražas Latvijā un citās Eiropas valstīs. 1924.-1927.g.g. caurmērā galveno laukaugu raŗa no 1 ha kvintālos bija šāda:1)

Galveno laukaugu raŗa no 1 ha kvintālos.

(Caurmērā par 1924.-1927.gadiem.)

R u d z i:

Beļģijā.....	23,4	Vācijā.....	14,7	Lietavā.....	9,8
Šveice.....	20,3	Somijā.....	13,7	Bulgarijā....	9,3
Holandē.....	19,0	Luksemburgā.	13,0	Griekijā.....	9,2
Irija.....	17,5	Italiijā.....	12,9	Spanijā.....	9,1
Anglijā.....	16,9	Austrija....	12,7	<u>Latvijā.....</u>	<u>8,9</u>
Norvegijā...	16,8	Francijā....	11,3	Jugoslavija..	8,5
Zviedrijā...	15,2	Polijā.....	10,9	Rumanijā....	7,8
Čekoslovākijā	15,1	Ungarijā....	10,2	Krievijā.....	7,8
Danijā.....	15,0	Igaunijā....	10,1	Portugale....	4,6

K v i e š i:

Holandē.....	26,6	Čekoslovākijā	16,0	<u>Latvijā.....</u>	<u>11,2</u>
Danijā.....	26,5	Somijā.....	15,8	Jugoslavija..	10,3
Beļģijā.....	26,2	Francijā....	14,0	Igaunijā.....	9,9
Irija.....	24,5	Austrija....	13,8	Bulgarijā....	9,8
Anglijā.....	22,0	Luksemburgā.	12,5	Spanijā.....	9,1
Šveice.....	21,4	Ungarijā....	12,5	Rumanijā....	8,1
Zviedrijā...	19,8	Italiijā.....	11,8	Krievijā.....	7,2
Vācija.....	18,1	Polijā.....	11,8	Portugale....	6,8
Norvegijā...	16,3	Lietavā.....	11,2	Griekijā.....	6,8

-----
1) Skujeniķs. Latvija starp Eiropas valstīm. 100.-102.lpp.

A u z a s:

Belgija.....	25,0	Zviedrija..	15,5	Igaunija.....	8,2
Irija.....	22,6	Francija...	14,0	Lietava.....	8,2
Holande.....	20,9	Luksemburga	13,5	Krievija.....	8,2
Danija.....	20,9	Somija.....	13,2	<u>Latvija.....</u>	<u>7,9</u>
Sveice.....	20,3	Austrija...	12,8	Rumanija.....	7,5
Anglija.....	19,3	Polija.....	11,7	Spanija.....	7,5
Norvegija....	18,3	Ungarija...	11,6	Bulgarija....	7,4
Vacija.....	17,2	Italija.....	11,3	Griekija.....	6,9
Čekoslovākija	16,0	Jugoslāvija	9,1	Portugale....	3,9

M i e ž i:

Holande.....	27,2	Čekoslovākija	16,6	Lietava.....	10,8
Belgija.....	27,2	Francija.....	14,8	Italija.....	9,8
Danija.....	24,5	Austrija.....	13,8	Igaunija.....	9,6
Irija.....	24,0	Somija.....	13,0	Jugoslāvija..	9,5
Anglija.....	20,1	Luksemburga..	12,8	<u>Latvija.....</u>	<u>9,0</u>
Norvegija....	18,7	Polija.....	12,4	Griekija.....	8,4
Sveice.....	18,5	Ungarija.....	11,8	Krievija.....	7,3
Vacija.....	17,8	Spanija.....	11,3	Rumanija.....	6,9
Zviedrija....	17,5	Bulgarija....	10,9	Portugale....	5,5

K a r t u p e ļ i:

Belgija.....	189,5	Čekoslovākija	110,1	Lietava.....	97,1
Holande.....	164,8	Austrija.....	108,0	Krievija.....	86,7
Norvegija....	157,4	Somija.....	108,0	Portugale....	78,8
Anglija.....	154,6	Igaunija.....	108,0	Ungarija.....	75,7
Sveice.....	139,7	Zviedrija...	103,0	Rumanija.....	74,8
Irija.....	133,6	Francija.....	100,5	Italija.....	60,1
Vacija.....	130,8	Luksemburga.	100,5	Jugoslāvija..	47,0
Polija.....	119,0	Spanija.....	99,9	Bulgarija....	43,0
Danija.....	115,3	<u>Latvija.....</u>	<u>98,1</u>	Griekija.....	35,3

L i n u š k i e d r a:

Belgija.....	12,1	Spanija.....	5,7	Irija.....	3,8
Austrija.....	11,2	Čekoslovākija	5,4	Bulgarija....	3,4
Francija.....	8,3	Polija.....	5,4	Italija.....	3,1
Vacija.....	8,0	Lietava.....	4,8	Igaunija.....	3,0
Holande.....	6,8	Anglija.....	4,3	Somija.....	2,8
Jugoslāvija..	6,3	<u>Latvija.....</u>	<u>3,8</u>	Krievija.....	2,1
				Rumanija.....	1,7

Ar visām galveno laukaugu ražām starp 27 Eiropas valstīm Latvija ir tuvu pie pēdējām vietām, caurmērā 18.vietā. Apmēram 2/3 valstu ar savām caurmēra ražām stāv Latvijai priekšā. Te visa noslēpuma atslēga, kamdēļ mums savas labības nepietiek.

Latvijā labības ražas ir vairāk nekā divas reizes zemākas kā augstākās ražas Eiropā. Ka mūsu labības ražas ir iespējams pacelt līdz daudz augstākam līmenim, to pierāda atsevišķas saimniecības, kuņās tās ir daudz augstākas par vidusmēra līmeni. Prof.K.Balodis aizrāda¹⁾, ka Vecaucē prof.Berģs ir sasniedzis ražu 60 pudus no pūrvietas parasto 20-22 p.vietā. Tāpat doc.P.Lejiņš Ramavas paraugfermā uz pasliktas smilts zemes dabujis 40-45 pudus no pūrvietas. Laikrakstā "Zemgales Balss" 1929.g.sept.raksta, ka Mežotnes fermā nokults no pūrvietas: rudzu 60 pudu, kviešu 75 pudi un vasarāju sagaidot 50-70 pudu no pūrvietas. Šādas ražas ir sasniegtas zemi kārtīgi apstrādājot un pilnā mērā pielietojot mākslīgos mēslus.

Izvest to tādā pat mērā ikvienā saimniecībā tagādējos apstākļos gan nebūs iespējams. Lauksaimniekiem ir jāreķinas kā ar ražošanas izdevumiem, tāpat ar ražojumu cenām. Tagadējā krizes laikā, kad lauks.ražojumu cenas ir zemas, bet mākslī-

-----
Prof.K.Balodis "Latvijas saimniecība pie spējīgas un nesp. valdības."

gie mēsli samērā dārgi, ir lietderīgāki to lietošanu lielā mērā ierobežot. Tāpat tas ir ar citiem līdzekļiem, kas varētu pacelt lauksaimniecisko ražošanu.

Neapstāšos tuvāk pie visiem līdzekļiem un paņēmieniem, kas nepieciešami mūsu lauksaimnieciskās ražošanas pacelšanai, bet jāaizrāda, ka šī zinā tagadējie apstākļi nav labvēlīgi. Lauksaimniekiem nepieciešami par pieņemīgām cenām mākslīgie mēsli, lauksaimniecības mašīnas un vispārīgi tehniski uzlabojumi. Mūsu pašu rūpniecība vēl nevar to dot, un arī tirdzniecībā un saimnieciskā politikā šie uzdevumi nav pienācīgi atrisināti. Tāpat vēl kārtojams ir lauksaimniecības ražojumu tirgus.

Ārējos tirgos mūsu lauksaimniecības ražojumi ir ieguvuši daudzus noņēmējus; tas ir jau atzīstams sasniegums, bet atliek vēl daudzas iespējamības un priekšrocības, kas ir vēl arvien iegūstamas. Vairāk verības es gribētu piegriezt mūsu iekšējam tirgum, jo tas, man šķiet, ir vēl pilnīgi neorganizētā, haotiskā stāvoklī. Mums netrūkst tirgotāju, Rīgā un citās pilsētās to ir stipri par daudz, bet trūkst organizācijas un plānveidīgas darbības. Nemaz negribot apvainot mūsu tirgotājus, tomēr jāsaaka, ka viņi nespēj savu uzdevumu izpildīt un viņiem palīgā iet spekulanti. Tas nāk par ļaunu kā ražotājam, tā patērētājam. Ja patērētājam jāsamaksā divreiz tik daudz,

cik par to pašu preci saņem ražotājs, tā ir jau nenormāla parādība. Kā piemēru var minēt piena cenu, ko Rīgā maksā patērētājs un ko uz laukiem saņem ražotājs. To pašu var teikt par citiem produktiem, vismaz atsevišķos apvidos, un patērētājam pilsētā par augstu cenu bieži ir jāpērk vēl sliktā prece. Kara laikos radušies "maisinieki", kas brauc uz laukiem iepirkties pārtiku, pastāv joprojām, kamēr lielpilsētā ir dzīves dārdzība, bet dažā vietā nav kas ņem produktus par pusvelti. Dažādās vietās un laikos pastāv pat vairākkārtēja cenu starpība. Šādi apstākļi nevar veicināt ražošanas attīstību un mūsu tirdzniecības bilances uzlabošanu. Tagad dažreiz izdevīgāki pirkt ārzemes preces, nekā pašu zemes ražojumus. Latvijas ražojumu propaganda vien maz līdzēs, kamēr nebūs pienācīgi noorganizēts tirgus. Pie tam vēl jāizrāda, ka pie mūsu lauku ražojumiem visa vērība jāpiegriež netikai kvantitātes, bet arī kvalitātes pacelšanai.

Tie ir jautājumi, kuri vēl gaida savu pilnīgu atrisinājumu. Var teikt, ka mūsu lauksaimniecība vēl atrodas savas attīstības sākumā. Ar agrārās reformas izvešanu tai ir radītas attīstības iespējamības, bet šīs iespējamības ir vēl jāizmanto. Varbūt vēl dažus vārdus var teikt par to, kā tas vislabāk panākams.

Pie mums vēl kā politiskā, tā dažreiz arī saimnieciskā

dzīvē, ir parasts visus uzdevumus un pienākumus uzkraut valdībai un vainot valdību visos trūkumos un neveiksmēs. Tāpat tas dažreiz ir ar augšā minētiem jautājumiem, kas vēl rada grūtības mūsu lauksaimniekiem un visai mūsu saimniecībai. Bez šaubām pie to atrisināšanas valdībai ir iespējams un arī pienākums daudz ko darīt, bet nav pareizi, gaidīt lai valdība viena pati visus šos jautājumus nokārtotu - tas tomēr nav iespējams valdībai vien. Apgādāt par pieņemīgām cenām mākslīgos mēslus un lauksaimniecības mašīnas, ierīkot lauks.ražojumu pārstrādāšanu, noorganizēt transportu, ārējo un iekšējo tirgu, nodrošināt pieņemamu kreditu - te visur valdība var izrādīt aktīvu līdzdalību un atbalstu, bet galvenā iniciatīve pie tam būtu jāuzņemas pašu lauksaimnieku kooperatīvām organizācijām.

Jau pagājušā gadu simtenī iesākās mūsu lauksaimniecības atdzimšana, atbalstoties uz sabiedrisko pašpalīdzību. Kara gados šīs organizācijas tika sagrautas un pēckara laikā visās lietās lielākā iniciatīve bija jāuzņemas valstij. Valsts izveda agrāro reformu un izrādīja vislielāko atbalstu jaun-saimniecību ierīkošanā; pēc tam atlikušos uzdevumus mūsu lauksaimniecības pacelšanā vairs nevar veikt valdība vien, te lielākais darbs piekrīt agronomiskai pašpalīdzībai. Šinī ziņā ir jau gūti zināmi panākumi un tos ir atbalstījusi arī valdības agrārpolitika. Tā 1930/31.s.g. Lauksaimniecības pārvalde

pie Zemkopības ministrijas ir izsniegusi agronomiskai palīdzībai pabalstu veidā 13 mūsu lauksaimnieku sabiedriskām organizācijām Ls 433.989,-¹⁾ Šajā organizācijās ir nodarbināti 194 algoti agronomijas darbinieki un 22 kooperācijas darbinieki. Sarīkoti 642 ceļojoši kursi un 1760 priekšlasījumi.

Tomēr daudz lielāka un plašāka ir tiešā valdības līdzdalība lauksaimniecības pacelšanā. Tā izteicas lauksaimnieku kreditēšanā, tirdzniecības līgumos, muitas politikā, lauksaimniecības ražojumu cenu garantijās, ārējo tirgu regulēšanā u.c. Tāpat lauksaimniecības pacelšanai valsts ir ierīkojusi kultūrālos centrus un uztura lauksaimniecības skolas. Ja viss tas kopā nav vēl devis apmierinošus panākumus un vēl atliek ļoti daudz kā vēlēties, tad pirmām kārtām, vairāk sabiedriskas pašierosmes un uzņēmības it visās lauksaimniecības ražošanas nozarēs un tāpat arī tirdzniecībā.

Pēdējos gados ir strauji attīstījusēs mūsu piensaimniecība, jo tā ir vai vienīgā nozare, kas dod mūsu lauksaimniekiem pastāvīgus ienākumus. 1929.g.31.decembrī ir pastāvējušas 442 sabiedriskas un 46 privātas piensaimniecības sabiedrības, ir darbojušās 762 lopu pārraudzības biedrības. Tomēr lopu pārraudzības b-bās tā paša gada 1.aprīlī bija apvienotas tikai apm.27% no visām saimniecībām, kas piedalās pieno-

-----
1) Pārskats par Lauksaimn.pārvaldes darbību 1930/31.g.

tavās.¹⁾ Tā tad te daudz vēl nedarīta darba. Citās saimniecības nozarēs, piem. graudkopības pacelšanā, ir darīts vēl mazāk. Nav attaisnojams, ja mēs kādu ražošanas nozari atstājam novārtā, sevišķi tad, ja tas rada iztrūkumu mūsu tirdzniecības bilanci.

Agronoms K. Ulmanis saka²⁾, ka ražas pacelšanu varētu nodrošināt, ja Latvijā nodibinātu lauku pārraudzības biedrības, kādas pastāv Vācijā. Tur tās pastāvēt pie vietējām lauksaimniecības skolām, vadot izmēģinājumus, dodot lauksaimniekiem padomus un ierīkojot paraugsaimniecības. Bez tam arī sēklas uzlabošana varēsot pacelt Latvijā ražas par 20-25%.

Te tikai īsumā minēti vēl darāmie darbi mūsu lauksaimniecības pacelšanā un līdz ar to mūsu saimnieciskās dzīves stabilizēšanā. Galvenais uzdevums te piekrīt personīgai iniciatīvei un sabiedriskai pašdarbībai. Ari valsts loma zemes ierīcībā ar agrārās reformas izvešanu nebūt nav beigusēs. Bez jau minētās darbības ir pavisam jauni, vēl nedarīti uzdevumi. Tie ir iedalīto saimniecību galīga uzmērīšana un zemes kadastra izvešana.

Atliek minēt vēl vienu, pašu galveno faktoru mūsu lauksaimniecības pacelšanā, tā ir zinātne, ilgā laikā pētījumos

-----
1) K. Ulmanis. Lauksaimniecības aizsardzība. 107. lp.

2) Turpat. 109. lp.

un piedzīvojumos lauksaimniecībā iegūtās zināšanas. Ar to mūsu lauksaimnieki tiek apgādāti vēl ļoti mazā mērā. Skolas ir galvenās zinātnes izplatītājas, bet tās rūpējas vairāk par jauno paaudzi, kas savas zināšanas pielietos nākotnes darbā. 1929. gadā saskaitītas, nerēķinot sīksaimniecības un pārējās saimniecības, apm. 210 tūkst. lauku saimniecību (vecsaimn. un jaunsaimn.). Mēs zinām, ka starp šo saimniecību īpašniekiem ļoti maz ir tādu, kam būtu speciāla lauksaimnieciska izglītība. Nevar taču sagaidīt, ka viņi, ar tām pašām no tēviem mantotām zināšanām, savu zemi labāk kops un vairāk ražos, nekā viņu tēvi ir ražojuši. Sarīkotās izstādes un priekšlasījumi varēs dot ierosinājumus tikai tad, ja zināšanas ir jau skolā iegūtas. Nepieciešami būtu dibināt, varbūt, lauksaimniecības ziemas skolas, vai arī saistīt šo uzdevumu ar pēdējos gados plaši organizējamām papildu skolām. Ari lauku pārraudzības biedrības, zinātniski sagatavotu speciālistu vadībā, varētu daudz palīdzēt mūsu lauksaimniekiem praktiskā darbā.

1931. gadā bez Latvijas universitātes Lauksaimniecības fakultātes Latvijā darbojās vēl 52 lauksaimniecības mācības iestādes, starp tām Kaučmindešes zeminārs, 3 vidusskolas un 48 divgadīgas lauksaimniecības skolas.¹⁾ Atvērta 1 viengadīga mājturības skola un Rīgā lauksaimniecības tautas augstskola.

-----
1) Pārskats par Lauks.pārvaldes darbību 1930/31.g.

Priekš visas Latvijas šis skolu skaits ir ļoti niecīgs, pat trīsreiz lielāks tas būtu vēl par mazu. Nav cerības, ka lauksaimniecības skolu skaits tiks drīzā laikā pietiekoši pavairots. 2.pakāpes pamatskolā ir ieviesta lauksaimniecības mācība 1 st.nedeļā, bet tam ir ļoti maza nozīme, jo priekš tam nevar būt arī speciāla skolotāja. Būtu vēlams, lai uz laukiem pie katras otrās pakāpes pamatskolas tiktu atvērta speciāla lauksaimniecības klase, kā īpašs nozarojums V un VI klasēm.

Latvijas zeme, ko turam kā senču mantojumu, ar zobenu to esam atkaņojuši, ar tiesību varu nostiprinājuši, bet ar zinātni mums tā vēl jāiekaņo un jāizdaiļo ar nenogurstošu darbu. Tad viņa taps mums vēl mīļāka, vēl dārgāka.

7. Muižnieku sūdzība Tautu Savienībai.
-----

a) Muižnieku sūdzība un tās motivācija.

Ir cilvēki, kuŗi negrib atzīt mūsu agrāro reformu un mūsu tiesības, pašiem lemt par savu zemi un savu likteni. To pierāda minoritātu sūdzība Tautu Savienībai par mūsu agrāro reformu. Šī sūdzība nav traucējusi reformas gaitu, ne arī iespaidojusi Latvijas attiecības ar citām valstīm Tautu Savienībā, bet tā raksturo mūsu bij.muižniekus, kas arvien vēl nespēj aizmirst savas varmācības laikus un samierināties ar tagad esošo īstenību. Viņu sūdzība ir raksturīga priekš daļas mūsu minoritātu izturēšanās pret Latviju un latviešiem arī turpmākā laikā. Tā ir arī zinams pārbaudījums mūsu agrārai reformai. Minoritātu muižnieki mēģināja apstrīdēt tās likumību no starptautiski atzīto tiesību viedokļiem. Viņu iebildumi ir atspēkoti un noraidīti kā nedibināti. Tautu Savienība noraidīja minoritātu muižnieku sūdzību par mūsu agrāro reformu. Līdz ar to Latvijas agrārā reforma ir guvusi starptautisku atzīšanu, līdzīgu atzīšanai de iure.

Minētā sūdzība ir plašs darbs, sastāvošs no vairākām daļām un pielikumiem. Te varam to apskatīt tikai īsumā. Tā saucas: "Latvijas cittautiešu zemes īpašnieku - vācu, poļu un krievu minoritātu petīcija Tautu Savienības padomei".

Parakstījuši: W. Baron Fircks un M. von Vegesack, Latvijas Saeimas deputāti. Tā tad tie nav bez tiesībām izdzīti trimdinieki, kas žēlojas par viņiem nodarīto netaisnību; tie ir paši neaizkaramie likumdevēji. Viņu sūdzība ir vērsta pret Saeimu, kurā viņi paši ieiet kā deputati, pret likumiem, kuŗu radīšanā paši līdzdarbojušies.

Petīcija iesniegta Tautu Savienības ģenerālsekretāram 1925.g.maijā, kā iesniedzēji raksta: "sakarā ar Latvijas agrārreformas likumu atsavināto zemes īpašnieku lūgumu attiecībā uz mazākuma tautībām nodarītiem zaudējumiem".¹⁾ Iesniedzēji atsaucās uz minoritātu līguma principiem, kuŗus Latvija Tautu Savienības Padomei solījusi ievērot un padoties Padomes spriedumam, ja minoritātu faktiskais stāvoklis nesaskanētu ar viņu tiesībām. Tajās noteikts, ka "pavalstnieki, kuŗi pieder pie mazākumtautību pilsoņiem, baudīs to pašu apiešanos, un tās pašas tiesiskās un faktiskās garantijas, kā pārējie pilsoņi". Turpat iesniedzēji vēl aizrāda, ka ar agrārās reformas likumu Latvijā atsavināti 2,7 milj.ha zemes, kuŗa pieder mazākumtautību pilsoņiem, bet vairākumtautību pilsoņu zeme (zemnieku zeme) neesot atsavināta; ka zemniekiem atstāti īpašumi 100-300 ha lielumā, bet muižniekiem tikai 50 ha un atņem-

-----
1) Materiāli Latvijas agrārās reformas vēsturei. 5.lp.

ti centri; ka visi zemes īpašumi, kuŗi piederot muižniekiem latviešiem, nepārsniedzot 20.000 ha un pēdējiem esot atļauts tos paturēt, sadalot starp ģimenes locekļiem; ka Latgalē cit-tautībniekiem piederošām lauku mājām ar speciālu likumu esot piedots muižu zemju raksturs; ka minoritātu deputātus nepie-laižot Centrālā zemes ierīcības komitejā; ka lielgruntnieku slēgtie līgumi ar mazākumtautību zemniekiem netiekot atzīti; ka zemes īpašumu iegūšana padota Tieslietu ministrijas sprie-dumam un caur to minoritātu pilsoņiem samazināta to iegūšanas iespējamība; ka muižniekiem atsavināti arī meži, ūdeņi un purvi bez kāda sakara ar agrārreformu; ka atsavinātas hipotē-kārās parādu prasības un aktīvie servituti; ka pretlikumīgi at-savināti rūpniecības uzņēmumi, un būves pilsētu un miestu ro-bežās; ka minoritātu pilsoņi nesaņem atlīdzību par viņiem at-savinātiem īpašumiem un par ražu, - un beidzot lūdz Tautu Savienības Padomi pieprasīt Pastāvīgās Starptautiskās Tiesas atsauksmi par sekojošiem jautājumiem:

I Vai muižnieku zemju īpašniekiem pēc minoritātu tiesību principiem esot tiesības prasīt, lai viņu īpašumus neat-savinātu agrārās reformas labā zem citiem noteikumiem, nekā citu īpašnieku kategorijām, un, galvenā kārtā, lai eksploatācijas centriem būtu atstātas pietiekoši lielas zemes platības, lai varētu turpināt dzīves spējīgas saim-

niecības?

- II Vai tiem esot tiesība paturēt savus mežus, purvus, ūdeņus, rūpniecības uzņēmumus, savas hipotēku parādu prasības un aktīvos servitūtus?
- III Vai tiem tiesības uz pilnīgu atlīdzību par tām īpašuma daļām, kuŗas var atsavināt?
- IV Vai tiem esot tiesības uz satisfakciju t.i. uz viņu mantu atdošanu, un ja tāda nebūtu iespējama, tad uz atlīdzību naudā par visiem zaudējumiem bez izņēmuma, kuŗi cēlušies caur viņu īpašumu daļu, p.p. mežu, eksploatācijas centru vai rūpniecības uzņēmumu zaudēšanu, kuŗu atsavināšana nebij pielaižama saskaņā ar I panta principiem?
- V Vai mazākumtautību pilsoņiem esot tiesības prasīt likumīgas garantijas, ka ar tiem pie zemes izdalīšanas apiesies tādā pašā veidā, kā ar vairākuma pilsoņiem, lai pirmējie varētu pēc patikas iegūt zemes īpašumus, tāpat kā pēdējie?¹⁾

Tādas ir minoritātu sūdzības prasības, kuŗas tie izskaidro klātpieliktā memoranda 39 lapaspusēs un ilustrē ar pielikumos pievienotiem materiāliem.

Muižnieku prasību motivācija sabrūk savās iekšējās pretrunās. Piemēram, viņu I prasība ir "lai viņu īpašumus ne-

-----
1) Materiāli Latv. agrārās reformas vēsturei. 9.-12.lpp.

atsavinātu zem citiem noteikumiem nekā citu īpašnieku kategorijām" un V prasība, lai "ar mazākumtautību pilsoņiem pie zemes izdalīšanas apietos tāpat kā ar vairākuma pilsoņiem".

T.i. viņu pirmā un pēdējā prasība ir pēc vienlīdzības likuma priekšā. Tā ir prasība, kas jāievēro ikvienā tiesiskā un demokrātiskā valstī, uz to ir tiesība ikvienam Latvijas pilsoņim. Visi Latvijā izdotie likumi, kuŗi nosaka viņas pilsoņu tiesības, pienākumus un attiecības, iziet uz to, lai radītu un uzturētu šo vienlīdzību, cik tas ar likumiem iespējams.

Ari agrārās reformas likuma mērķis bija iznīcināt sen radušos un ilgi pastāvējušo nevienlīdzību, kas kavēja visas tautas radošo darbu un visas valsts attīstību. Bez šāda likuma Latvija nebūtu tiesiski demokrātiska valsts.

Bet prasība pēc vienlīdzības - tā muižniekiem ir tikai kā nepieciešamā apsega viņu galvenām prasībām - "un, galvenā kārtā, lai eksploatācijas centriem būtu atstātas pietiekoši lielas zemes platības, lai varētu turpināt dzīves spējīgas saimniecības".

Visu I prasības saturu īsumā var izteikt šādi: "Lai būtu vienlīdzība, tad atstājiet mums muižas." Tālāk viņi prasa atstāt: mežus, purvus, ūdeņus, rūpniecības uzņēmumus, hipotēku parādu prasības un aktīvos servitutus. Bet ja nu ko atsavina, tad par to lai samaksā tos miljardus, ko muižnieki

prasa. Tā kā atsavināšana ir jau notikusi, tad viņi prasa visu mantu atdošanu, un ja tas nebūtu iespējams, tad atlīdzināt naudā visus zaudējumus bez izņēmuma. Tās ir muižnieku galvenās prasības, kuŗas viņi iesāk un nobeidz ar prasību pēc vienlīdzības. Viņi tieši nesaka, ka ir pret agrāro reformu, bet tikai prasa, lai tiem atstājam viņu zemi, mežus, ūdeņus u.c.mantas ar visām privilēģijām; viņi prasa, lai tauta maksātu muižniekiem miljardus par visu, ko tā sev izcīnījusi. Nemiet savu brīvību, bet visu citu atstāriet mums un maksāriet. Muižnieki sola tautai to pašu "putna brīvību", ko deva 1817/19.g.g. Pēc tam mūsu tēvi vergoja un maksāja, nekad neiegūdami īstu brīvību un tiesisku vienlīdzību.

Savas galvenās prasības viņi viscaur pamato, izejot no agrāk pastāvējušās faktiskās un tiesiskās nevienlīdzības. Piemēram, savā memorandā viņi raksta:¹⁾ "Starpība starp muižnieku un zemnieku zemēm ir senāko Baltijas provinču juridiskās evolūcijas sekas. Viņa ir cēlusēs pateicoties iedzīvotāju sadalīšanai dažādās šķirās. Muižnieku šķirai piederēja "muižnieku zemes", bet zemniekiem viņu "zemnieku zemes". Zemju klasifikācija ir tikpat negrozāma, kā arī pašas kārtas". Un turpat tālāk: "Izšķirība starp muižnieku un zemnie-

-----
1) Materiāli Latvijas agrārās reformas vēsturei. 18.lp.

ku zemēm līdz pat šai dienai ir bijusi par pamatu klašu sadalīšanai, p.p. ceļu klašas. Līdz pašām beigām muižnieku zemes bij paturējušas sekošas priekšrocības: patronāta un medību tiesības un tiesību atvērt dedzinātavas un alus darītavas." Par šo priekšrocību atcelšanu (akt.servituti) muižnieki prasa samaksu. Viņi prasa samaksu par agrāk lietotām privilēģijām, tā tad arī par bijušiem tituliem būtu tagad jāmaksā. Šādas prasības viņi iesāk un nobeidz vienlīdzības vārdā. Vai tā būtu vienlīdzība, ka mums un mūsu bērniem būtu jāmaksā muižniekiem par to, ka mūsu senči ir tiem vergojuši?

Atsavināto īpašumu vērtību muižnieki aprēķinājuši 60 miljardi L.rb. = Ls 1.200 milj. Cik maksātu visa no viņiem pārkamā "vienlīdzība", ierēķinot visas bijušās muižnieku privilēģijas, to viņi nav pateikuši un laikiem nav arī aprēķinājuši. Nav nekādas nozīmes to darīt, jo ar zeltu tas nav samaksājams. Par savu brīvību un vienlīdzību Latvijas dēli ir maksājuši ar savām asinīm.

Latvijas pilsoņu tiesības un vienlīdzību mēs esam devuši arī bij.muižniekiem. Bet viņi to sajūt kā nevienlīdzību un grib mūs tiesāt par to, ka viņus ir notiesājusi vēstures tiesa.

Muižnieku prasības ir tomēr tā kombinētas un ilustrētas, ka tie varējuši ar tām maldināt pat autoritātīvus

zinātniekus-juristus. Tā muižnieku sūdzībai pievienoti atzi-
numi no prof. Hugh H. L. Bellot, Londonā, un prof. A. de Lapradelle,
Parīzē. Pirmais no viņiem, atrodot par pierādītiem visus sū-
dzības iesniedzēju minētos faktus, domā, ka Starptautiskai tie-
sai vajadzētu pārbaudīt, vai Latvijas agrārlikums un likums
par atlīdzību bij. zemes īpašniekiem nerunā pretim noslēgtiem
miera līgumiem, Latvijas republikas satversmei un starptau-
tisko tiesību principiem, ka pēcnācējas valstij nav tiesības
neievērot viņas pilsoņu pamattiesības un konfiscēt privātīpa-
šumus bez atlīdzības.¹⁾ Prof. A. de Lapradelle arī devis at-
zinumu, ka Latvijas agrārlikums aizkar īpašuma tiesības un
vērstis pret minoritātēm, jo faktiski no tā visvairāk esot cie-
tušas minoritātes.²⁾

b) Latvijas valdības atbilde.

Pie muižnieku sūdzības Tautu Savienībai Latvijas val-
dība iesniedza savas piezīmes 1925. g. novembrī. Iztirzājot un
ar attiecīgiem datiem apgaismojot visus sūdzībā minētos ap-
stākļus, valdībai nācās konstatēt, ka sūdzībā minētie fakti
ir nepatiesi, jeb arī nepareizi un tendenciozi izskaidroti.
Caur to arī atzinumu devēji bij maldināti. (Tas vēlreiz pie-
rāda, ka bez vēsturisko un faktisko apstākļu pārzināšanas

1) Materiāli Latv. agrārās reformas vēsturei. 139.-152. lpp.

2) Turpat. 155.-169. lpp.

nav iespējams mūsu agrāro reformu pareizi novērtēt.) Tāpat valdībai bijis jākonstatē, ka Latvija, kā pēcnācēja valsts, nav varējusi aizkart agrākā valstī resp. Krievijā iegūtās īpašuma tiesības, ka šāds arguments pievienotā atzinumā laikam pievests aiz pārpratuma. Jo konstatējams, ka priekšgājējā valstī t. i. Krievijā visi zemes īpašumi bija nacionālizēti jau pirms Latvijas nodibināšanas ar 1918. g. 19. februāra dekretu.¹⁾ Un ka nevar noteikt uz aritmetiskās proporcijas pamata, vai kāds likums ir vērsts pret minoritātēm, jo šāda kalkulācija padarītu neiespējamu jebkuŗu likumdošanu.

Nav nozīmes uzskaitīt visas petīcijā atrodamās nepareizības un aplamības, tās iekšējā pretruna ir noskaidrota jau sākumā. Apstākļus pilnīgi noskaidro valdības sakopotie materiāli, kas iesniegti Tautu Savienības ģenerālsekretāram, sakarā ar muižnieku sūdzību. Apskatot minoritātu juridisko stāvokli Latvijā pēc Republikas Satversmes un citiem Latvijā pastāvošiem likumiem, valdība konstatē, ka visi Latvijas pilsoņi ir likumu priekšā vienlīdzīgi, nepastāv nekādi ierobežojumi tautības, ticības vai rāsas ziņā, ka tiesiskais un faktiskais stāvoklis, kādu bauda Latvijas etniskās minoritātes valodas un ticības ziņā, pilnīgi saskan ar minoritātu aizsardzības galveniem principiem.²⁾ Pārskatā par muižu un zemnieku

-----
1) Materiāli Latv. agr. ref. vēsturei. 270. lp.

2) Turpat. 177.-183. lpp.

zemēm Vidzemē un Kurzemē aizrādīts, ka sūdzību iesniedzēju pārmetums, ka agrārlikums taisot izšķirību starp muižnieku zemēm, kuŗas tie nosauc par minoritātu zemēm, un zemnieku zemēm, kuŗas viņi nosauc par latviešu zemēm, un ka atsavināšanai esot padotas vienīgi minoritātu, bet ne latviešu zemes, - ka šāds apgalvojums ir nepareizs un nedibināts. "Sevišķas muižnieku zemes Latvijā nav un nekad nav bijis, bet ir gan muižu zeme (Hofesland), kuŗa aizvēsturiskiem iemesliem pagājušos gadusimtenos šē nodibinājusēs kā zeme, kuŗa bij svabada no nodokļiem un klausām un kuŗai pretstatā arvien bij ar klausām un nodokļiem apgrūtinātā zeme (Gehorchsland). Pēdējā atradās zemnieku lietošanā un kad pagājušā gadusimtenī agrārie likumi tai piesprieda sevišķu aizsardzību, lai nodrošinātu šo zemi zemniekiem, tā arī tika iesaukta par zemnieku zemi".¹⁾

Plaši apskatīts "agrārās reformas likums raugoties no minoritātu aizsardzības principa viedokļa". - "Agrārās reformas pamati, apmērs un virziens bij jau noteikti no paša agrārjautājuma būtības, no jaunās Latvijas valsts saimnieciskās un sociālās uzbūves un no agrāko valdību uzsāktās agrārreformas pamatprincipiem".²⁾

Aizrādīts, ka vēstures gaitā muižnieki piesavināja sev

-----
1) Materiāli Latv. agr. ref. vēsturei. 184.lp.
2) Turpat. 193. un turpmākās lpp.

visu zemi, padarīdami tās apstrādātājus par bezzemniekiem proletariešiem. Kad šādas agrāriekārtas anormālijas sāka nopietni apdraudēt valsts mieru un drošību, tad jau pagājušā gadsimtenī pat muižnieciskā krievu valdība atzina agrārreformas vajadzību Baltijā. Ar 1849., 1860. un 1863.g.g. likumiem tā centās apgādāt zemniekus ar zemi un aizliedza šo zemi pievienot muižai. Šādā ceļā viena maza zemnieku daļa bij tikusi pie savas zemes, lai gan par ārkārtīgi augstu cenu, tā kā daudzi no tiem nevarēja savus īpašumus noturēt. Turpinot jau pagājušā gadsimtenī uzsāktās agrāriekārtas reformas pamatideju, Satversmes Sapulce nevarēja attiecināt jaunā likuma noteikumus par dibināmo zemes fondu uz tām zemēm, kuņas uz agrāko agrārlikumu pamata jau bij no muižām atdalītas un pārgājušas zemnieku rokās. Visa pārējā valsts un privātu muižu zeme tika ieskaitīta zemes fondā. Tā kā likuma nolūks bija iznīcināt muižu latifundijas, nevis nodot visu zemi latviešiem, tad muižu īpašniekiem atstāja neatsavināmo daļu zemnieku vidējas saimniecības platībā. Tās ierādīšanu dabā uzdeva valdībai, lai netiktu traucēta plānveidīga zemes sadalīšana jaunsaimniecībās. Neatsavināja arī zemes, kuņas kalpoja noteiktiem vispārējiem mērķiem, vai kur tas nebija vēlams aiz sociāliem, zinātniskiem vai citiem vispārēji valstiskiem interesēm.

Tikpat maz kā agrārā reforma bij vērsta pret kādu tautību, bet bija vienkārša agrārsaimnieciska reforma, tā arī tagadējais šīs reformas turpinājums nav vērsts pret vienu tautību, jo tas netaisa nekādu izšķirību ne rāsas, ne valodas, ne ticības ziņā.

Nepareizi ir arī petīcijā minētie skaitļi attiecībā uz atsavināto privāto zemju īpašnieku tautību, jo pēc oficiāliem Zemkopības ministrijas datiem no visām zemēm, kuŗas atsavinātas privātpersonām, latviešiem piederēja nevis tikai 20.000 ha, bet gan 98.649 ha. Bez tam ir atsavināts 60.921 ha draudžu zemes, no kuŗas latviešu draudzēm piederēja 58.086 ha, bet minoritatu draudzēm tikai 2.835 ha.

Arī tā sauktā zemnieku zeme t.i.zeme, kuŗa jau agrāk bij no muižām atdalīta un pārgājusi zemnieku īpašumā, nepieder visumā (2.500.000 ha) latviešu zemniekiem, bet no tās pieder nelatviešiem 460.519,88 ha; tā tad apm.20% no šīs zemes pieder minoritātēm. Arī no procentuālā viedokļa nevar nosaukt par majoritātes zemēm neatsavinātās zemnieku zemes, nedz atsavinātās muižu zemes par minoritātu zemēm.

Tā sabrūk petīcijas pamati un līdz ar to uz šiem nepareiziem pamatiem dibinātie, pie petīcijas pievienotie, abu zinātnieku atzinumi.

Atliek vēl aizrādīt, ka muižniecības un zemniecības

jēdzieni ir patiesībā vienīgi divu sociālu šķiru jēdzieni, kuŗi nekādi nav sajaucami ar minoritātu līgumos minētiem rāsas, valodas un ticības jēdzieniem.

Tikpat nedibināti ir pārējie iebildumi par mežu, ūdeņu un tīri lauksaimniecisko uzņēmumu atsavināšanu. Tas bija nepieciešams pašas agrārreformas būtības dēļ un nesatur ne mazāko uzņēmumu attiecībā uz minoritātēm, bet ir absolūti vienādi izturēts, zīmējoties uz visiem šo mantu īpašniekiem. Neattieks ir petīcijā izteiktais apgalvojums, ka neatsavinamo daļu ieguvēji ir pielīdzināti pārējiem kandidātiem uz fonda zemēm. Neatsavināmā daļa tās īpašniekam ir un paliek bez maksas, viņš to nekad nezaudē, pie kam valdībai tikai piekrīt šo īpašumu vietas un robežu ierādīšana. Kamēr minētiem kandidātiem zeme var tikt piešķirta vienīgi pret samaksu un tad, ja zemes ir. Jaunsaimnieks tikai retā gadījumā iegūst zemi līdz ar vajadzīgām ēkām un dažkārt tam piešķir pat nekultivētu zemi, kamēr neatsavinamo daļu ierāda uz kultivētas zemes ar vajadzīgām ēkām.

Veltīgi ir meklēt neiecietību pret minoritātēm noteikumos, ka neatsavināmā daļa jāierāda, nesaistot to ar lielsaimniecības centru. Galvenais centrs ar savām ēkām nav piemērots apm. 50 ha lielai saimniecībai, bet tam nolūkam vairāk noderīgi ir mazāki centri (pusmuižas). Galvenā centrā neat-

savināmā daļa tika ierādīta tad, ja nebija citu attiecīgu saimniecību.

Kā svarīgāko pierādījumu tam, ka agrārlikums vērsts pret minoritātēm, petīcijas iesniedzēji min I daļas 3.p. 3.piezīmi, kas pieņemta kā papildinājums 1924.g.janvārī.Viņi apgalvo, ka Latgalē ar maz izņēmumiem bijušas no kroņa muižām atdalītas lopmuižas, kas piederējušas poļu un krievu minoritātēm, un pēdējie uz 3.panta e punkta pamata būtu varējuši paturēt 100 ha, ja nebūtu iznācis minētais likuma papildinājums. Tā ir likuma nezināšana vai tā tendencioza tulkošana, jo likums nosaka taisni pretējo tam, ko petīcijas iesniedzēji apgalvo. Tā kā Latgalē ir spēkā bij.Krievijas likumu krāj. X sējums, kur nav paredzēta izšķirība starp muižu zemi (Landgut) un no muižām atdalītiem zemes gabaliem (Landstelle),kā tas ir Baltijas civillik.,kas ir spēkā pārejā Latvijā. Pēc X sējuma I daļas pie muižām (imenija) pieskaitītas visas zemes, kuŗas nepieder pie zemnieku biržu zemen (nadelnaja zemļa). Bez minētā papildinājuma Latgalē nevienam atsavinamās zemes īpašniekam nevarētu atstāt vairāk kā 50 ha. Ar likuma papildinājumu nosakot Latgalē par muižām tikai tos īpašumus, kas līdzinas vai pārsniedz 200 un 225 des., daudziem mazāku zemes gabalu īpašniekiem, kuŗu vairums pieder pie minoritātēm, tika piešķirti 100 ha pēc 3.p. e punkta noteikumiem. Ja jau Latvijas

likumdevēja iestāde un valdība būtu minoritātēm tik nelabvēlīgas un naidīgas, kā to petīcijas iesniedzēji pūlas apgalvot, tad jau viņām būtu bijis vienkārši jāpiemēro agrārais likums burtiski un tad Latgalē neviens krievs un neviens polis vai vācietis nebūtu dabūjis savu neatsavinamo daļu pēc e punkta 100 ha apmērā, ko tagad ļoti daudzi dabuja, bet gan tikai 50 ha apmērā pēc a punkta.

Tā valdība atspēko un noraida kā nedivinātus visus muižnieku iebildumus pret likuma I daļu. Tāpat arī tālākos iebildumus pret II, III un IV daļu. Tā lik. III daļa runā par agrārās iekārtas nostiprināšanu un šie noteikumi ir vienādi attiecināti uz visām, kā muižu tā zemnieku zemēm. Arī lik. IV daļā par zemes ierīcības komitejām nav nekādu ierobežojumu, ne izņēmumu pret minoritātēm, tāpat kā tādu nav visā agrar-reformas likumā. C. Z. I. komiteja pēc sava sastāva kā arī pēc sava uzdevuma ir tehniska valdības komiteja ar 7 valdības un 6 parlamenta priekšstāvjiem. Ja starp pēdējiem nav ticis neviens minoritātu pārstāvis, tad pēdējie paši pie tā vainīgi ar savu izturēšanos pret agrāro reformu, kas varēja to tikai traucēt.

Beidzot vēl aizrādīts, ka arī minoritātu deputāti ir izteikusies par mazsaimniecību radīšanu, un ka šim nolūkam ņemami visi lielgruntnieku īpašumi. Tā vācu frakcijas līderis

Satversmes Sapulcē Dr. Šīmans izteicies¹⁾: "...ievērojot vispārības labumu, mēs esam nākuši pie pārliecības, ka ir nepieciešami bez kavēšanās apgādāt ar zemi visus pēc tās alkstošos" un "...tādēļ mēs stāvam uz tā viedokļa, ka efektīvas mazzaimniecības radīšanai ir jāņem visi lielgruntniecības īpašumi, bet ka pārejai no viena zaimniecības veida uz otru jānotiek tādā ceļā, ka netiktu kavēts produktīvs darbs." (1920.g. stenogrammu 6.burtn.587.lp.). Ka minoritātes toreiz 1920.gadā agrārreformas likumā neatrada nekā tāda, kas būtu ar nolūku vērstas pret minoritātēm, ir arī redzams no tā, ka šī likuma I daļu par zemes fondu pieņēma 1920.g.16.septembra Satversmes Sapulces sēdē, sociāldemokrātu frakcijai atstājot sēdes zāli, palikušie latviešu un minoritātu 82 pilsoniskie deputāti ar 81 balsi, vienam atturoties (Stenogrammu 10.burtn.1058.lp.)

Piezīmēs pie likuma par atlīdzības nokārtošanu valsts zemes fondā ieskaitīto zemju un muižu īpašniekiem, valdība konstatē, ka arī tajā nav pielaista minoritātu tiesību aizkaršana.²⁾ Lai gan vispārējie minoritātu aizsardzības principi prasa minoritātu un pārējo pilsoņu vienlīdzību likuma priekšā, tad tie tomēr neprasa, lai minoritātēm rezervētu kādas atsevišķas privilēģijas. Tāpēc likums par atlīdzības nokārtošanu bij piemērojams tiklab latvju tautības muižu

1) Materiāli Latv.agr.ref.vēsturei.209.lp.

2) Turpat. 210.-215.lpp.

īpašniekiem, kā vācu, krievu vai poļu muižniekiem.

Prasīto atlīdzību muižnieki ir aprēķinājuši pēc pārspīlēti augstām cenām, nemaz nerēķinoties ar to, ka zemes vērtība tās atsavināšanas laikā nelīdzinājās pat 1/10 no tās pirmskaņa cenas.

Reforma nav vērsta pret īpašumu moderno laiku nozīmē, bet pret feodālisma atliekām, pret feodālo īpašumu. Šis īpašumu veids, kuŗu radījuši ārkārtējie vēsturiskie apstākļi, nebij vairs saskaņā ar demokratiska laika prasībām. Ari Francijas lielās revolūcijas laikā feodālais īpašums tika atsavināts bez atlīdzības.

Likums par atlīdzību savā 2.pantā tomēr paredz zināmus maksājumus no valsts puses. Valstij uzlikts par pienākumu maksāt uz īpašumiem gulošos hipotekāros parādus. Šo koroborēto parādu kopsumma sasniedz 77.636.664,95 krievu zelta rubļus, kuŗus agrākie īpašnieki izņēmuši uz savu zemju rēķina un kuŗus tagad valstij nākās samaksāt. Pie atsavinātās zemes kopplatības 2.700.000 ha, tas iznāk uz katra ha 28,75 kr.z.rb. vai 76,66 z.frs. Muižnieki atsavināto īpašumu vērtību aprēķinājuši uz 1.200 milj.z.frankiem jeb 450 milj.z.rb., kuŗa summa bez šaubām pārspīlēta. Bet pat pēc šīs summas, hipotekārie parādi, kuŗi jāmaksā valstij, līdzinas vienai sestdaļai no šo īpašumu pirmskaņa zelta vērtības. Ja bez tam ņemam vēl

vērā, ka 1920.gada zemei nebija ne desmitās daļas no viņas vērtības 1914.gadā, tad top skaidrs, ka bijušie īpašnieki par savu zemi faktiski saņem vairāk, nekā tā bij vērtā atsavināšanas laikā.

Bez tam no atsavināto muižu vērtības jāatskaita atdalīto zemes gabalu un rūpniecības iestāžu vērtība, kuŗi nav atsavināti un palikuši to agrāko īpašnieku rokās. Beidzot, atlīdzība, kuŗa samaksāta par atsavināto muižu inventāru un lopiem, ir netikviēn pietiekoša, bet daudzos gadījumos tā pat pārsniedz reālo vērtību. Visvairāk ir cietuši no likuma par atlīdzības nokārtošanu īpašnieki vairākumtautībnieki, kā par piem.baznīcas, uz kuŗu zemēm nav hipotekāru parādu.

Vēl aizrādīts, ka daži krievu deputāti izteikušies par likumu, bet vācu frakcija atteikusēs no balsošanas par vai pret likumu, vēl pirms balsošanas atstājot sēžu zāli.

Pie iesniegtiem materiāliem beigās pievienots pārskats par Latvijas agrāro vēsturi, kur tēlota zemes attiecības un muižniecības loma no Livonijas laikiem XIII g.s.līdz vācu okupācijas laikiem mūsu gadusimtenī.

Ar gandarījumu varam minēt, ka Tautu Savienība ir noraidījusi muižnieku sūdzību kā nepamatotu.

c) Vācu muižnieku loma un politika.

Vācu muižnieki cīņā pret latvju tautu ir zaudējuši arī šo pēdējo cīņu, ko viņi uzsāka starptautisko tiesību vārdā, bet nebūt vēl viņi nav apklusuši un norimuši, arvien vēl viņi liek sevi atcerēties. Mēģināsim noskaidrot šo lomu, kādu viņi paši sev pierakstījuši un kāda tā faktiski ir bijusi.

Laikmets no vācu bruņinieku ienākšanas līdz viņu izdzīšanai ir bijis latvju tautai nepārtrauktu cīņu un ciešanu laiks. Arī dzimtbūšana bija nepārtraukts karš, kā aizrāda prof. Vipers, tas bija karš, ko veda muižnieki ar saimnieciskiem un politiskiem varas līdzekļiem, bet zemnieki aizstāvējās. Prof. Vipers saka¹⁾: "Ja latviešu tauta paturēja savās rokās zemi, saglabāja valodu un reizē ar to savu garīgo personību, neraugoties uz dažādiem gadusimţoniem visgrūtāko juridisko un oikonomisko spaidu, tad šinīs parādībās saskatama liecība par viņas ārkārtējo izturību, kas garantē arī nākotnē viņas dzīves spējas."

Šis ilgais cīņu un apspiešanas laikmets apliecina arī to, ka latvieši ir veca kultūras tauta: ienācēju svešinieku kultūra nav tos sevī uzsūkusi un iznīcinājusi kā tautu.

-----
1) Latvieši. 139.lp.

Vēl šodien pēc dabas un dvēseles mēs esam latvieši, mūsu kultūra var būt tikai latviska. Ienācējiem-vāciešiem viņu tautību ir pasargājis to ekonomiskais un politiskais stāvoklis un pastāvīgie papildinājumi no Vācijas.

Ne ar augstākām idejām un kultūras misiju ir izskaidrojams vācu muižnieku gadusimtenus neizsīkstošais cīņas spars, bet ar to, ka viņi jutās sevī kā vācietības priekšpostenis austrumos, ka viņu mērķi un centieni bija identiski ar Lielvācijas (D. über alles) mērķiem un centieniem. Visnoteiktāki to redzam vācu kolonizācijas politikā, kas krasi izpaudās pasaules kara laikā, kad Baltijas muižniecība ar vācu monarķiju apvienojās vienā frontē, lai nestu politisku un ekonomisku atkarību un kultūrālu iznīcību netikai latviešiem, bet arī citām tautām.

Vācu kolonizācijas politika Kurzemē sāka izpausties jau pēc 1905.gada, bet kara laikā radītie kolonizācijas plāni pēc savas dabas un apmēriem pārspēja visu iespējamo.

Kolonizācijas jautājums bija kļuvis par vācu imperijas jautājumu. Vācu zinātnieks R.Wulle aprēķina¹⁾, ka ņemot vērā Vācijas iedzīvotāju daudzumu un to dabīgo pieaugumu, vajaga iekarot vismaz vēl 180.000 kv.km lauksaimn.derīgas zemes. Kur šīs zemes ņemt, atbilde visiem vācu zinātniekiem

-----
1) "Mehr Land" 1917. Dresden.

ir viena - uz rītiem no Vācijas, plašajos Krievijas apgabalos - Lietuvā, Polijā, Baltijā un Baltkrievijā.

It sevišķi noderīga lauksaimniecībai vācu imperijai šķiet Baltija. Šeit paceļot tikpat augstas ražas, pēc viņu aprēķina, varētu izvest lielu produktu daudzumu uz Vāciju.

Zinātnieki sūdzas par zemes trūkumu Vācijā, norādot, ka iegūt jaunus zemes gabalus kolonizēšanai ir nepieciešami. Tagadējais imperiālistiskais laikmets prasa lielu armiju un nācijas veselīgākie slāņi esot zemniecība. Tā varot iznīkt, jo zemes Vācijā esot tik maz, ka to sadalot 2-3 ha lielos gabalos, un uz tādiem nevarot ģimene pārtikt. Visā vācu literatūrā skan cauri kliegziens pēc jaunas zemes rašanas, un visiem norādījums ir viens - Baltiju vajaga kolonizēt!

Tā 1915.g. pavasarī sešas lielas vācu savienības (Lauksaimnieku savienība, vācu zemnieku savienība, kristīgo zemnieku biedrību centrāle, vācu rūpnieku centrālā biedrība, rūpnieku savienība, visvācu viduskārtas apvienība) iesniedza reichskanclerim slepenu petīciju, kurā starp citu teikts: "Tā kā ir nepieciešams likt mūsu tautsaimniecībai veselīgus lauksaimnieciskus pamatus, plaši organizēt vācisku lauku kolonizāciju, pacelt kara klausības spējīgo pilsoņu skaitu, tad visi šie apstākļi prasa Vācijas un Prūsijas robežu pārstatīšanu tālāk uz rītiem un proti - pievienojot vismaz daļu

no Baltijas un zemes, kuŗas atrodās uz dienvidiem no tās."

Vēl noteiktāki prasa Baltiju otra slepena petīcija, kuŗu parakstījuši 1341 vācu profesori, diplomati, politiķi un citi augsti stāvoši ierēdņi.

Petīcijā teikts: "Krievijai jādod mums zemes, kuŗas var tapt par robežu valni un par pamatu mūsu tautas pieaugšanai. Šīm zemēm jābūt lauksaimniecības kolonizācijas zemēm, kuŗas var mums dot veselīgus zemniekus, šos tautas un valsts dzīvos spēkus. Šai zemei jāuzņem daļa no mūsu tautas dabiskā pieauguma kā arī tos vācu zemniekus, kas izceļojuši uz ārzemēm un grib atgriezties dzimtenē. Šai zemei jāpadara Vācija neatkarīga no ārzemēm lauksaimniecības produktu ziņā, jābūt kā pretspēkam pret mūsu zemes progresējošo industriālizāciju un urbanizāciju (pilsētu pieaugšana), jāpasargā mūsu zeme no tās vienpusības, kādā atrodas Anglija un jāuztur visa saimnieciskā dzīve zinamā līdzsvarā. Mums vajaga zemi, kur varētu apturēt dzimstību samazināšanos un uzlabot dzīvokļu apstākļus pilsētās, zemi, kuŗa varētu tikt kolonizēta un pārvācota, kuŗa tādā ziņā arī inteligentam proletariātam sagādātu jaunu darba lauku. Šādu zemi mūsu miesīgās, tikumiskās un garīgās veselības uzlabošanai mēs varam dabūt rītos." Šeit ir atrodama vecā, jau 700 gadus no vāciešiem kultivētā zeme, Baltijas provinces, kur zeme ir auglīga, bet ļoti reti apdzīvota, un tāpēc

Tā jau pavisam nav maiga doma, atkal atņemt latviešiem zemi, kas jau pirms gadusimteniem viņiem ar varu atņemta un vēlāk par dārgu naudu atpakaļ pārdota. Bet šāda atņemšana vāciešiem, liekas, ir tik reāla prasība, ka, pēc viņu pašu vārdiem, tā pārgājusi jau vācu asinīs.

Lielle kolonizētāji Kurzemē ir Kazdangas barons Manteifels¹⁾ un jau minētais Kurmāles barons Silvio Brederichs. Pēdējais izdevis brošūru: "Das neue Ostland", kuŗā, starp citu, saka: "Jaunajā austrumzemē krievu varas vietā jānāk vācu pasaules varai, kuŗai jāvalda par Krievijas apgabaliem, kuŗus apdzīvo nekrieŗi. Polija uz visiem laikiem atraujama no Krievijas."²⁾ Viņa prasība ir, ka Vācijai jādabū Polija, Latvija, Lietava, Estija; ar Vāciju saistama Somija un Ukraine, vietējiem iedzīvotājiem jātiekot pārvietotiem un izdzītiem, izņemot vācu lielgruntniekus, jo tā esot visaugstākā mērā "nacionāla prasība" (9.lp.) Tagad mums jau grūti iedomāties, ka pirms nedaudz gadiem vēl daudzām tautām tika uzstādītas šādas prasības. Latviešiem toreiz tā bija reāla īstenība. Tas pats barons Silvio Brederichs raksta³⁾: "Ja vācu lielgruntnieki atdevuši veselu trešdaļu savas zemes vācu kolonizācijas mērķiem, tad pats par sevi saprotams, ka latviešu maz-

1) Prof. P. Zālīte. "Vācu varas pastari Latvijā" 389.lp.

2) Das neue Ostland. 33.lp.

3) " " " 18.lp.

gruntņieki ar likumu jāpiespiež no 28.000 zemņieku mājām, ik no katras pusi zemes atdot vācu kolonizācijas mērķiem." Tā zemes atņemšana un latviešu iznīcināšana tiktu izvesta "likumīgā" ceļā un arī atstāto zemes pusi drīz iegūtu vācieši, kā aizrāda Silvio Brederichs. Tas arī saprotams, ja iedomājamies, šo latviešu zemes stāvokli. Sp.Paegle to tēlo šādi¹⁾: "Nebrīviem un nomāktiem Kurzemes latviešu iedzīvotājiem toreiz pretim stāvēja ar varu un tiesībām apbruņotie visvācu gemonijas sludinātāji un sargi, kā uzvarētāji. Viņi bija zvērējuši latviešiem nacionālo un saimniecisko iznīcību...". Ar latviešiem vācu muižņieki pavisam vairs nerēķinājās, itkā latviešu pavisam nebūtu, bet savus nopelnus un lomu stādīja nesalīdzinami augsti, arī vēl pēc zaudētā kara. Vācu valdības pilnvarotais un vācu kara spēka pavēlnieks Latvijā 1919.g. fon der Golcs savās atmiņās raksta:²⁾ "Vācijai bija no svara, lai viņas kaimiņu zeme netiktu valdīta ne lielnieciskā, ne vāciem naidīgā garā un ka vācu virskārta tur ieņemtu viņas vēsturei, saimnieciskai un garīgai nozīmei piemērotu stāvokli. Bez vāciem no šīs neizkoptās, neattīstītās zemes nekad nekas nevar iznākt. Visai zemei un tautai par visu, it visu jāpateicas tik germaņu kultūrai un civilizācijai. Rīga un Jelgava latviešu rokās ir kas bezprātīgs, reakcionārs."

1) Sp.Paegle "Kā Latvijas valsts tapa" 146/147.lp.

2) Meine Sendung in Finnland u. im Balticum. 176.lp.

Ja neviens cits vairs netic pasacīņai par kultūras nēsējiem, tad viņi paši vēl kavējas seno dienu atmiņā, kas latviešiem atgādina bezkultūras verdzības laikus. Svešie ienācēji, nomākdami mūsu politisko patstāvību, sagrāva arī mūsu zemes saimniecisko un tautas garīgo kultūru. Gadusimteņus mūsu tauta bija nomākta vēstures tumsā un tikai ar cīņu atbrīvojoties no svešinieku varas, esam guvuši iespēju atkal atjaunot savu garīgo un materiālo kultūru.

Mēs varam cienīt vācu tautu kā kultūras tautu, bet runājot par šiem iecelojošiem iekarotājiem, mums jārunā kā par svešiem barbariem, kas mūsu senčiem laupījuši zemi un brīvību. Vācu muižnieku nodevīgās politikas dēļ zemes saimniecība un labklājība nekad nevarēja uzplaukt. Šīs politikas dēļ kari, nemieri un posts bija jāpiedzīvo latvju tautai un nevarēja nodibināties stipra valsts, kas no tā pasargātu. Muižnieku politikas mērķis bija patreizējie labumi, viņu materiālie ieguvumi. Egoistiskos nolūkos valsts varu viņi piedāvāja gan poļiem, leišiem, gan zviedriem un krieviem, un beidzot vācu ķeizaram - kā kuŗu reizi likās izdevīgāki. Ja no tā reiz viņiem ir nācies ciest, tad pie tā nav vainojami latvieši.

Latvieši nav vāciešiem neko atņēmuši, tikai paturējuši paši savu mantu. Tā nav nekāda netaisnība, par kuŗu jāšūdzās.

Paši kultūras misijas sludinātāji atzīst pie tam pil-

nīgi savu neveiksmi, jo pēc 700 gadus ilgas vācu virskundzības fon Golcam vēl jāsaka: "No šīs neizkoptās un neattīstītās zemes bez vāciem nekad nekā nevar iznākt."

Vācu muižnieku latviešiem dotā "kultūra" ar viņu maizei pātagām un citiem moku rīkiem, ko esam novietojuši muzejos, ir gadusimteņiem kavējusi mūsu kultūras tālāktīstību. Tikai no tās atsvabinājušies, mēs varam gādāt, lai mūsu zeme vairs nebūtu neizkopta un neattīstīta, par kādu to kādreiz pārvērtusi vācu valdīšana.

Ari kristīgās ticības ieviešanā Latvijā, vāciešiem nav nekādu nopelnu. Ar kristīgo ticību latvieši vispirms iepazīstināti no krieviem. Vēlākā laikā, kad vācu muižnieku rokās nonākusi visa baznīcas lietu noteikšana un vadība, tas bijis par šķērsli kristianisma ieviešanai Latvijā. Prof. Adamovičs saka¹⁾, ka tas arī vēlāk ir uzturējis vienaldzību pret baznīcu un kavējis savas nacionālās baznīcas izveidošanu. Tā esot parādība, kurai līdzīga sastopama vienīgi vēl Igaunijā.

Tā tad vācu muižnieku loma un iespaids mūsu zemes un tautas vēsturē viscaur ir bijis negatīvs. To taņad vēl viscaur varam sajūst. Muižnieku politika arvien mums ir kā negatīvs piemērs.

-----
1) Latvieši. 198.lp.

8. Agrārā reforma citās valstīs.

Agrārā reforma ir plaša pēckara parādība, tā ir skārusi pusi no Eiropas valstīm austrum un vidus Eiropā. Dažās valstīs tā bijusi radikāla, dažās mērenāka, pārveidojot pastāvošās zemes īpašumu attiecības. 13 valstīs agrārā reforma ir aizņēmusi šādu teritoriju:¹⁾

<u>Valsts</u>	<u>Milj.ha</u>	<u>% no visas zemes kopplatības</u>
Somija	1,5	4
Igaunija	2,3	48
Latvija	3,7	56
Lietava	0,8	15
Austr.Prusija	0,4	2
Polija	1,5	4
Čekoslovākija	4	29
Austrija	0,02	-
Ungarija	0,7	7
Dienvidslavija	2	8
Rumanija	6	20
Bulgarija	0,2	2
Griekija	1,3	9
	<u>24,4</u>	<u>11%</u>

No 24,4 milj.ha agrārreformas vajadzībām paliek 14,5 m.ha, jo 6,7 milj.ha aizņem meži, kas pa lielākai daļai paliek valsts rīcībā. Agrākiem īpašniekiem atstāti 3,2 milj. ha. No pārējās zemes ir izdarīti piegriezumi sīksaimniecībām un iedalītas jaunsaimniecības.

1) Die agrarische Umwälzung. Sering. 1930.

Īsumā apskatīsim agrāro reformu kaimiņvalstīs.

Lietavā ¹⁾ pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1861.g., kur bija iespējams, zemnieki centās no sādžu zemes iziet viensētās. Stolipins to veicināja, jo viņam pašam bija muiža Kauņas gub. No 1907.-1913.g.g. Kauņas gub. 20% no visām zemnieku saimniecībām izdalītas viensētās. Zemes banka uzpirka zemes un no-
metināja uz tām krievus.

Pēc poļu sacelšanās vairums poļiem piederošās muižas tika konfiscētas valstij par labu. Tās pārvērtas par majorātmuižām un atdāvāja krievu muižniekiem, bez tiesībām izrentēt. Septiņdesmitos gados atlikušās konfiscētās zemes pārdeva torgos. Katoļiem bija noliegts pirkt, caur to bija izslēgti kā poļi tā lietavieši. Ar likumu bija noliegts poļiem iegūt muižas un zemniekiem zemi, lielāku par 70 ha. Bija aizliegts arī drukāt un ievest grāmatas leišu valodā, to atļāva tikai 1905.g. Valdība nerūpējās par zemkopības pacelšanu, lauksaimniecība bija neattīstīta, tāpat rūpniecība, notika plaša zemnieku izceļošana uz Ameriku.

1914.g. zemes īpašumu attiecības Kauņas gub. bija

šādas:	Muižniekiem	43,3%
	Zemniekiem	45 %
	Valstij	5,8%
	Dažādi īpašumi	6,9%

-----
1) Проф. Зеринг. Аграрная революция в Европе. 267.лр.

1920.g.14.augustā tika izdots agrārlikums, ar ko nodibināts valsts zemes fonds, sastāvošs no 1) valsts zemēm, 2) no atsavinātām muižu zemēm.

Atsavināja 300-800 deset.lielas m.	- 15%
virs 800 " "	- 30%

Iedalāmās saimniec.pēc lieluma 3 grupās 8-20 ha. Tika izdalītas 114 majoratmuižas jeb to daļas, nodibinot 1830 ats.saimniecības ar kopplatību 28065 ha.

Pēc Selīgovska dēkas Viļņā, Satversmes Sapulce 1922.g. martā pieņēmusi radikalāku agrārās reformas likumu. Visu Selīgovska un Bermonta dēkās piedalījušos īpašumi tikuši konfiscēti. Atsavinātas visas muižas, atstājot neatsavinamo daļu 80 ha, to var izvēlēties pats īpašnieks. Krievijas kolonistiem zeme tiek atņemta. Muižas ar platību līdz 150 ha tiek sadalītas; par tām tiek maksāts pēc tirgus cenas. Par lielākām muižām atlīdzību aprēķina pēc 1910-1914.g.g.cenām, maksājot 1 z.rb.= 2 ostmarkām. Atlīdzību nemaksā par atsavinātiem mežiem, ūdeņiem un nederīgo zemi. Rūpniecības iestādes neatsavinā.

Zeme tiek nodota uz rentes tiesībām tiem, kas paši nodarbojas ar zemkopību; tālāk izrentēt nav atļauts. Rente jāmaksā valstij 36 gadu laikā, sākot pēc 2 g., karavīri pēc 3 g. Var nomaksāt visu ātrākā laikā. Renti aprēķina kilogramos

rudzu no ha, pēc zemes labuma (IV klases) un atrašanās vietas (2 šķiras). Caurmēra maksa iznāk 20,5 kg no ha gadā. Brīvprātīgie kaņavīri pa daļai dabū zemi par velti. Bez tam kaņavīri saņem valsts pabalstu, kokus un sēklu, kā bezprocentīgu aizdevumu, kas atmaksājams 10 gados. Zemes saņēmējam jāpilda valdības noteikumi. 8 g.laikā ir pilnīgi jāierīko saimniecība. Pēc 10 g.var rīkoties brīvi, ja nokārtoti maksājumi, var pārdot vai izrentēt. 1923.g.sadalīšanai bija atsavināti 100.000 ha, pavisam paredzēts sadalīt ap 500.000 ha. Sīksaimniecībām tika doti piegriezumi un sādžas tiek sadalītas viensētās.

Silvio Bredrichs, rakstīdams par Lietavas agrārreformu, izsakās atzinīgi par Lietavas zemniekiem, tie protot iekārtot savas saimniecības un uzcelt ēkas. Zemes pieprasītāji gandrīz visi bijuši neprecēti, bet dabušuši zemi, viņi jau pirmā gadā apprecējušies, jeb izraudzījuši sev līgavas.

S.Bredrichs saka:¹⁾ "Nav nekādu šaubu, ka agrārai reformai ir vispārīgi labas sekmes. Tā nostiprinās Lietavas zemnieku stāvokli un tam būs labvēlīgas sekas, netikai skatoties no iekšējās kolonizācijas un nacionālās politikas, bet arī no tautsaimniecības viedokļa, ja tikai būs pietiekoši līdzekļu pienācīgai lauksaimniecības uzlabošanai."

-----

1) Зеринг. Аграрная революция в Европе 276.лр.

Igaunijā ir pa daļai līdzīga agrārās iekārtas vēsture kā Latvijai. Lielā daļa zemes piederēja vācu muižniekiem, bet uz laukiem bija apm.35% bezzemnieku.¹⁾ Lielo zemes īpašumu atsavināšana un dalīšana bija no vietējiem likumiem ierobežota un pa lielākai daļai pavisam noliegta.

Lielīpašumi aizņēma 57,9% no visas zemes kopplatības. No tiem piederēja:²⁾

Privātīpašniekiem	1.965.818 ha	jeb 80%
Valstij	239.518 "	" 9,9
Agrārbankai	67.052 "	" 2,7
Baznīcu zemes	54.137 "	" 2,3
Juridiskām personām	53.836 "	" 2,2
Pilsētam	47.726 "	" 2
K o p ā	<u>2.428.087 ha</u>	<u>100%</u>

Lielsaimniecību caurmēra platība bija 2113,2 ha.

Mazo zemes īpašumu skaits bija 51640 ar zemes kopplatību 1.761.015 ha jeb 42,1%. To caurmēra lielums - 34,1 ha.

No lielsaimniecību zemes 557.015 ha jeb 29,9% bija iznomāta un uz tās atradās 23.023 mazsaimniecības.³⁾

Agrārās reformas likums tika izdots 1919.g.10.decembrī. Valsts zemes fondā tiek ieskaitītas: valsts zemes, valsts muižas, brūnniecības un juridisko pers.muižas, visas mācītāju muižas un baznīcu zemes, izrentētās saimniecības ar

-----
1) Зеринг. Агр.рев.в Европе.203.1р.

2) Luiga. Die neue Agrarverfassung in Esti. 56.1р.

3) Зеринг. Агр.рев.в Европе.214.1р.

visu inventāru un ēkām. Neatsavina muižas, kas kalpo sabiedriskiem jeb labdarīgiem nolūkiem, kā arī zemes, uz kurām atrodas baznīcas, kapsētas un klosteri. Inventāru neatsavina, ja tas līdz 1918.g.11.nov.pārgājis rentneiku īpašumā, neatsavina arī mācītāju muižu inventāru. Agrākam īpašniekam atstāj tik daudz, cik viņam nepieciešams piešķirtās zemes apstrādāšanai. Visas tiesības un pienākumi par atsavināto zemi, pāriet valstij. Atcelti personīgie servitūti un visi ierobežojumi par zemes izmantošanu, pāreju valsts īpašumā un sadalīšanu. Atlīdzība par atsavināto zemi tiks noteikta ar īpašu likumu. Atlīdzība par dzīvo inventāru pēc 1914.g.tirgus cenām, par nedzīvo inventāru pēc komisijas aprēķina.

Meži paliek valsts apsaimniekošanā. Zemes izmantošanas veids uz nākošiem laikiem principā ir rentes tiesības. Rentes līguma termiņš atkarājas no zemes platības, kā arī no zemes lietotāja ekonomiskā stāvokļa. Mazsaimniekiem ar speciālu likumu tiks noteiktas mantošanas ceļā nododamas rentes tiesības. Pagaidam rentes laiks 6 gadi.

Valsts palīdz ar kreditu būvniecībā un inventāra iegūšanā, palīdzības sniegšanai nodibināta zemes banka. Valsts izved plašā mērā meliorāciju.

Zeme tiek piešķirta brīvības cīņu dalībniekiem, pirmē

kārtā, kam sevišķi nopelni, tad ievainotiem, kritušo piederīgiem, citiem karavīriem un, beidzot, bezzemniekiem. Kandidātus sagrupē aprinķa valde. Jaunsaimniecības lielums noteikts - 2 zirgu zeme, kurā viena ģimene var apstrādāt. Ņemot vērā atrašanās vietu un citus apstākļus, saimniecības lielums ir 10-50 ha. Ar agrārās reformas likumu tika atsavināta 96,6% no lielsaimniecību zemes.¹⁾ Viss zemes fonds sastādījās no:

Privātmuižu zemes	1.934.678 ha	- 82,5%
Agr.Kriev.valsts īpaš.	239.518 "	10,2
" " Agrārbankas īp.	67.052 "	2,9
Baznīcu zemes	54.137 "	2,3
Juridisku personu zem.	51.109 "	2,1
<u>K o p a</u>	<u>2.346.494 ha</u>	<u>100 %</u>

<u>Neatsavinājama lielāpašumu zemes</u>		
Pilsetas pieder.zemes	47.726 ha	58,5%
Privātpersonu zemes	31.140 "	39,6%
Juridisku personu zem.	2.727 "	1,9
<u>K o p a</u>	<u>81.593 ha</u>	<u>100 %</u>

Neatsavinātā zeme sastāda 3,4% no agrākās lielgruntnieku zemes. No privātpersonām atsavināti pavisam 1.934.678 ha un tā piederēja 619 personām.

Atskaitot valstij atstājamās mežu zemes, sadalamā daļa ir apm.1.152.000 ha.²⁾ Visvairāk fonda zemes izdalīts reformas pirmos gados. No 1919-1930.g.g.pavisam iedalītas 46.179 jaunsaimniecības, dārzsaimniecības un amatnieku gabalu, no tām 26.202 lielākas par 10 ha. Veikaliem un rūpniecības

1) Luiga. Die neue Agrarverfassung in Esti. 63.lp.

2) Ekonomists 1930.g. Nr.20.

vienībām 1459 gab., piegriezumiem 2617 gab. - 10.835 ha, rezervē 68895 ha, kūdras raktuves 517 ar 17.130 ha un atstāti 128 centri kopplatībā 27.511 ha. Pavisam sadalīšanas darbi izvesti ar 768.646 ha.

Somijas teritorija 387.565 kv.km, bet iekšējiem ūdeņiem 343.276 kv.km.¹⁾ No visas zemes 92% aizņem meži, purvi un kalni (1920.g.), 6,1% aramzemes, 1,7% pļavas. No 3,36 milj. iedzīvotājiem pilsētās dzīvo 16,1%, uz laukiem 83,9%. 1901.g. saskaitītas 276.154 lauku saimniecības ar kopplatību - 2.845.191 ha. Pēc lieluma grupām tās sadalījās šādi:

<u>Lielums</u>	<u>No simta</u>	<u>Uz 100 ha platības</u>	<u>Rentēta zeme uz 100 ha sei.plat.</u>
līdz 3 ha	39,4	3,4	90,8
3 - 10 "	21,1	15,8	50,2
10 - 25 "	20,8	30,8	20,9
25 -100 "	10	38,9	11
pārī par 100 ha	0,7	11,1	10,9
Pavisam	100	100	22,9

Gandrīz visas sīksaimniecības bija rentes saimniecības, to turētāji, tā sauktie "torpari", maksāja renti ar savu darbu. Ari mazsaimniecības apm.puse bija rentes saimniecības. Zemes rentnieku likteni sāka jau regulēt 1909. .likums, kas noteica rentes laiku uz 50 un 25 gadiem. Šis likums tomēr neapmierināja un 1912.g.tika iecelta sevišķa komisija, lai

-----
1) Зеринг. Аграрная рев. в Европе 181.1р.

apstākļus pārbaudītu. Tā savu darbu beidza 1914.gadā, izstrādājusi noteikumus par rentes saimniecību izpirkšanu. Karš nodomāto reformu izjauca.

1919.g.11.aprīlī izdots likums par rentes izpirkšanu. Katram ir tiesība izpirkt savu rentējamo zemi. Izpirkšanas naudu nomaksā valdība ar 5% ķīlu zīmēm un valdība saņem arī zemes renti. Zemes ieguvējs ikgadus maksā valdībai renti, sīksaimnieks 6% un mazsaimnieks 8%, tā kopā ar augļiem un parāda deldēšanas summu sastāda izpirkšanas maksu 37 un 21 gados. Faktiski tā ir tikai 1/10 no zemes cenas. Apm.100.000 rentnieki kļuš par zemes īpašniekiem.

1922.g.25.nov.agrārreformas likums noteic zemes atsavināšanu no privātām muižām, kas lielākas par 200 ha. Atsavināmas muižas, kas iegūtas nelikumīgi, spekulācijas nolūkos, vai kas pieder kokrūpniecības sabiedrībām, tāpat muižas, kur nesaimnieko pats īpašnieks un saimniecība vesta neracionāli. Zemi atsavina tik %, cik simtu ha muiža liela. Iedalītās saimniecības tiek piešķirtas bezzemniekiem, kam ir lauksaimnieciskās zināšanas un vajadzīgie līdzekļi. 3 gados jāuzceļ māja un zeme jāapstrādā. Par atsavināto zemi atlīdzība tiek maksāta pēc vietējām cenām, līdz Mk.5000 - tad skaidrā naudā, ja lielāka summa, tad 7% obligācijās.

Ar likumu vēl tika panākts, ka īpašnieki, kas agrāk

savas lielsaimniecības izrentēja, tagad sāka paši tās apsaimniekot, to skaits pavairojās trīskārtīgi.

Citās zemēs agrārās reformas gaitu raksturo šādi dati. Līdz 1928.g.nodibinātas:1)

Polijā	109.000	saimniecības
Ungarijā	ap 0,5 milj.	saimn. ar platību līdz 1 ha
Rumānijā	1.369.000	" a 2,7 ha caurmērā
D.Slavijā	256.000	" " 1,5 " "
Griekijā	229.000	" " 5 " "

Bijušiem muižu īpašniekiem atstātas neatsavināmas daļas ar šādu platību:2)

Polijā	180 ha
Čekoslovāk.	150 "
D.Slavijā	50-300 ha
Rumānijā - agrākā	100-250 ha
jaunpievienotā	100 ha
Transilv.kalnās	28 ha

Vāciju apskatīdams, prof.Serings raksta³⁾, ka Vācijas likumdošana nav iznīcinājusi pastāvošos saimniecību tipus un joprojam pastāv:

- 1) ģimenes darba saimniecības,
- 2) lielākas zemnieku saimniecības ar algotu darba spēku,
- 3) lielā muižas.

Esot nepieciešamas visas šo saimniecību kategorijas, jo tās viena otru papildinot. Bet arī Vācijā ir notikusi un joprojam vēl turpinās agrārā reforma. Austrumvācijā⁴⁾, kur

- 1) Ekonomists 1930.g.Nr.20.
- 2) Зеринг. Агр.рев.в Европе. 19.1р.
- 3) Turpat. 17/18.1р.
- 4) Turpat. 18.1р.

40% no zemkopībai derīgas zemes piederēja lielām muižām, daudzas no tām ir sadalītas mazsaimniecībās. Prusijā līdz kaņam nodibinātas 43.500 rentes mājas, no tām vairāk kā puse sīksaimniecības. 1919-1922.g.g. ir nodibinātas 2823 saimniecības 5-20 ha lielumā. 4571 vēl sīkākas saimniecības bieži apdzīvotās Vācijas vakaru provincēs. Bez tam 1919-1922.g.g. 24.100 sīksaimniecības caur zemes piegriezumiem ir kļuvušas patstāvīgas.

Ari Austrijā, tāpat Somijā, Ungarijā un Grieķijā agrārā reforma izvesta neiznīcinot pastāvošās lielsaimniecības. Visās citās no 13 iepriekš minētām valstīm ir noteikts, kā saka prof.Serings¹⁾ geometrisks maksimums un virs noliktās normas visa zeme tiek atsavināta. Tas esot pret saimniecisko lietderību un šādu radikālu likumu izvešana esot samzinājusi zemes ražojošos spēkus. Tā tad šinī ziņā arī prof.Serings trīs Baltijas balstīs notikušo agrārreformu atzīst par nelietderīgu un radikālu.

Bet iepazīnušies ar mūsu agrārapstākļiem un vēsturi, mēs redzējam, ka šie apstākļi bija pavisam neciešami un agrārai reformai bija jānāk un tieši tādā virzienā, kā tā ir izvesta. Neatkarīgi no kaņa laika pārgrozībām, šis virziens bija iezīmējies jau mūsu brīvības cīņu sākumā- tautiskās at-

-----
1) Зеринг. Аграрная рев. в Европе 19/20.1р.

modas laikā un turpināja attīstīties līdz pat pasaules karā, lai arī ļoti lēnā gaitā. Ja nebūtu īpatnējo apstākļu, kas kavēja agrāriekārtas dabīgo attīstību, tad pārmaiņa varbūt nebūtu notikusi tik radikāli, tik ātrā gaitā. Lielās muižu latifundijas tiek sadalītas mazsaimniecībās. Pati dzīve pierāda to, ka tas ir lietderīgais un dabīgais attīstības ceļš, pa kuru iet agrāro apstākļu attīstība arī citās zemēs. Piemēram, Vācijā vēl pašā pēdējā laikā ir atkal pacelts agrāk nereālizētais plāns, par mazsaimniecību dibināšanu ļoti lielā skaitā. Par akūtu šis jautājums tiek uzskatīts arī Anglijā (laikrakstu ziņas).

Notikušās pārmaiņas agrāros apstākļos arī prof. Serings visumā vērtē ļoti atzinīgi. Viņš saka:¹⁾ "Austrumeiropas valstīs agrārā iekārta tagad dibinas uz patstāvīgi saimniekojoša zemnieka privatīpašumu. Tas ir progress, salīdzinot ar Vakareiropu, kur agrārā iekārta dibinas uz rentes saimniecībām, kas uztura neražīgo sabiedrības augstāko kārtu."

"Patstāvīgu, uz īpašuma tiesībām dibinātu zemnieku saimniecību sistēma ļauj cerēt, ka pie tālākā, gadu desmitiem nolemtā darba, kas attiecas uz satiksmes ceļu uzlabošanu, tautas izglītību un plānveidīgu zemkopības kultūru (viss tas

1) Зеринг. Агр. рев. в Европе 21. лр.

ir agrārreformas priekšnoteikums un tās sastāvdaļa) un neat-
laidīgs zemkopja darbs, novedīs pie saimnieciska uzplaukuma."

Kaŗa laikos radītie apstākļi ļāva agrāro reformu
Latvijā izvest ļoti ātrā gaitā. Mēs varam būt ļoti apmier-
nāti, ka šis darbs ir padarīts un varam ar visiem spēkiem stā-
ties pie reformas tālākā uzdevuma - agrārās kultūras pacel-
šanas. Varbūt mūsu zemes agrārie apstākļi varēs būt par
priekšzīmi arī citām zemēm.

Ir ļoti zīmīgi, ka Vācija, kuŗa kuŗa laikā bija no-
domājusi savu agrārjautājumu atrisināt tādējādi, ka savus
bezzemniekus noņemtu kaimiņu zemēs uz austrumiem, ir ta-
gad spiesta ārējās kolonizācijas vietā izvest iekšējo kolo-
nizāciju. Vācijā ir dzirdētas daudzas balsis pret agrāro re-
formu Baltijas un citās valstīs, tamdēļ viņa varbūt ne labprāt
ķeras pie savas agrārās reformas un mēģina to izvest pamazām,
bet jautājums paceļas arvien no jauna, kamēr viņš dabūs savu
atrisinājumu. Pēckuŗa gados Vācijā bieži manamas ļoti krei-
sas un revolucionāras tendences, var jau būt, ka vēl ne-
atrisinātais agrārjautājums var tās tikai veicināt.

Iekšējā kolonizācija Vācijā, kā aizrāda prof. Balodis¹⁾,
sākusēs jau no 1886.g. Valsts uzpirka muižas, sevišķi Pozenē
un Vakarprusijā, un tās sadalīja sīkās saimniecībās. Tas no-

1) Prof. K. Balodis. Ekonomiskā politika. 38.lp.

tika, lai vājinātu poļu muižniecību un stiprinātu vācu zemniecību šajās provincēs. Valsts vien nodibināja vairāk par 30.000 saimniecību - 5-20 ha lielumā. 1919.g.11.augustā pieņemts likums par iekšējo kolonizāciju.¹⁾ Tajā paredzēts ap 2 milj.ha purvu un viršu laukumu pārvērst par derīgu zemi, uz kuŗas varētu nometināt miljoniem zemkopju. Bez tam likums dod valstij muižu pirkšanas tiesības un saimniecību zemes piešķiršanu laukstrādniekiem. Kā redzams, šis likums nav devis cik apmierinošus panākumus un Dr.Strakosch runā par vajadzību atsavināt zemi muižām, kas lielākas par 100 ha. Bet te atkal ir kavēkļi. Dr.Strakosch saka:²⁾ "Vācijai nav līdzekļu priekš lielām atsavināšanām un nav arī līdzekļu, ar ko tukšās zemes pārvērst par lauksaimnieciski derīgu zemi. Milzīgais darbs (agrārreforma M.G.) vēl gaida savu izpildīšanu."

Tā tad Vācijā un tāpat vēl dažā citā valstī agrārjautājums vēl gaida savu atrisinājumu. Vislielākā mērā šo atrisinājumu ir jau sasniegušas jaunās valstis.

-----
1) Dr.S.Strakosch. Das Agrarproblem im neuen Europa. 116.lp.
2) Turpat. 117.lp.

9. Dažas piezīmes pie mūsu agrārās reformas.

Katrā cilvēka darbā ir atrodamas kļūdas un katram li-
lam darbam ir noderīga kritika. Savā darbā, agrāro reformu
Latvijā esmu paspējusi apskatīt tikai vispārīgos vilcienos
un tās galvenos principus. Mūsu agrārā reforma ir liels un
svarīgs darbs, kas tālam laikam ir iekārtojis mūsu saimnie-
cisko dzīvi un par šī darba panākumiem esmu jau runājusi.

Bez šaubām, šajā darbā ir atrodamas arī kļūdas, kas
pilnīgi saprotams, ievērojot darba plašumu, izvešanas gaitu
un apstākļus. Uz to norāda daudzās sūdzības zemes piešķirša-
nas lietās.

Par galīgi izlemtām lietām sūdzības varēja iesniegt
Senātam viena mēneša laikā. 10 gadu laikā par Centrālās zemes
ierīcības komitejas lēmumiem bija iesniegtas 8.560 sūdzības,
no kuņām Senāts ievērojis 18,2%. No iesniegtām sūdzībām 7.558
par piešķiršanu, pārējās par iznomāšanu, sadalīšanu un at-
savināšanu.¹⁾ Lielākā daļa no iesniegtām sūdzībām ir norai-
dītas. Ari atceltos Centrālās zemes ierīc.komitejas lēmumus
mēs varētu uzskatīt varbūt tikai kā tehniskas un neizbēga-
mas kļūdas.

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 617.lp.

Nedomājot to kā kritiku mūsu agrārai reformai, es tomēr gribu teikt dažus vārdus par principiālām kļūdām agrārās reformas likumā un likuma izvešanā, par kļūdām, kas ir noskaidrojušās reformas izvešanas gaitā. Te man jārunā par Latvijas brīvības cīnītājiem, par viņu nopelniem; kāda atzinība ir viņiem izrādīta agrārās reformas likumā un šo likumu izvedot dzīvē.

Latvijas karavīri nacionālā armijā ar vislielāko vienprātību un pašizliedzību gāja cīņā gan pret melniem, gan sarkaniem ienaidniekiem, lai galīgi lauztu nebrīvības važas un celtu gaismā Latviju. Tautai tika atdotas viņas tiesības un atbrīvota Latvijas zeme. Plaši īpašumi nāca valdības rīcībā, tautas vēlētie pārstāvji bija aicināti par tiem lemt. Vai tad kāds varēja citādi domāt, kā tie, kas visu sevi bija valstij atdevuši, ziedodami uz tēvijas altara gan dzīvību, gan darba spējas un veselību, ka tie pirmie sajūtīs valsts gādību un atzinību. Varbūt tāari tika domāts, bet dzīvē iznāca citādi.

Pie zemes un īpašumu dalīšanas visiem bija sava daļa. Zeme netika liegta pat bijušiem ārzemniekiem (39.p. piezīme) un to vienību karavīriem, kas kādreiz cīnījušies pret Latviju. Kad gandrīz visas zemes bija izdalītas, tad izrādījās, ka daudzi atbrīvošanas cīņu dalībnieki zemi nevarēs

daļūt. Tikai 1928.g.tiek izdots likums par zemes piešķiršanu Latvijas brīvības cīnītājiem. Tas ir pēc tam, kad jau 9 gadus bija turpinājusies zemes dalīšana, tad atlikums tiek atvēlēts brīvības cīnītājiem. Tie, kam vajadzēja būt pirmajiem, bija atstāti pēdējie.

1928.g.maijā Saeima pieņēma likumu, ka kara invalīdi, atbrīvošanas cīņās kritušo vai no ievainojumiem un slimībām mirušo karavīru piederīgie, tāpat Lāčplēša ordeņa kavalieri un visi atbrīvošanas cīņās piedalījušies, arī bijušie strēlnieki, kā arī no patvaldības cīņās par Latviju cietušie, ja viņi ir bezzemnieki, no fonda nav neko ieguvuši un pašiem nekustama manta nepieder, - apmierināmi ar brīvo fonda zemi ārpus vispārējās kārtības. Visiem citiem, šinī likumā neminētiem, zemes piešķiršana uz vienu gadu tiek pārtraukta. Vēlāk šis laiks tika vēl pagarināts līdz 1930.g.1.janvārim. Brīvības cīnītāju priekšrocības netiek attiecinātas uz tām zemēm, kas piešķiramas ilggadīgiem lietotājiem, sīksaimniecību paplašināšanai un zvejniekiem. Pieprasījumu listes bija atļauts iesniegt tieši apriņķa vai Centrālajai z.ier.komitejai un pēdējā jau iepriekš izziņoja, kādas zemes tiks sadalītas.¹⁾

Šī likuma pastāvēšanas laikā no 28.478 brīvības cīnītāju zemes pieprasījumiem apmierināti 8.520, no tiem 2.153

-----
1) Latvijas agrārā reforma. Pielikums.77.lp.

jaunsaimniecības, 70 dārzsaimniecības un pārējie mazāki gabali.¹⁾ Tanī laikā bijuši vairs tikai sīkāki zemes gabali tālākās nomalēs. Bet lielā daļa palika tukšā. 10.000 brīvības cīnītāju nav iesnieguši ar pieprasījumu vajadzīgās apliecības. Tā kā apm.10.000 pilntiesīgi atbrīvošanas kauju dalībnieki palikuši bez zemes.

Šāda likuma izdošanu zemes dalītāji sajutuši kā politikas iejaušanos savā darbā,²⁾ un uzskata to kā rezultātu no politisko partiju sacenšanās apmierināt vēl zemi nedabūjušo brīvības cīnītāju prasības. Bet nevar teikt, ka šāda iejaušanās būtu bijusi nepamatota. Ja agrāk likums tika izpildīts tā, kā tas nebija domāts, tad vajadzēja izdot speciālu likumu, kas nepareizības izlabotu, cik tas bija vēl iespējams. Ja salīdzinām agrārās reformas likumus mūsu kaimiņvalstīs, tad redzam, ka tur pienācīgi ir ievērotas brīvības cīnītāju intereses, viņi pēc taisnības ir nostādīti pirmā vietā. Igaunijas likuma 21.§ teikts:³⁾ "Zemi dabū:

- 1) Pilsoņi, kuŗi izrādījuši sevišķu varonību Igaunijas atbrīvošanas cīņās;
- 2) Kaŗavīri, kuŗi atbrīvošanas kaŗa tika ievainoti;
- 3) Atbrīvošanas kaŗa kritušo ģimeņu locekļi;

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 1p.576.

2) Turpat. 456.1p.

3) W.Fahle "Die Agrarreform der Republik Estland" 112.1p.

4) Kareivji, kas brīvības kara piedalījušies kara darbībā pret ienaidniekiem, ņemot vērā dienesta ilgumu.

Pēc kara vīriem nāk bezzemnieki un esošiem rentniekiem priekšroka.

Lietuvas agrārlikumā no 1920.g.14.augusta noteikts¹⁾, ka zemi saņem: 1) invalīdi un kritušo karavīru piederīgie, 2) pārējie karavīri, 3) bezzemnieki un sīkzemnieki.

Mūsu agrārreformas likumā brīvības cīnītāju priekšrocības atzīmētas stipri nenoteikti. 39.p.saka, ka uz fonda zemi tiesība ikvienam Latvijas pilsonim, kuram savas zemes nav, vai ir mazāk par paredzēto normu un kurš uzņemas to apsaimniekot. 44.p.nosaka, ka vispirms apmierināmas sīksaimniecības un ar pārējo zemi pirmā kārtā apmierināmi vietējie bezzemnieki, un pēc tam vēl teikts: "Pie zemes piešķiršanas tiklab sīksaimniekiem kā bezzemniekiem priekšrocība dodama pilsoņiem, kuri cīnījušies par Latvijas brīvību, un to pilsoņu ģimenēm, kuru apgādnieki krituši šinīs kaujās".

Brīvības cīnītāji nav izcelti pirmā vietā, bet pieminēti pašās beigās aiz visiem citiem. Dabīgi, ka Centrālā zemes ier.komiteja, kurai bija jāvadās no šāda likuma, savā instrukcijā par zemes piešķiršanu atstāja karavīrus pēdējā

-----
1) Проф. Зеринг. "Аграрная революция в Европе" 267.1р.

vietā - VII grupā, kur ietilpa visu pārējo pilsoņu pieprasījumi. Vispirms minētas iestādes, sīkzemnieki, robežu noapaļošana, agrākie lietotāji u.c. un tad - visi pārējie pilsoņi, starp tiem domāti arī brīvības cīnītāji, Lāčplēša ordeņa kavalieri, invalīdi un kritušo piederīgie. Latvijas pilsoņa vārds jau ir ļoti cienījams, bet patiesība ir tāda, ka vispirms bija Latvijas kareivji, tad pilsoņi un viss pārējais. Kareivji, Latvijas izcīnītāji nav gan prasījuši sev sevišķu ievērību, ne balvu, viņi darījuši savu pienākumu, nedomādami par sevi, viņi gāja cīņā par Latviju. Vai par to vairs vajadzētu runāt? Latvija ir atbrīvota, dus varoņi brāļu kapos - tiem ceļam pieminekli - drīz izmirs vēl atlikusē Lāčplēša ciltis, visi kaujās ievainotie un kara cietušie. Bet Latvija paliks, tai varoņi ir vēlējuši saules mūžu. Latvijai arī tagad un vienmēr ir vajadzīgi nesavtīgi darbinieki, pašreizējiem cīnītājiem. Nebūs izmirt mūsu Lāčplēšu ciltij un varonīgo darbu piemiņa lai neiznīkst. Netikai kapos, bet pašā dzīvē lai ceļam tiem pieminekli. Ne ceļmalā celtie akmens blūķi, bet dzīvā Latvija, brīva un cēla, tā visu varonīgo cīnītāju pieminekli.

Agrārās reformas likumā nav noteikta pienācīga vieta Latvijas brīvības cīnītājiem. Varētu teikt: ir domāts un gribēts, bet nav izteikts. Pastāvīgais Centrālās zemes ierīcības komitejas darbinieks un kādreizējais priekšsēdētājs, agronoms

A.Mitulis gan uzliek lielu daļu vainas pagastu zemes ierīcības komitejām. Viņš raksta¹⁾: Tā ļoti daudzi karavīri, kas tagad palikuši bez zemes tai laikā, kad zemi dabuši gandrīz visi pagastā dzīvojošie civilie bezzemnieki, var par savām neveiksmēm pirmā kārtā vainot pagastu zemes ierīcības komitejas". Bet ja tas varēja notikt, tad likums tomēr bija nepilnīgs, nebija šādi apstākļi paredzēti un netika laikus novērtēti. Likumdevēji, lai arī vēl, centās izlabot kļūdu ar speciāla likuma izdošanu par zemes piešķiršanu Latvijas brīvības cīnītājiem.

Pie tā izpildīšanas atkal redzama neapdomāta rīcība pie zemes dalītājiem, kas arī savukārt norāda uz likuma nepilnību. Centrālā z.ier.komiteja ar daudzkārtējiem savu instrukciju pārgrozījumiem nonāca līdz tādai likuma tulkošanai un piemērošanai, ka tika ierosināta tautas nobalsošana, un Saeima ar speciālu likumu izlaboja stāvokli un uzdeva revidēt daļu padarītā darba.

Latvijas likumdevēji gan prata novērtēt armijas virspavēlnieku generāli Balodi, kad 1921.gadā ar speciālu likumu piešķīra viņam 100 ha lielu saimniecību, bet neprata pienācīgi novērtēt viņa armiju, kad izstrādāja agrārās reformas

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 415.lp.

likumu. Tā ir kļūda, ko var vēl censties kā labot, bet kas tomēr ir notikusi. Ir ļoti bēdīgi, ka tie, kas atdeva tautai tiesības, atkaņoja viņas zemi, paši no tās nevar neko iemantot un savas tiesības ir gatavi pārdot par dažiem desmit latiem. Tā bieži vēl laikrakstos varam atrast sludinājumus, ka lēti pārdodamas 1. vai 2. kategorijas zemes iegūšanas tiesības. Tiesības ir, bet zemes nav un nav varbūt vēl nepieciešamāku un dzīvē vajadzīgāku mantu. Bet zemi paņēmuši tie, kam šādas tiesības nebija. Šādas uz papīra piešķirtas tiesības ir likteņa ironija un varbūt dažreiz cilvēks grib zināt, cik tad par šādām tiesībām īsti sola.

Pēc padarītā darba, varbūt, viegli kritizēt un uzrādīt kļūdas, kādas savā laikā nebija nemaz iespējams novērst. Tās mūsu pašu kļūdas, mūsu dzīves vispārēja parādība. Šāda parādība zemes dalīšanā, kas novērojama arī citur mūsu valsts dzīvē, ir skaidru principu un stabilitātes trūkums. Bija varbūt vēlams, lai lielā agrārreformas darba izvedēja un par to atbildīgā iestāde būtu bijusi ^{ar}lielāku stabilitāti. Centrālā zemes ierīcības komiteja bija padota netikai politiskiem iespaidiem caur Satversmes Sapulces un Saeimas ievēlētiem partiju pārstāvjiem, bet arī ikreizējai valdības maiņai, kas nozīmēja priekšsēdētāja maiņu. Tagadējais zemkopības ministrs šo amatu izpilda jau otru reizi un ir astotais Centrālās zemes

ierīcības komitejas priekšsēdētājs. Tāpat bieži ir mainījies tā locekļu sastāvs. No viņas divpadsmit locekļiem tikai Zemkopības d-ta direktors ir bijis pastāvīgs loceklis no komitejas nodibināšanas līdz šim laikam, vēl viens loceklis no 1921. un viens no 1922.g.februāra. Pastāvīgā komitejas sastāva maiņa nevarēja nākt par labu lielājam reformas darbam, kuŗa izvešanā vajadzēja uzstādīt skaidrus principus un vēl noteikti tos izvest dzīvē. Šādu skaidru principu reformas izvešanā nebija, kā tas redzams no iepriekšējā, kur apskatījām zemes piešķiršanu brīvības cīnītājiem. Bet C.z.ier.komitejai trūka arī noteiktības un stingrības uzstādīto principu un izdoto noteikumu izvešanā.

Protams, nevar uzlūkot par sevišķu stingrību un noteiktību to, ka C.z.ier.komiteja pati vairākkārt iesūdzēja sevi Senātā, lai pēdējais atceltu viņas lēmumus.¹⁾ Tas drīzāk pieskaitāms mērnīku laiku kurioziem. Par atzīstamu stingrību var gan uzlūkot to, ka C.z.ier.komiteja ir iesniegusi Senātam daudzas sūdzības par Zemkopības ministriju zemju un citu atsavināmo objektu neatsavināšanas dēļ un par Tieslietu m-ju par muižniekiem doto atļauju dažu māju atsavināšanai.²⁾ Tomēr arī te var atrast zināmu kuriozumu, ka C.z.ier.k-ja bija jā-sūdzas pašai par savu priekšsēdētāju, zemkopības ministri.

1) Latvijas agrārā reforma. 613.lp.

2) Turpat. 615.lp.

Netikai stingrības trūkums, bet pilnīga nolaidība no zemes dalītāju puses ir redzama to pašu izdotās instrukcijas Nr.5 § 6. izpildīšanā, kur noteikts "vienam un tam pašam var piešķirt ne vairāk par vienu pastāvošu vai jauniedalītu saimniecību". Tas ir noteikts netikai ar šo C.z.ier.k.instrukciju, bet arī saprotams no agrārās reformas likuma, un liekas neticami, ka vienai personai varētu tikt piešķirtas dažādās vietās 2 un vēl vairākas saimniecības. Tomēr tā ir noticis un varēja netraucēti notikt gandrīz vai visā agrārās reformas izvešanas laikā. Par to paši zemes dalītāji savā oficiālā izdevumā¹⁾ stāsta šādi: "Kā vēlāk izrādījās, tad daži bija no valsts zemes fonda ieguvuši divus un pat vairāk jauniedalītus zemes gabalus, resp.vienības". Tad Zemkopības ministris 1926.g.rudenī uzdevis zemes vērtēšanas daļai sastādīt valsts fonda zemes ieguvēju alfabētisku kartiņu registru. Tas sācis darboties 1927.g.jūnijā. Tā tad vairāk kā 7 gadu laikā C.z.ier.komiteja varēja piešķirt ikvienam jaunsaimniekam mājas un fabrikas, cik tik uzņēmīgs pilsonis var atrast, nerēķinoties paši ar saviem noteikumiem. Zemes pieprasījuma listē jau gan bija drukāts, ka pieprasījuma iesniedzējs nav citā vietā zemi pieprasījis un tas bija, listi iesniedzot, jāparaksta.

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 655.lp.

Bet zemes piepr. listē jau bija daudz kas drukāts, kam nebija nekādas nozīmes, to atzīst arī tās sastādītāji.¹⁾

No tā redzams, ka Centrālā z.ier.komiteja visu laiku ir darbojusēs ar pilnīgi nenoorganizētu darbvedību, tā kā nav bijusi spējīga izpildīt pati savas instrukcijas. Lai gan tajā līdz pat pēdējam laikam skaitas kanclejas priekšnieks, grāmatvedis, vairāki nodaļas vadītāji, 14 darbveži un to palīgi un vēl citi darbinieki.²⁾ Ari no rīkojuma došanas, par kartinu ievēšanu, līdz tā izpildīšanas sākumam ir pagājis vairāk kā pus gada.

Ka uzņēmīgu cilvēku zemes pieprasīšanā nav trūcis, tas arī pierādījies. Līdz 1930.g.1.jūlijam konstatēti 1173 vairāku objektu³⁾ piešķiršanas gadījumi. 266 gadījumos Centrālā z.ier.komiteja ir savus lēmumus revidējusi un 470 gadījumos atstājusi tos negrozītus. Tā tad likums nav izpildīts un Centrālā z.ier.komiteja nav gribējusi to izpildīt..

-----
1) Latvijas agrārā reforma. 462.-466.lp.
2) Turpat. 624.lp.
3) Turpat. 655.lp.

L i t e r ā t ū r a.

- 1) Latvijas agrārā reforma 1930.
- 2) Materiāli Latvijas agrārās reformas vēsturei 1929.
- 3) A.Mednis. Agrārais jautājums un zemes reformas Latvijā.
- 4) Dr. J.Mazvērsīts. Latviešu lauksaimniecības kultūras vēsture.
- 5) J.Sanders. Latviešu saimnieciskā senkultūra.
- 6) Latvieši. Rakstu krājums prof.F.Baloža un P.Šmita redakcijā.
- 7) Prof.K.Balodis. Ekonomiskā politika.
- 8) Prof.Fr.Balodis. Latvijas arhailogija.
- 9) Latvijas lauksaimniecība 1929.g.
- 10) Latvijas lauksaimniecība 1930.g.
- 11) Skujeniēks. Latvija 1920.un 1927.g.izdev.
- 12) " Latvija starp Eiropas valstīm.
- 13) " Latvija 1918-1928.
- 14) Fr.Zālīts. Latvijas vēsture.
- 15) Prof.P.Zālīte. Vācu varas pastari Latvijā.
- 16) Sp.Paegle."Kā Latvijas valsts tapa."
- 17) Prof.Aeroboe. "Agrarpolitik".
- 18) Dr.Strakosch. "Das Agrarproblem im neuen Europa."1930.
- 19) Dr.Skalweit. "Agrarpolitik.

- 20) Prof.Sering. "Die agrarische Umwälzung in Europa".
- 21) G.Luiga. "Die neue Agrarverfassung in Esti."
- 22) S.Brederich. "Das neue Ostland".
- 23) von Goltz. "Meine Sendung in Finnland und im Balticum"
- 24) Проф.Серинг." Аграрная революция в Европе."

Bez tam v̄el: Valsts stat.gada grāmata , žurnāli "Austrums",
"Ekonomists" un v̄el citi.

- - - - -
-